

МАУП- НАЙКРАЩИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКРАЇНИ

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ ЖУРНАЛУ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ:

Дмитренко Г.А. - доктор економічних наук, професор
Дахно І.І. - доктор економічних наук, професор
Захожай В.Б. - доктор економічних наук, професор
Куроченко О.В. - доктор економічних наук, професор
Федулова Л.І. - доктор економічних наук, професор
Баєва О.В. - доктор біологічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ:

Балл Г.О. - доктор психологічних наук, професор
Бурлачук Л.Ф. - доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент АПНУ
Чуприков А.П. - доктор медичних наук, професор
Щерба С.П. - доктор філософських наук, професор

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ:

Закут Салах Абдул Халіф - доктор філософських наук, професор
Лукашевич М.П. - доктор філософських наук, професор
Судаков В.І. - доктор соціологічних наук, професор
Сурмін Ю.П. - доктор соціологічних наук, професор

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ:

Антонюк О.В. - доктор політичних наук, професор
Бабкіна О.В. - доктор політичних наук, професор
Бондар Ю.В. - доктор філософії в галузі політології
Головатий М.Ф. - доктор політичних наук, професор
Храмов В.О. - доктор політичних наук, професор

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ:

Рудич Ф.М. - доктор філософських наук, професор
Свідло М.С. - доктор філософських наук, професор
Черній А.М. - доктор філософських наук, професор
Хижняк І.А. - доктор історичних наук, професор

ЮРИДИЧНІ НАУКИ:

Александров Ю.В. - кандидат юридичних наук, професор
Бабкін В.Д. - доктор юридичних наук, професор
Беззуб Б.С. - кандидат юридичних наук, професор
Голосніченко І.П. - доктор юридичних наук, професор
Мироненко Н.М. - доктор юридичних наук, професор
Корнієнко М.І. - кандидат юридичних наук, професор
Стефан М.Й. - доктор юридичних наук, професор

ПЕРСОНАЛ

Науковий журнал
Видається з 1991 р.,
Виходить 4 рази на рік

Шеф-редактор
Олександр КАВУНЕНКО

Головний редактор
Віталій КОЛОМІЄЦЬ
Наукове редагування
ІРИНА КОВАЛЬ-ФУЧИЛО
Дизайн та верстка
ЮРІЙ НАЗАРЕНКО

Для рекламодавців
тел. (044) 490-95-19
ДП "Видавничий дім
"Персонал".
ISSN 0868-8893.
№ 1, 2009, 1- 144.
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 12116-987ПР від 18.12.2006.

Адреса редакції: 03039, Київ-39,
вул. Фрометівська, 2,
Корп. 15
Телефон редакції:
(044) 490-95-19
Відділ реалізації:
(044) 490-95-18

Відділ реклами:
(044) 490-95-17
e-mail:
personal_jurnal@mail.ru

Засновник і видавець:
ДП "Видавничий дім "Персонал"
(03039, Київ-39,
вул. Фрометівська, 2, корп. 15).
Підписано до друку 12.03.2009.
Формат 60x84/16
Папір крейдований.
Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 17,2.
Ум. друк. арк. 18,5.
Тираж 5300 пр.
Ціна договірна.

До уваги читачів та передплатників
журналу "ПЕРСОНАЛ"
Передплату журналу "Персонал" на
2009 рік можна оформити в будь-
якому передплатному агентстві або
у відділенні зв'язку "Укрпошта" за
передплатним індексом 09881

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Станіслав БОЖКО. Суть глобальної стратегії ООН

Анатолій ОЛІЙНИК. Проблеми оподаткування особистих селянських господарств при формуванні ринкових відносин

Ігор СЕМЕНЕНКО, Ольга СЕМЕНЕНКО, Катерина КОРНІЄНКО. Активізація

Єврорегіонального транскордонного співробітництва на українсько-угорському прикордонні

О. КОЛПАКОВА. Фактори формування та переміщення трудових ресурсів

Людмила ЧЕКАЛЕНКО. Провал Конституції Європейського Союзу: що далі?

Микола КОЗЛОВЕЦЬ. Глобалізація як тест на виживання націй-держав

МЕНЕДЖМЕНТ І БІЗНЕС

Павло ЛЕНЬКО. Русини-українці як об'єкт словацького етнополітичного менеджменту

Людмила ЧЕКАЛЕНКО. Врегулювання конфліктів: питання теорії і практики

Феномен китайського автомобілю

"Dadi" в Україні

ОСВІТА

Микола БАНЧУК. Створення єдиного медичного освітнього простору України у руслі загальноєвропейської стратегії

Н. АНУФРІЄВА. Імідж викладача ВНЗ у контексті проблем педагогічного спілкування
Освітня хроніка

МАРКЕТИНГ

Валентин ЛИСЕНКО. Чутки як засіб модифікації суспільної свідомості

ПРАВО

Юрій СТЕЦЕНКО. Особливості відшкодування шкоди, завданої особистим немайновим правам особи під час розслідування злочину

ІСТОРІЯ

Анатолій КОВАЛЕНКО. Нове в етнографічному дослідженні образу Козака Мамає

ПІЗНАВАЛЬНІ БЕСІДИ

Єлара СОКОЛОВСЬКА. Культурно-побутові ознаки сучасних українців

ПЕРЛИНИ УКРАЇНИ

Володимир ГЕТЬМАН. Диво України Кара-Даг

ТЕСТИ

Самоменеджмент: ефективність застосування у роботі

Оцінка рівня здібностей до самоврядування

Журнал "ПЕРСОНАЛ", який видається з 1991 року, запрошує до співпраці науковців, викладачів, студентів вузів, підприємців та фахівців у галузі політики, економіки, менеджменту, бізнесу, управління, маркетингу, соціології, психології, історії, права. До розгляду та публікації приймаються найцікавіші з наукової та практичної точок зору статті та матеріали, які за змістом відповідають концепції журналу.

Тексти подаються українською мовою, роздруковані на папері з обов'язковим додаванням електронної версії матеріалу, бажано з ілюстраціями, а також разом з кольоровим фото автора, даними про його місце роботи, посаду, вчений ступінь, з поштовою адресою та номером телефону. Максимальний обсяг статей - до 8 стор. машинопису (близько 14 тис. знаків тексту).

Періодичність виходу журналу - 1 раз на квартал.
Редакція журналу "ПЕРСОНАЛ" знаходиться на території Академістечка МАУП у Видавничому домі "ДП "Персонал" (15-й корпус, 1-й поверх, 1-й каб.).

Поштова адреса: 03039, Київ, вул.Фрометівська, 2 (ДП "Видавничий дім "Персонал"),

e-mail: personal_jurnal@mail.ru

Довідки за тел. (044) 490-95-19.

ДО УВАГИ ЧИТАЧІВ ТА ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ЖУРНАЛУ "ПЕРСОНАЛ"

Передплату журналу "ПЕРСОНАЛ" на 2009 рік можна оформити в будь-якому передплатному агентстві або у відділеннях зв'язку "Укрпошта" за передплатним індексом 09881.

ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Під егідою ООН і пов'язаних з нею неурядових організацій розроблено і прийнято 16 універсальних юридичних документів (включаючи 11 конвенцій, чотири протоколи і одну поправку). Більшість цих документів забезпечують законодавчу основу для різносторонніх дій проти тероризму і визначають низку терористичних актів, включаючи захоплення літаків і заручників, терористичну підривну діяльність, фінансування тероризму і тероризм з використанням незаконної ядерної зброї.

Останнім часом багато говорять про виникнення феномену «глобального правління», тобто про тенденції постмодерного розвитку наднаціональних інституцій і механізмів, в яких концентрується суверенна влада, яка належав національним державам. Ця тенденція пов'язана з переходом

СУТЬ ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ООН

Стратегія, яку він запропонував, визначала п'ять основних елементів: переконання терористичних угруповань не вдаватися до насильства; обмеження терористів у засобах для здійснення атак; обмеження підтримки терористичних угруповань іншими країнами; розвиток можливостей країн у запобіганні тероризму; захист прав людини під час контртерористичної боротьби.

Станіслав БОЖКО,
бакалавр КНУІМВ,
кафедра
дипломатичної та
консульської служби

Глобальна контртерористична стратегія Організації Об'єднаних Націй була прийнята всіма 192 державами-учасниками 8 вересня 2006 р. 19 вересня 2006 р. вона набула чинності під час зустрічі на високому рівні Генеральної Асамблеї. Вперше всі країни світу узгоджували загальний підхід до боротьби з тероризмом. Ухвалення стратегії стало кульмінацією багаторічних зусиль і зобов'язань світових лідерів - учасників Саміту 2005 року. Стратегія ґрунтується на численних пропозиціях і рекомендаціях Генерального секретаря Кофі Аннана.

Потреба в координації різноманітних контртерористичних дій, а також необхідність вироблення універсальної контртерористичної стратегії вперше була оприлюднена Групою високого рівня із погроз, викликів і змін. У грудні 2004 р. у своєму докладі Група звернула увагу на необхідність розробки всесторонньої стратегії із боротьби з терориз-

мом, яка враховувала б чинники, що сприяють поширенню тероризму, посилювала можливості країн у боротьбі з тероризмом, а також пропагувала б верховенство і забезпечувала б захист основних прав людини. Група звернулася до ООН з проханням відіграти провідну роль у просуванні такої глобальної стратегії.

10 березня 2005 р. під час підготовки до вересневого Саміту 2005 року і в дні перших роковин вибухів у мадридських поїздах Генеральний секретар Кофі Аннан виступив за підсумками рекомендацій Групи високого рівня і висловив пропозицію про створення всеосяжної контртерористичної стратегії.

Стратегія, яку він запропонував, визначала п'ять основних елементів: переконання терористичних угруповань не вдаватися до насильства; обмеження терористів у засобах для здійснення атак; обмеження підтримки терористичних угруповань іншими

країнами; розвиток можливостей країн у запобіганні тероризму; захист прав людини під час контртерористичної боротьби.

Генеральний секретар оприлюднив також своє бачення системи ООН і всеосяжний, ефективний підхід до проблеми тероризму, який дасть змогу виконувати попереджувальні й оперативні дії з уживанням короткострокових, середньострокових і довгострокових заходів. Це стало підвалиною утвердження політичної волі держав задля підтримки боротьби проти тероризму на глобальному рівні. Водночас цей виступ став практичною основою ефективної допомоги державам-членам в їх національних, регіональних і глобальних контртерористичних діях.

На Саміті 2005 року держави-учасниці вперше погодилися з абсолютним і рішучим засудженням тероризму "в усіх його формах і проявах, ким би, де б і з якою б метою він не здійснювався". У підсумковому документі, прийнятому на зустрічі на високому рівні Генеральної Асамблеї, що тривала з 14 до 16 вересня 2005 р., світові лідери спробували досягти угоди в загальному визначенні тероризму й ухвалити конвенцію про боротьбу з міжнарод-

ним тероризмом.

Під час вересневого Саміту світові лідери ухвалили складові стратегії, запропоновані Генеральним секретарем. Вони також звернулися до Генеральної Асамблеї з проханням детальніше розробити ці елементи, опрацювати відгуки країн про боротьбу з тероризмом на національному, регіональному і міжнародному рівнях.

У відповідь на результати вересневого Саміту 2005 року Генеральний секретар вніс поправки і зміни у свій план контртерористичної стратегії. 2 травня 2006 р. на пленарному засіданні Генеральної Асамблеї він представив на розгляд доповідь "Єдність у боротьбі з тероризмом: рекомендації для глобальної контртерористичної стратегії". Ці рекомендації доповнили і вдосконалили кожен з п'яти стратегічних пунктів. Вони також містили пропозиції щодо поліпшення її роботи. У доповіді визначено практичні способи надання допомоги Організацією Об'єднаних Націй державам-учасникам для поліпшення індивідуальних і колективних можливостей у боротьбі з тероризмом.

Згідно із зобов'язанням, прийнятим на

Підвалиною стратегії є послідовне, одностороннє і рішуче засудження державами-учасницями тероризму в усіх його формах і проявах, ким би, де б і з якою метою він би не здійснювався. У ній передбачаються конкретні заходи для усунення умов, що сприяють поширенню тероризму, для зміцнення індивідуального і колективного потенціалу держав і ООН у запобіганні тероризму і боротьбі з ним, забезпечуючи при цьому захист прав людини і підтримку законності.

На Саміті 2005 року держави-учасниці вперше погодилися з абсолютним і рішучим засудженням тероризму "в усіх його формах і проявах, ким би, де б і з якою метою він не здійснювався". У підсумковому документі, прийнятому на зустрічі на високому рівні Генеральної Асамблеї, що тривала з 14 до 16 вересня 2005 р., світові лідери спробували досягти угоди в загальному визначенні тероризму й ухвалити конвенцію про боротьбу з міжнародним тероризмом.

Саміті 2005 року, держави-учасниці прийняли рекомендації Генерального секретаря за основу для обговорення, і у травні 2006 р. розпочали консультації з питання розробки всесвітньої контртерористичної стратегії. Результатом цих зустрічей стала унікальна загальна угода прийняти глобальну контртерористичну стратегію ООН 8 вересня 2006 р. до завершення 60-ї сесії Генеральної Асамблеї.

8 вересня 2006 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Глобальну контртерористичну стратегію. Ця стратегія набула вигляду резолюції. Її додаток містив план дій - унікальний інструмент для активізації зусиль у боротьбі з тероризмом на національному, регіональному і міжнародному рівнях. Приймаючи її, всі держави-учасниці вперше домовилися щодо загального стратегічного і оперативного підходу до боротьби з тероризмом.

Підвалиною стратегії є послідовне, однозначне і рішуче засудження державами-учасницями тероризму в усіх його формах і проявах, ким би, де б і з якою метою він би не здійснювався. У ній передбачаються конкретні заходи для усунення умов, що сприяють поширенню тероризму, для зміцнення індивідуального і колективного потенціалу держав і ООН у запобіганні тероризму і боротьбі з ним, забезпечуючи при цьому захист прав людини і підтримку законності.

Документ об'єднує низку нових пропозицій і заходів щодо постійної діяльності, що її повинні здійснювати

держави-учасниці, Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні і регіональні органи з урахуванням загальних стратегічних планів.

У стратегії передбачені такі нові важливі ініціативи:

- о підвищення рівня узгодженості і ефективності надання технічного сприяння в боротьбі з тероризмом, задля того, щоб усі держави могли ефективно брати участь у цьому процесі;

- о добровільне створення систем сприяння, що задовольнятимуть потреби жертв тероризму та їх сімей;

- о усунення загрози біотероризму за допомогою створення єдиної, спільної бази даних про біологічні інциденти із особливою увагою до поліпшення системи охорони здоров'я держав і з урахуванням необхідності об'єднати основних учасників. Усе це необхідне для того, щоб досягнення в галузі біотехнології не можна було використовувати для терористичних чи інших злочинних цілей, а тільки для суспільного блага;

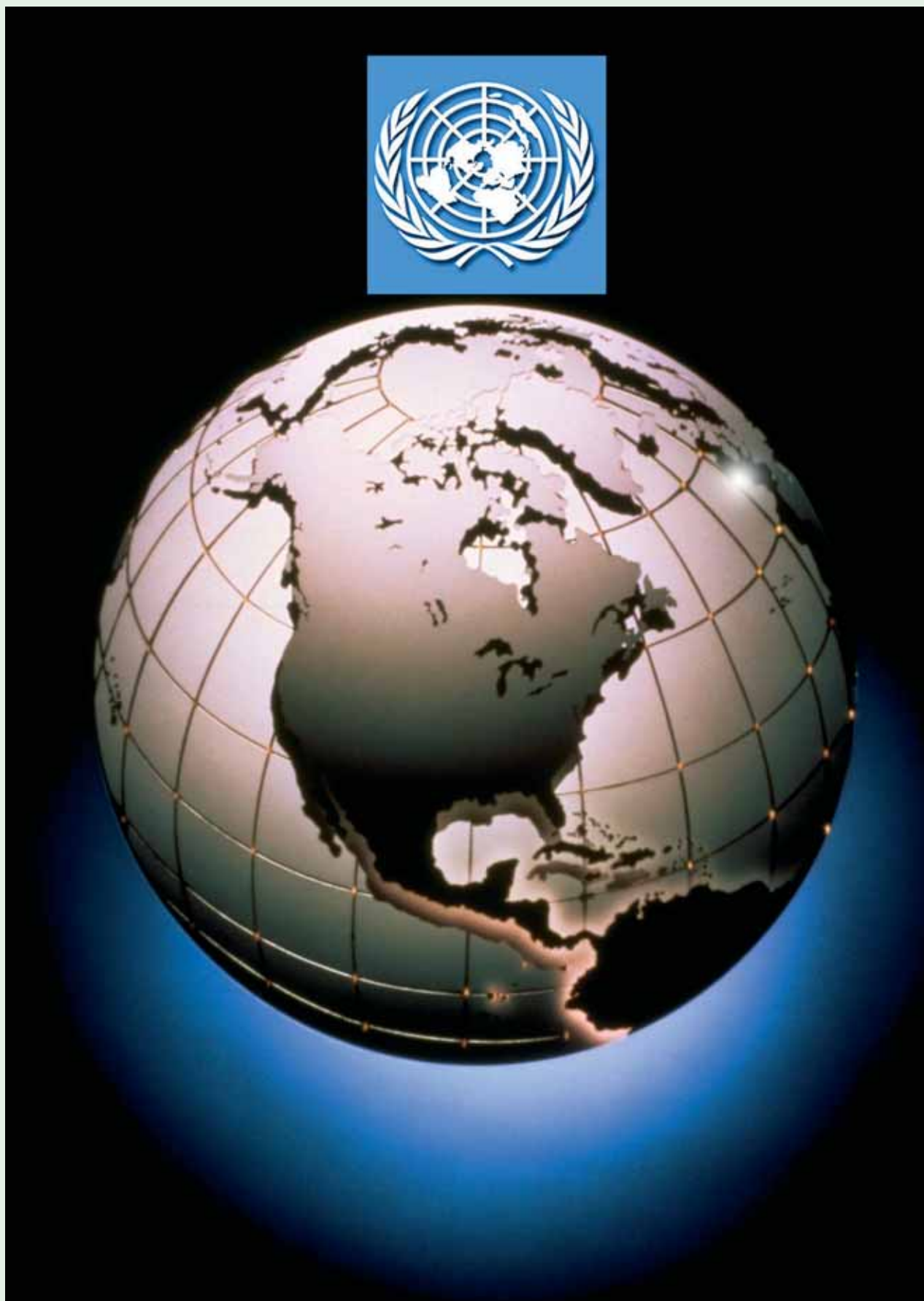
- о залучення цивільного суспільства, регіональних і субрегіональних організацій до боротьби з тероризмом і розвиток партнерських відносин з приватним сектором для запобігання терористичним нападам на особливо вразливі цілі;

- о вивчення новаторських методів боротьби із щоразу сильнішою загрозою терористичного використання Інтернету;

- о модернізація систем прикордонного і митного контролю, підвищення захищеності проїзних документів, з тим, щоб запобігти переміщенню терористів і пересуванню незаконних матеріалів;

- о зміцнення співпраці в боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму.

У стратегії прямо підкреслено, що тероризм не може і не повинен асоціюватися з якоюсь релігією, національністю, цивілізацією чи етнічною групою. У ній знову підтверджується, що держави не можуть надавати терористам притулку, фінансової і оперативної допомоги. Держави-

учасниці повинні не допустити того, щоб терористи зловживали системою політичного притулку, необхідно діяти за принципом "видавати або судити".

Приймаючи цю стратегію, Генеральна Асамблея безпосередньо підтвердила і посилила свою роль у боротьбі з тероризмом. Нині всі держави-учасниці повинні прийняти оперативні заходи для здійснення цієї стратегії і продемонструвати неухитну рішучість міжнародного співтовариства у боротьбі з тероризмом.

Департаменти, програми, фонди і установи ООН здійснюють діяльність у визначених стратегією галузях як на індивідуальній, так і на сумісній основі в межах Цільової групи із здійснення контртерористичної стратегії (ЦГЗКС).

Робота Цільової групи узгоджена в 2005 р. із Ге-

неральним секретарем і спрямована на забезпечення координування і злагодженої діяльності щонайменше двох десятків підрозділів системи ООН, задіяних у боротьбі з тероризмом. Цільова група склала програму роботи і заснувала робочі групи для здійснення першого блоку ініціатив з метою застосування стратегії. Вони охоплюють широкий діапазон аспектів і включають такі моменти:

- надання допомоги державам-учасникам у комплексному застосуванні стратегії;
- о перенесення контртерористичної діяльності у сферу запобігання конфліктам;
- о надання форуму для розгляду причин політичного і економічного відчуження, особливо серед молоді;
- поліпшення технічної допомоги, постачання і

. консолідація зацікавлених осіб і партнерів в обговоренні проблеми використання Інтернету з терористичною метою і визначення найновіших засобів для боротьби з цим явищем;

. пошук шляхів відповідності міжнародним стандартам у здійсненні боротьби з фінансуванням тероризму;

о визначення найефективніших способів захисту уразливих цілей, зокрема персоналу ООН на місцях, і створення механізму для обміну досвідом у цьому питанні;

. допомога країнам у зміцненні внутрішнього законодавства для захисту прав людини відповідно до міжнародних стандартів;

. визначення потреб постраждалих у всьому світі і можливостей з боку урядів у наданні допомоги.

Цільова група нині розвиває співпрацю з низкою регіональних і субрегіональних організацій, зокрема з Організацією Ісламської конференції (ОІК), Організацією з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Європейським Союзом, Радою Європи, Організацією з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ).

Від 2001 р. спеціальні представники і посланники Генерального секретаря, задля підтримки і сприяння Департаменту в політичних питаннях, сприяли підписан-

Приймаючи цю стратегію, Генеральна Асамблея безпосередньо підтвердила і посилила свою роль у боротьбі з тероризмом. Нині всі держави-учасниці повинні прийняти оперативні заходи для здійснення цієї стратегії і продемонструвати непохитну рішучість міжнародного співтовариства в боротьбі з тероризмом.

ню 13 мирних угод у різних країнах світу. Нещодавно встановлена Департаментом Група підтримки посередництва з метою активізації розробки загальних стратегій і принципів посередництва задля покращення роботи ООН у сфері мирного врегулювання конфліктів.

ЮНЕСКО сприяє діалогу між цивілізаціями, культурами і народами, зокрема діалогам усередині певної релігії і віросповідання за допомогою поліпшення якості освіти, міжкультурних жур-

майбутньої діяльності;

. поліпшення координування дій ООН у відповідь на терористичні напади із використанням ядерних, хімічних, біологічних чи радіоактивних матеріалів;

налістських мереж і міжкультурного сприяння. Програма ЮНЕСКО "Культура миру" підтримує організації цивільного суспільства в засудженні терористичних актів, що не мають виправдання.

Департамент суспільної інформації співпрацює з державами-учасницями, засобами масової інформації, освітніми установами, неурядовими організаціями і цивільним суспільством, сприяючи розвитку діалогу, зміцненню пошани, терпимості і культурної різноманітності. Департамент суспільної інформації організовує семінари під загальною назвою "Відвикання від нетерпимості" (Unlearning Intolerance), метою яких є вивчення різних проявів нетерпимості, а також засобів, що сприяють взаємній пошани і розумінню між народами. Проведено п'ять семінарів, де загострювалася увага на таких питаннях: протидія антисемітизму і ісламо-фобії, роль засобів масової інформації задля зміцнення терпимості, запобігання геноциду, а також роль політичних карикатуристів.

Під егідою ООН і пов'язаних з нею неурядових організацій розроблено і прийнято 16 універсальних юридичних документів (включаючи 11 конвенцій, чотири протоколи і одну поправку). Більшість цих документів забезпечують законодавчу основу для різносторонніх дій проти тероризму і визначають низку терористичних актів, включаючи захоплення літаків і заручників, терористичну підривну діяльність, фінансування

тероризму і тероризм з використанням незаконної ядерної зброї.

Контртерористичний комітет і його Виконавчий директорат несуть відповідальність за контроль над виконанням резолюцій 1373 (2001 р.) і 1624 (2005 р.) Ради Безпеки, а також за надання технічної допомоги країнам, що її потребують. Ґрунтуючись на численних доповідях, представлених всіма 192 державами-учасницями, і додаткових джерелах інформації, Комітет дає попередню оцінку виконанню резолюції 1373 (2001 р.). Остання закликає всі країни прийняти заходи щодо запобігання терористичним актам і надає рекомендації для вдосконалення роботи.

Експерти Комітету, на підставі Резолюції 1540 (2004 р.), вивчили доповіді 136 держав-учасниць (85 з яких представили додаткову інформацію), а також доповідь Європейського Союзу про діяльність щодо виконання резолюції 1540 Ради Безпеки. Комітет працює над виявленням недоліків і пропонує можливі заходи задля запобігання доступу до зброї масового знищення.

За останні п'ять років у межах операцій ООН із підтримки миру військові і поліцейські підрозділи забезпечили спокійнішу ситуацію в 16 зонах конфлікту в усьому світі. Це обмежило можливості терористів поповнювати свої лави і здійснювати діяльність у цих регіонах.

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПРИ ФОРМУВАННІ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

В оподаткуванні приватного сектора значну роль відіграють доходи від ведення особистого селянського господарства. Відповідно до Закону України "Про внесення зміни до статті 4 Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" (щодо оподаткування доходів особистих селянських господарств)" до складу загального місячного або річного оподатковуваного доходу платника податку не входять доходи від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної (виробленої) на земельних ділянках, наданих для ведення особистого селянського господарства, якщо їх розмір не було збільшено внаслідок отриманої в натурі (на місцевості) земельної частки (паю)

**А н а т о л і й
О Л І Й Н І К,
Хмельницький
інститут МАУП**

Останніми роками спостерігався різкий спад виробництва основних видів сільськогосподарської продукції і сировини, що призвело до кризового стану більшості підприємств сільського господарства. На цьому тлі особисте селянське господарство (ОСГ) стає важливим джерелом виробництва продуктів харчування і сільськогосподарської сировини. Питома вага ОСГ у структурі валової продукції сільського господарства значно зросла і становила в 2001 р. 63,2%. На частку цих господарств припадає 97,3% валового збору картоплі, 98,4% - овочів, 76,2% - м'яса худоби і птиці у живій вазі, 73,0% - молока, 61,9% - яєць і 63,7% - вовни. Станом на 1 січня 2001 р. їх загальна земельна площа становила 4522,4 тис. га. Тому, як свідчить статистика, особисті селянські господарства сьогодні є основними виробниками сільськогосподарської продукції. Проте основний тягар зі сплати податків припадає на суспільний сектор аграрної економіки України. Лібералізація законодавства усунула більшість заборон адміністративного характеру, що обмежували розміри ОСГ, кількість і структуру виробленої продукції (кількість і склад тварин у господарстві, земельна площа та ін.). Однак ще не створено системи, де ОСГ посідали б гідне і рівноправне місце серед інших підприємств - виробників сільськогосподарської продукції.

Спробуємо в цій статті проаналізувати

систему оподаткування особистих селянських господарств і запропонувати способи оподаткування цієї категорії товаровиробників сільськогосподарської продукції.

Сьогодні в науковому світі проблема оподаткування ОСГ не викликала достатнього інтересу, хоча вона є, на нашу думку, досить актуальною. Так, М. Кокорев вважає, що за базу оподаткування необхідно брати обсяг товарної продукції, що виробляється в ОСГ, виходячи з даних регіонального статистичного управління [4]. Однак це не зовсім слушна пропозиція, оскільки усереднений показник товарності за кожним регіоном буде розрахований із значною похибкою.

Р. Прауст пропонує оподатковувати доходи від ведення ОСГ так само, як доходи фізичних осіб, оскільки власники особистих чи інших малих сімейних господарств здійснюють господарську діяльність на землі не тільки у споживчих цілях, а й з метою одержання прибутку (чистого доходу) через реалізацію сільськогосподарської продукції [6].

Деякі автори вважають, що Закон України "Про особисте селянське господарство" дає можливість власникам ОСГ самостійно сплачувати страхові внески, щоб мати право на пенсію, оплату тимчасової непрацездатності та ін., зараховуючи їх до інших категорій громадян [2].

І. Мельников пропонує визначати суму

виплат у відсотках, залежно від величини доходів від реалізації продукції ОСГ. Причому ставка не повинна перевищувати суму, встановлену для осіб, які працюють за трудовою угодою [5].

За період від 1917 р. і до сьогодні історія оподаткування особистих селянських господарств поділяється на три великі періоди: сталінський - до 1953 р., післяхрущовський - до початку 90-х років; ринковий - з початку 90-х років.

Сучасне оподаткування особистого селянського господарства відображає період перебудови податкової системи України. Впродовж трьох десятиліть (60-80-ті роки) існував пільговий режим податкових платежів і діяв лише один вид податку - сільськогосподарський. Він встановлювався на земельну ділянку в карбованцях за сотку землі з досить значною диференціацією за областями і республіками СРСР.

Мінімальна ставка за сотку 0,75 крб. у цінах після 1961 р. була незмінною до початку 90-х років. Багатодітні родини, господарства інвалідів звільнялися від сільськогосподарського податку за рішенням районних виконкомів радянської влади, за клопотанням сільських рад і згідно із заявами громадян. Під час податкової реформи 1992 року було встановлено для селянських господарств такий перелік податкових платежів:

- о плата за землю;
- о податкові збори, платежі, встановлювані місцевими органами влади.

Інші види податків з господарств не стягуються. Декларацій про доходи з інших джерел з метою оподаткування селяни не подають, отже, прибуткові податкові платежі на особисте селянське господарство не поширюються. Пояснюється це тим, що особисте селянське

господарство - це господарська діяльність, яка виконується без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у родинних стосунках і спільно проживають з метою задоволення особистих потреб за допомогою виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, зокрема у сфері сільського зеленого туризму.

Особисте селянське господарство відрізняється від підприємницької діяльності, що виявляється зокрема у такому:

о особистим селянським господарством може займатися громадянин, який постійно проживає в сільській місцевості;

о до особистого господарства докладають сили члени родини без залучення найманих робітників.

Основну відмінність у Законі України "Про особисте селянське господарство" не розкрито. Так, у ст. 5 закону наголошено, що розмір земельної ділянки має бути до 2 га. Проте він може збільшуватися за рахунок паїв, які передані в користування. Однак є такі регіони, де розмір земельного паю коливається в межах 6-8 га. Отже, максимальна площа земельної ділянки особистого селянського господарства може становити майже 10 га (за умови, що власник паю один). Згідно із західними стандартами, це вже фермерське господарство, яке має оподатковуватись як суб'єкт підприємницької діяльності, що працює у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. Тобто особисті селянські господарства мають бути платниками фіксованого сільськогосподарського податку, який у 5 разів більший, ніж плата за землю.

Коли основним місцем трудової діяльності є особисте селянське господарство, то має діяти Закон України "Про оподаткування доходів фізичних осіб" для громадян працездатного віку, якщо розрахунковий дохід на кожного члена сім'ї нижчий від прожиткового мінімуму. А потім цей об'єкт оподаткування має трансформуватися в сукупний оподаткований дохід.

Сьогодні власники особистих селянських господарств сплачують лише символічну плату за землю - 7-12 грн/га. Зазначимо, що переважна кількість власників земельних ділянок на підставі Закону України "Про плату за землю" взагалі не сплачують навіть цього мізерного податку, оскільки користуються пільгами. Як свідчать дані Хмельницької міжрайонної податкової адміністрації, кількість платників сільськогосподарського податку в 2004 р. зросла серед фізичних лише на 3% (з 10268 до 10565 осіб) за умов зростання кількості осіб, які користуються земельними наділами, на 23%. Постає питання про рівноправність в оподаткуванні господарств суспільного сектора і особистих селянських господарств.

Більшість практиків і науковців дійшли висновку про нерівноправність в оподаткуванні особистих селянських господарств і сільськогосподарських товаровиробників інших форм власності. Це справді так, оскільки плата за землю у 5-6 разів менша за розмір фіксованого сільськогосподарського податку. Досить частими є випадки, коли селянське (фермерське) господарство має 4 га землі, 2-3 корови, але не має сільгосптехніки, а поряд живуть сусіди, які провадять особисте селянське господарство і мають 10 га землі, понад 10 корів, трактор, навісне обладнання.

Складається ситуація, коли матеріально обмежений фермер змушений платити податки, звітувати перед адміністративними, податковими та іншими органами, а сусіди - власники ОСГ від усього звільнені. Уже відомі зовсім не поодинокі випадки, коли фермери навмисно доводили до банкрутства свої цілком процвітаючі господарства, щоб перевести їх у статус ОСГ. Вони практично нічого не втрачали, але звільнялися від сплати майже всіх податків. Отже, особисті селянські господарства перебувають у кращому становищі, ніж господарства суспільного сектора чи фермерські господарства.

Розглянемо цю ситуацію з іншого боку. У нас склалося досить негативне уявлення про податки і державну владу. Більшість керівників господарств суспільного сектора і фермерських господарств рахують лише суму сплачених податків, але не беруть до уваги суми різноманітних виплат, дотацій, компенсацій, які вони отримують від держави. Адже виплата різних компенсацій не є механізмом повернення сплачених податків. Так, господарствам суспільного сектора і фермерським господарствам Хмельницького району за 2003 р. було нараховано 1145 тис. грн фіксованого сільськогосподарського податку. Ці категорії сільськогосподарських товаровиробників отримали як компенсацію витрат дотації від держави у сумі 2105 тис. грн. Як свідчать дані управління сільського господарства Хмельницького району, держава не тільки компенсує суму сплачених податків, а ще й дотує ці категорії сільськогосподарських товаровиробників на суму 960 тис. грн, причому їхня діяльність є збитковою. Крім того, необхідно врахувати, що фермерські господарства і господарства суспільного сектора зареєстровані як платники податку на додану вартість, що дає досить значний економічний ефект у вигляді пільг, які зазначені в Законі України "Про податок на додану вартість". Що ж отримує одноосібник від держави? За 2003 р. одноосібникам у Хмель-

ницькому районі було виплачено лише 236 тис. грн дотації за реалізацію великовагової худоби. Ця сума надто мізерна, але основна причина тут полягає в тому, що свою продукцію приватні господарства реалізують переважно через торгово-посередницькі структури, які й привласнюють надані дотації. Та й більшість торгово-посередницьких структур не зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності.

Аналіз переваг і недоліків системи оподаткування приватного сектора неможливий без розгляду проблеми реалізації цукрових буряків заводам на переробку. Тут створюється прецедент у податковому праві, коли продукцію реалізує неплатник ПДВ платнику ПДВ. Платник має сплачувати ПДВ за неплатника, що призводить до зниження закупівельної ціни на цукровий буряк від фізичних осіб - власників особистих селянських господарств. Це призводить до зменшення виручки, отриманої від реалізації цукрового буряку. Статус неплатника ПДВ - власника особистого селянського господарства призводить до того, що з ним не хочуть мати справи великі переробні підприємства - платники ПДВ, а тому він змушений орієнтуватися лише на переробників і торгово-посередницькі структури, які працюють за спрощеною системою оподаткування. Це не дає можливості приватній особі маневрувати між різними категоріями торгово-посередницьких структур і переробними підприємствами. Проте відомо, що торгово-посередницькі структури, що працюють за спрощеною системою оподаткування, купують за значно нижчими цінами, ніж переробні підприємства - платники ПДВ, сільськогосподарську продукцію в господарствах приватного сектора, добре знаючи, що ця категорія затиснута лещатами законодавчого поля.

В оподаткуванні приватного сектора значну роль відіграють доходи від ведення особистого селянського господарства. Відповідно до Закону України "Про внесення зміни до статті 4 Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" (щодо оподаткування доходів особистих селянських господарств)" до складу загального місячного або річного оподаткованого доходу платника податку не входять доходи від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної (виробленої) на земельних ділянках, наданих для ведення особистого селянського господарства, якщо їх розмір не було збільшено внаслідок отриманої в на-

турі (на місцевості) земельної частки (паю) [1].

Статистичні дані свідчать, що доходи від ведення особистого селянського господарства становлять досить питому вагу в структурі доходів. Крім того, в особистих селянських господарствах працюють як на основному місці роботи 2774,9 тис. громадян України. У нас створюється ще один прецедент, коли громадяни України, працюючи і в інших сферах діяльності, сплачують податок на доходи, а громадяни, які працюють в особистих селянських господарствах, - не сплачують податку. Коли основним місцем трудової діяльності є особисте селянське господарство, то має діяти Закон України "Про оподаткування доходів фізичних осіб" для громадян працездатного віку, якщо розрахунковий дохід на кожного члена сім'ї нижчий від прожиткового мінімуму. А потім цей об'єкт оподаткування має трансформуватися в сукупний оподаткований дохід.

Отже, спочатку необхідно створити умови для життєдіяльності особистих селянських господарств, а потім уже шукати способи їх оподаткування. Нині досить податку на землю як основного джерела доходів більшості селян. Доцільніше було б запровадити податок на майно як основне джерело доходів господарств приватного сектора. Причому масового переходу фермерських господарств в одноосібники не відбудеться, оскільки, як свідчать наші розрахунки, виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах суспільного сектора і фермерських господарств дотаційне. Можливі лише ситуативні переходи. Сьогодні немає сенсу чинити податковий тиск на особисті селянські господарства. Вони до цього часу жили без допомоги з боку влади, проживуть і далі. Але вкрай необхідно приділяти увагу фермерським і колективним господарствам, адже сільськогосподарську продукцію особисті підсобні господарства не вивозять за кордон, а реалізують на ринках України. Вважаємо, що державі не треба зазіхати на доходи, що їх отримують особисті господарства. Якщо особисті підсобні господарства враховуватимуть усі свої витрати, то держава ніколи не матиме зиску від їх оподаткування. Нині потрібно зробити все, щоб приватник більше довіряв державі. А державі треба не шукати дедалі нових способів стягнення податку із селян-приватників, а думати про те, як захистити їх від диспаритету цін.

Література

1. Закон України "Про внесення зміни до статті 4 Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" (щодо оподаткування доходів особистих селянських господарств)" від 23 березня 2003 р. № 1594-IV // ВВР України. - 2003. - №5. - Ст. 134.
2. Закон України "Про особисте селянське господарство" від 15 травня 2003 р. № 742-IV // ВВР України. - 2003. - № 26. - Ст. 284.
3. Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" (зі змін, та допов.) від 22 травня 2003 р. № 889-IV // ВВР України. - 2003. - № 27. - Ст. 193.
4. Кокорев М. И. Личные подсобные хозяйства: проблемы развития. - Оренбург: Издат. центр ОГАУ, 1996.
5. Мельников И. Социальное страхование граждан, ведущих личное подсобное хозяйство // Твоя земля. - 1999. - № 6. - С. 18.
6. Прауст Р З. К вопросу о типологии семейных хозяйств населения // Аграрная экономическая наука на рубеже веков: методология, традиции, перспективы. - М., 2002. - С. 123-125.
7. Розжаренов В. П. Налогообложение личных подсобных хозяйств // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 2002. - № 9. - С. 12-13

АКТИВІЗАЦІЯ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА УКРАЇНСЬКО- УГОРСЬКОМУ ПРИКОРДОННІ

Ігор СЕМЕНЕНКО,
доцент кафедри
економіки та
управління бізнесу
Закарпатського
інституту ім. А.
Волошина МАУП

**Ольга
СЕМЕНЕНКО,**
викладач кафедри
економіки та
управління бізнесу
Закарпатського
інституту ім. А.
Волошина МАУП

**Катерина
КОРНІЄНКО,**
асистент кафедри
менеджменту
Карпатського
інституту
підприємництва
"Україна"

Дослідження розвитку євро-регіональної співпраці прикордонних територій України та Угорщини - актуальне завдання в контексті сучасного розвитку євроінтеграційного процесу. У зв'язку з масштабним розширенням Європейського Союзу на схід і формуванням нового кордону між ЄС та Україною на початку XXI ст., змінюється формат співпраці як держав, так і їх прикордонних територій.

Роль і значення прикордонних регіонів стають вирішальними. Тому важливим є визначення інструментарію інтенсифікації єврорегіонального співробітництва.

Серед способів досягнення цієї мети важливе максимальне використання єврорегіонального досвіду країн Центральної Європи, а саме здійснення уніфікації загальних стандартів, принципів, організаційних структур і далі - реформування інституційно-правового забезпечення політики регіонального розвитку в Україні. Провідний фахівець з питань регіональної політики академік НАН України М. І. Долішній стверджує: "Розширення Євросоюзу, стратегічні перспективи входження до цієї структури України вимагають зміни ставлення не тільки

до транскордонного і єврорегіонального співробітництва, але й перегляду засад всієї регіональної політики відповідно до вимог ЄС". Отже, розробка сучасної регіональної політики України має базуватись на основних принципах і цілях, притаманних сучасній європейській регіональній політиці [1].

У статті автор спирається на роботи таких авторів: А. Баян, Є. Кіш, Н. Луцишин, В. Мікловда, Н. Мікула, О. Мрінська, С. Писаренко та інших. Вони займаються дослідженням різних вимірів транскордонного/міжрегіонального співробітництва.

Проте залишаються невивченими проблеми функціонування регіонів України в контексті розширення Європейського Союзу. За нових геополітичних умов має бути переосмислена загальна модель міжрегіонального/транскордонного співробітництва України. Особливої уваги заслуговує цей аспект щодо західних прикордонних регіонів України.

Завданням пропонованого дослідження є визначення форм і механізмів транскордонного співробітництва України та центральноєвропейських держав, зокрема Угорщини, у процесі активізації єврорегіональної взаємодії, а

також визначення тих способів посилення співпраці, що сприятимуть євроінтеграційним устремлінням та реальній практиці європейської інтеграції України.

знати більше, ніж знаємо

Крім того, у статті здійснено об'єктивний аналіз ефективності саме тих ініціатив транскордонного співробітництва, які сьогодні могли б бути ефектив-

ними на україно-угорському прикордонні.

Методи дослідження базуються на системному загальнотеоретичному осмисленні проблем єврорегіонального транскордонного співробітництва.

Стаття складається з двох частин. У першій досліджено пріоритетні напрями діяльності Карпатського Єврорегіону, його особливості, завдання, а також здійснено аналіз альтернатив його розвитку. Другий розділ присвячено розгляду інструментарію активізації співпраці на україно-угорському прикордонні, а саме україно-угорсько-румунській угоді "Інтеррегіо" та Австро-угорській піредьгазькій ініціативі.

I. Способи покращення функціонування Карпатського Єврорегіону

Серед найвищих інституційних форм транскордонного співробітництва - єврорегіони (прикордонні території кількох суміжних держав, регульовані положеннями Мадридської конвенції про транскордонне співробітництво від 21.09.80).

Мета створення єврорегіонів - зміцнення добросусідських відносин, культурних і господарчих контактів, боротьба з наслідками стихійних лих, охорона історично-культурної спадщини тощо. В Європі єврорегіони стали найбільш результативними прикладами інституціоналізації транскордонного співробітництва.

Асоціацію "Карпатський Єврорегіон" було створено 14 лютого 1993 р. у м. Дебрецен (Угорщина). Міністри закордонних справ Угорщини, Польщі, України прийняли декларацію, де наголошувалось, що "створення Карпатського Єврорегіону сприятиме значному зростанню дружби та процвітання країн цього регіону, а також гарантуватиме активне використання принципів Акту Конференції з питань Безпеки та Співробітництва у Європі (Гельсінкі, 1975), Паризької Хартії Нової Європи (Париж, 1990) та інших документів. Створення Карпатського Єврорегіону спрямує зусилля Ради Європи та Європейського Союзу на розвиток регіонального співробітництва" [2]. Карпатський Єврорегіон (КЄ) не є юридичною особою; це транскордонна асоціація прикордонних адміністративних районів України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. КЄ охоплює територію 141485 кв. км, де проживає понад 14 млн осіб.

Пріоритетними напрямами єврорегіональної співпраці були визначені:

- о розвиток сучасної економічної структури регіону, збільшення притоку іноземного капіталу, спільне використання енергетичних ресурсів, вироблення програм регіонального розвитку, виробництво конкурентоспроможної продукції;

- о гармонійний розвиток людської інфраструктури;
- о розвиток системи охорони здоров'я, соціального та культурного захисту;

- о вироблення спільної політики щодо охорони довкілля, різнобічний розвиток туризму, розвиток транспортного зв'язку на території Карпатського Єврорегіону, подолання проблеми недостатньо розвинутої інфраструктури;

- о зміцнення європейського та атлантичного співробітництва [3, с. 225].

Особливостями цього регіону є низький рівень його економічного розвитку порівняно з середніми національними показниками, нерозвинута транспортна та комунікаційна інфраструктура, що не сприяє взаємовигідному економічному співробітництву.

Координаційним органом КЄ став Карпатський фонд, мета якого - зміцнення добросусідських відносин і соціальної стабільності у прикордонних регіонах Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини, України через надання фінансової та технічної допомоги проектам, що відчутно сприяють розвитку громад по обидва боки державних кордонів, покращують якість життя в населених пунктах сільських місцевостей Карпатського Єврорегіону [4].

Характерними особливостями роботи Карпатського Єврорегіону є проведення конференцій, семінарів, міжнародних виставок, зустрічей підприємців, організація культурних та спортивних заходів.

Два останні етапи розширення Європейського Союзу визначили новий статус цієї асоціації. Адже, поперше, нині транскордонне співробітництво України з Угорщиною, Польщею, Словаччиною (від 2004 р.) та Румунією (від 2007 р.) здійснюється безпосередньо на нових спільних східних кордонах ЄС. Унаслідок цього транскордонне співробітництво центральноєвропейських країн з Україною перетворилось із стосунків "другого ешелону" на взаємини ЄС з Україною як із безпосереднім сусідом найважливішого значення. По-друге, якщо раніше транскордонне співробітництво України з Угорщиною, Польщею, Словаччиною та Румунією було переважно справою двосторонніх або багатосторонніх відносин держав Центральної і Східної Європи (ЦСЕ), то нині воно вийшло за межі вузького регіонального формату і перетворилось на форму стосунків України не лише з певними країнами ЦСЕ чи їх об'єднаннями, а й із Євросоюзом загалом.

Європа регіонів як формування цілісної Європи потребує саме посилення ролі і відповідальності регіонів. Особливого значення в цьому процесі набувають прикордонні регіони.

Але, незважаючи на нові перспективи, останнім часом навпаки спостерігається стагнація діяльності Карпатського Єврорегіону. Причинами цього явища можуть бути:

- о перманентний процес розширення та зміни статусу деяких територій;

- о закономірна повільність інституалізації асоціатив-

ного утворення, діяльність структурних частин якого повинна прилаштовуватися до змін у національних законодавствах країн - учасниць Єврорегіону;

о змінюваність представників країни в керівних органах асоціації;

о послідовні "хвилі" позитивного чи негативного ставлення до ідеї єврорегіоналізації з боку центральних органів влади;

о відсутність стратегічного підходу до бачення перспектив розвитку Карпатського Єврорегіону;

о структури єврорегіонів, у яких беруть участь українські адміністративно-територіальні одиниці дуже схожі й утворені на засадах інтересів лише регіональних органів влади і тому не здатні виконувати функції незалежного посередника для пересічних громадян, які бажають брати участь у транскордонному співробітництві й розвитку міжетнічної співпраці [5, с. 60].

З огляду на вищесказане, в умовах пошуку альтернативи розвитку Карпатського Єврорегіону, в його структурі і механізмі функціонування необхідно здійснити такі зміни:

1. Практика дії Карпатського Єврорегіону, створеного "згори" на принципах міждержавного, а не міжрегіонального співробітництва, не виправдала себе. Органам самоврядування України - обласним радам, сільським радам тощо потрібно надати реальні, а не декларативні повноваження в тих напрямках співпраці, які вони можуть реалізувати.

2. Необхідною є розробка спільних концепцій розвитку прикордонних регіонів України з прилеглими прикордонними територіями центральноєвропейських країн. Саме прикордонні регіони України та Угорщини демонструють приклад погодження та координації концепцій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, що зрештою спричинило формування цілісного, науково обґрунтованого документа, а саме - Концепції спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини, що була схвалена у 2003 р. регіональними органами влади Закарпаття та округ Саболч-Сатмар-Берег.

3. Нагальною є активізація участі прикордонних областей України у створенні більш прагматичних двох-тристоронніх єврорегіонів з прикордонними регіонами сусідніх держав, що також створює можливість використовувати вже в наступні роки міжнародну фінансову допомогу для реалізації проектів територіального соціально-економічного розвитку [6].

Сьогодні важливим є докорінна трансформація структури Карпатського Єврорегіону чи формування нових альтернатив транскордонної кооперації на західному прикордонні України, зокрема і на українсько-угорському прикордонні. Потрібно створювати серйозні виконавчі структури, які б мали програми дій. Зважаючи на велику територію Карпатсь-

кого Єврорегіону, централізовано ним керувати дуже складно. Результативного управління можна досягнути через доопрацювання раніше створених об'єднань. Інтереси Закарпаття в Карпатському Єврорегіоні більше збігаються з інтересами прилеглих до нього територій Румунії і Угорщини. Тож було б доцільно створити єврорегіон у межах існуючого, а то й зовсім новий [7].

II. Нові інституційні форми міжрегіональної кооперації між Україною й Угорщиною

З метою розбудови та розвитку транскордонного співробітництва на рівні місцевих органів самоврядування України, Угорщини та Румунії, розробки та реалізації конкретних транскордонних проектів співробітництва в межах Карпатського регіону, 6 жовтня 2000 р. в місті Піредьгаза (Угорщина) було підписано міжнародну трilaterальну Угоду "Інтеррегіо" про транскордонне співробітництво Закарпатської області (Україна) та округу Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), а також Сату-Марського повіту (Румунія). Угода спрямована на реалізацію завдань, зазначених у відповідних міжурядових двосторонніх українсько-угорських, угорсько-румунських, українсько-румунських міждержавних договорах.

Метою транскордонного співробітництва в межах Інтеррегіо на прикордонних територіях України, Угорщини та Румунії було визначено планування та реалізацію розвитку в конкретних напрямках:

1) спільний кордон і інфраструктури, що належать до нього;

2) Європейський транспортний коридор (автодороги, залізниця та ін.), а також розбудова інфраструктури прикордонних регіонів;

3) охорона природи, навколишнього середовища та водних ресурсів;

4) економіка й іноземний туризм;

5) збереження спільної культурної спадщини населення прикордонних регіонів;

6) освіта та культура.

Враховуючи положення Спільної концепції з територіального розвитку для транскордонного співробітництва областей Сатмар та Саболч-Сатмар-Берег (1998); Концепції розвитку Саболч-Сатмар-Березької області, її програму стратегічного територіального розвитку (2000); Програми соціально-економічного розвитку Закарпаття на 2001-2004 рр. (2000); Програми розвитку транспортної інфраструктури та логістики підприємницької зони м. Загонь та його територій (2001); Програми та концепції розвитку угорсько-румунського прикордонного регіону (2000); Концепції спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини (2003), а також після узагальнення інтересів, сторони - органи місцевого самоврядування - у 2003 р. основним завданням виз-

Мета створення єврорегіонів - зміцнення добросусідських відносин, культурних і господарчих контактів, боротьба з наслідками стихійних лих, охорона історично-культурної спадщини тощо. В Європі єврорегіони стали найбільш результативними прикладами інституціоналізації транскордонного співробітництва. Асоціацію "Карпатський Єврорегіон" було створено 14 лютого 1993 р. у м. Дебрецен (Угорщина). Міністри закордонних справ Угорщини, Польщі, України прийняли декларацію, де наголошувалось, що "створення Карпатського Єврорегіону сприятиме значному зростанню дружби та процвітання країн цього регіону,

начили розробку Концепції спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії - Інтеррегіо. Прикордонними регіонами визначено цільові території округу Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), Сатмар (Румунія) і Закарпаття (Україна). Засадами підготовки концепції також слугують суспільно-економічні, природно-географічні та історичні взаємозв'язки трьох областей, необхідність вирішення схожих проблем.

Інтеррегіо підтримує, координує, організує та розвиває розробку та реалізацію транскордонних проектів і програм. Інтеррегіо підтримує ті проекти та програми міст та сіл, що відповідають інтересам розвитку транскордонних територій Інтеррегіо. Для розробки спільних проектів та програм кожен учасник створює робочі групи, а для координації усієї роботи учасники визначають своїх уповноважених. Проекти, розроблені робочими групами, обговорюються та приймаються на нараді керівників-учасників органів місцевого самоврядування. Підготовлені двосторонні проекти в межах Угоди

підтримуються кожним учасником Інтеррегіо, учасники також надають допомогу один одному в межах Угоди для підготовки та реалізації проектів.

Загальною метою Інтеррегіо, як і концепції розвитку угорсько-румунсько-українського прикордонного регіону, є економічний та суспільний розвиток угорсько-румунсько-українського прикордонного регіону, сприяння суспільному згуртуванню, покращення якості життя місцевого населення за умов максимального використання наявних можливостей транскордонного співробітництва. Загальна мета визначає, що остаточною метою розвитку є стимулювання транскордонного співробітництва, а також забезпечення умов для співробітництва. Забезпечення відповідної якості життя населення є основною умовою для конкурентоспроможного господарства, яке, враховуючи сучасні та майбутні зміни - внаслідок вступу до Європейського Союзу - у господарській політиці, значною мірою може стати визначальною опорою прикордонного регіону, з урахуванням сприятливого

геополітичного розташування регіону та його значення як міжнародного мосту між Сходом та Заходом. Водночас зміцнення суспільного згуртування передусім можливе за умов збереження традиційних, природних та культурних цінностей цього прикордонного регіону.

Згідно з зазначеним, довгостроковими цілями Інтеррегіо є:

1. Формування конкурентоспроможної економіки, здатної до розвитку та заснованої на спільних перевагах, розвиток наявних переваг. Для осіб, які проживають у прикордонному регіоні, створення конкурентоспроможного господарства (основна умова покращення життя) забезпечує відповідну кількість та якість робочих місць. Систематизація внутрішніх ресурсів України в цьому регіоні свідчить про те, що розвиток господарства недостатній, ВВП на душу населення є нижчим, ніж загальнодержавні показники, а щодо показників ЄС - наявним є значне відставання. Проблемою є також і те, що до регіону не надходить потужний іноземний капітал, необхідний для модернізації.

2. Збереження природних та культурних цінностей, створення здорового та привабливого довкілля. Збереження стану навколишнього середовища та його покращення має сприятливий вплив як на рівень життя населення, так і на розвиток різних галузей господарства. Геополітичне розташування прикордонного регіону є сприятливим, оскільки виконує роль міжнародного мосту Схід-Захід. Для виконання цієї ролі необхідне розширення транспортної інфраструктури регіону та транспортної мережі, враховуючи розбудову транспортного коридору ЄС.

3. Розширення транспортної інфраструктури регіону та транспортної мережі, зважаючи на розбудову транспортного коридору ЄС. Тут особливу увагу слід приділити розвитку транзитних транспортних магістралей та привабливості сфери економічних послуг уздовж цих магістралей, а також, з метою покращення місцевої економіки, слід приділяти увагу і розвитку локальної інфраструктури.

4. Посилення транскордонного співробітництва, формування єдиного, налагодженого механізму узгодження місцевих та центральних ініціатив, створення інституційної бази для ефективного розвитку транскордонного співробітництва. Підготовка до успішного використання можливостей у зв'язку із входженням до ЄС, а також регулювання наслідків неодноразовості входження України й Угорщини до ЄС, стали викликом, що визначав необхідність розвитку інституційної системи, обміну досвідом, програмами за умов сприяння співробітництву. Для того, щоб цей прикордонний регіон став конкурентоспроможним, крім розвитку економічних, інфраструктурних та людських ресурсів, необхідним є посилення

ідентичності регіону з метою його привабливості для зовнішніх інвесторів.

11 вересня 2003 р. на спільній австро-угорській зустрічі було прийнято рішення про заснування так званої Ниредьгазької ініціативи.

Ниредьгазька ініціатива та її інституційна структура - Фонд ЄвроКліп-ЄвроЗв'язок відіграють важливу роль і визначають практичне втілення регіонального рівня зовнішньої політики Угорщини як у сучасній східній політиці Європейського Союзу (концепція "Ширша Європа"), так і в угорсько-українських зв'язках (насамперед у транскордонному співробітництві).

З метою підтримки інтеграції, розвитку зв'язків та співробітництва між Європейським Союзом і східними сусідами, Фонд ЄвроКліп-ЄвроЗв'язок організовує і підтримує конференції, заходи, навчання, сприяє підвищенню кваліфікації працівників різних галузей. Тематика заходів, здійснених упродовж 2004 року, багатогранна, це проблемні питання адміністрування, роботи органів самоврядування, питання туризму, охорони довкілля, перетину кордону, питання національних меншин, соціального партнерства, інформатики, історії, обміну інформацією та пошуків партнерів для реалізації спільних проектів, питання демократії, самоврядування, досвіду органів самоврядування Європейського Союзу тощо.

Геополітичні зміни внаслідок розширення ЄС на схід вимагають вироблення транскордонних відносин за європейськими стандартами. Транскордонне співробітництво між Україною (не членом ЄС) і Угорщиною, Польщею, Словаччиною і Румунією (членами ЄС) має здійснюватись згідно з європейськими нормами і принципами в контексті формування і реалізації науково обґрунтованих спільних концепцій розвитку прикордонних територій сусідніх держав.

Сьогодні актуальним є не тільки вплив розширення ЄС на розвиток транскордонних зв'язків, а й пошук активізації форм міжрегіональної взаємодії вже за умов поглиблення євроінтеграційного процесу. Тому

для українсько-угорського прикордоння важливо зазначити такі рекомендації з питань впливу розширення ЄС на транскордонне співробітництво між Україною та Угорщиною.

Короткострокові:

о завершення технічної реконструкції малих, спрощених пунктів перетину українсько-угорського кордону і надання їм міжнародного статусу;

о розробка спільних проектів соціально-економічного розвитку, розробка спільної стратегії охорони довкілля двох держав за європейськими нормами;

о максимально можлива лібералізація візового режиму між Україною та Угорщиною, передусім в організаційному та фінансовому аспекті;

о створення мережі центрів та агентств регіонального чи територіального розвитку з метою поширення інформації, навчання та розробки спільних комплексних концепцій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

Середньострокові:

о реалізація транскордонного співробітництва України з Угорщиною згідно з європейськими нормами і принципами (насамперед йдеться про активізацію діяльності саме територіальних громад та органів самоврядування прикордонних регіонів);

о ефективна реалізація вже прийнятої та погодженої Концепції спільного розвитку прикордонних регіонів України та Угорщини, а також розробка малих проектів щодо реалізації концепції за кошти ЄС;

о активізація роботи із використання технічно-фінансової допомоги за програмами ЄС.

Довгострокові:

о створення економічної бази транскордонного співробітництва як цілеспрямоване

формування транскордонних регіонів європейського зразка;

о формування малих двох-трьох латеральних євро-регіонів між Україною та Угорщиною, а також з іншими прикордонними регіонами ЦСЄ;

о погодження і координація стратегічних концепцій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України та Угорщини [8, с. 135-137].

Найвищою інституційною формою транскордонного співробітництва є євро-регіон. За умов розширення Європейського Союзу у 2004 та 2007 рр. статус таких територій набуває стратегічного значення.

З огляду на розширення та наближення кордонів ЄС, має бути посилена транскордонна/міжрегіональна співпраця українських регіонів з регіонами сусідніх держав-учасниць ЄС.

Незважаючи на конкретні рішення центральних органів влади України стосовно розвитку євро-регіонального руху, суттєвих зрушень у діяльності євро-регіонів за участю української сторони впродовж останніх років не відбулось. Євро-регіони не змогли адаптуватися до нових умов роботи та вийти за межі переважно декларативно-політичного співробітництва.

У цьому сенсі особливо важливим є досвід євро-

регіональної політики важливого сусіда України та рівноправного члена ЄС - Угорщини, де формування та реалізація єврорегіональної політики відбувалися як за умов набуття євротандартів, так і за умов використання національних особливостей розвитку регіонів країни.

Участь західних прикордонних регіонів України в єврорегіональному співробітництві сьогодні потребує якісних змін. Актуальним є створення нової системи єврорегіонального співробітництва України. Форма єврорегіональної співпраці, що охоплює україно-угорське прикордоння - Карпатський Єврорегіон - потребує сьогодні докорінних змін організаційних механізмів свого майбутнього існування та інструментарію розвитку співпраці з європейськими структурами.

Підвищення ефективності діяльності єврорегіонів можливе лише за умови розширення повноважень регіональних органів влади, розробки науково обґрунтованих спільних стратегій та концепцій єврорегіонального співробітництва, виконаних за європейськими стандартами.

Першим реальним кроком на шляху до активізації транскордонного співробітництва на україно-угорському прикордонні стала розробка Концепції спільного розвитку прикордон-

них регіонів та транскордонного співробітництва України та Угорщини (Закарпатської області й області Саболч-Сатмар-Берег) та Стратегії розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні на 2003-2011 рр.

Пошуки активізації форм міжрегіональної взаємодії вже за умов розширення євроінтеграційного процесу набувають для України вирішального значення, адже ефективний євроінтеграційний розвиток прискорить набуття членства України в Європейському Союзі.

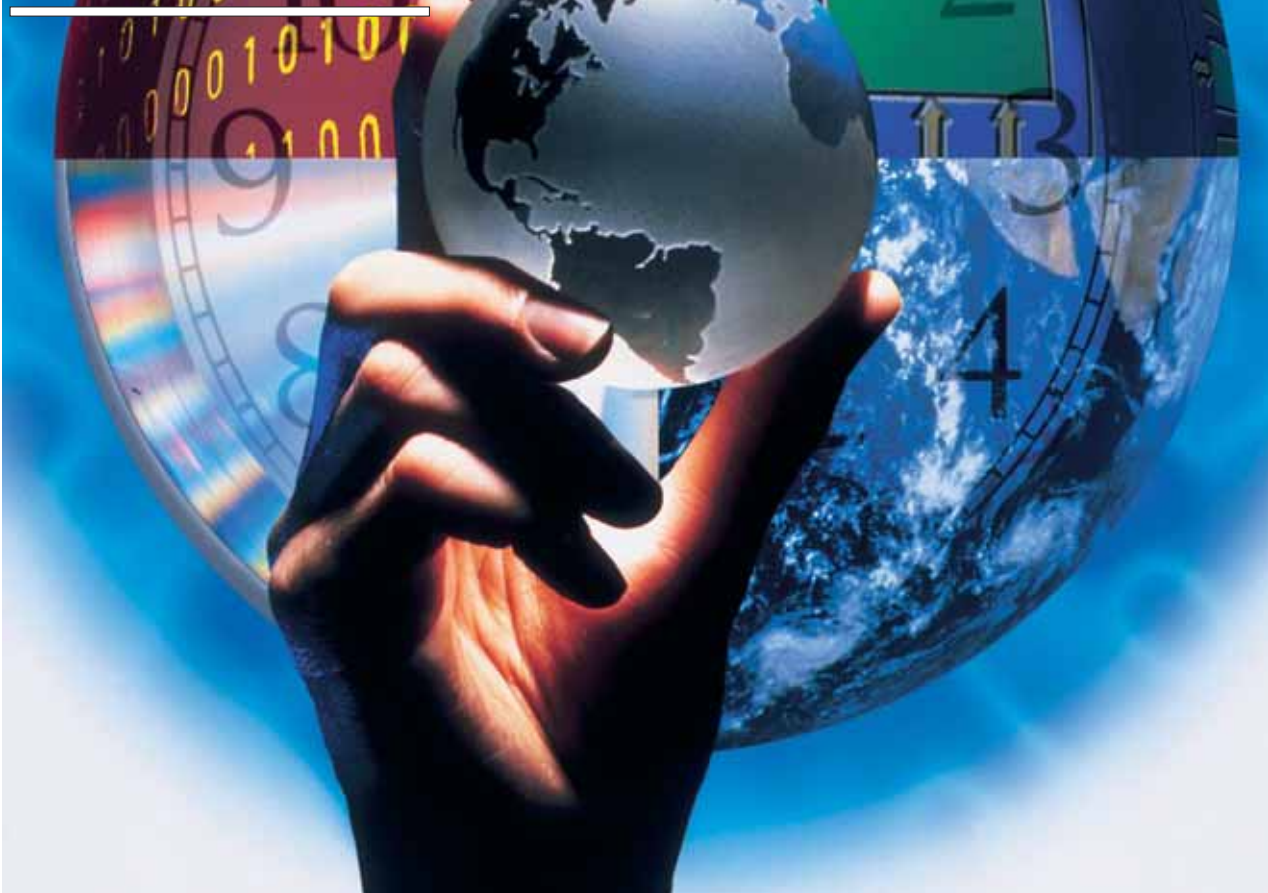
Важливими кроками на цьому шляху є формування на україно-угорському прикордонні нових інституційних форм міжрегіональної кооперації, таких ініціатив економічної співпраці, як Інтеррегіо та Ниредьгазька ініціатива, задля досягнення цілей концепції добросусідства ЄС та розбудови міжрегіональних контактів.

Сучасні виклики європейської інтеграції, зокрема процеси "східного" розширення Європейського Союзу вимагають модифікації форм і механізмів єврорегіонального транскордонного співробітництва держав Центральної Європи та України, зокрема транскордонної/міжрегіональної співпраці регіонів України та Угорщини.

Література

1. Долишній М. І. Актуальні завдання регіональної політики України в сучасних умовах // *Регіональна економіка*. - 2003. - № 3. - С. 30-31.
2. *Karpatok Euroregio. Alaplo dokumentumok. Debrecen, 1993, februar 14.*
3. Балян А. В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини). - Ужгород: Ліра, 2005.
4. www.carpathianfounddation.org
5. Лендел М. Досвід Карпатського Єврорегіону: поштовх до пересмилення моделі транскордонного співробітництва // *На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів; Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід / ред. С. Максименка*. - К.: Логос, 2000.
6. Розширення Європейського Союзу; вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. - К., 2004. - С. 121-123; Кіш С. За програмою сусідства. *Транскордонне співробітництво України після східного розширення Європейського Союзу // Політика і час* - 2004. - № 12. - С. 27-34; Кіш Б. За стандартами транскордонної взаємодії (Перше десятиліття єврорегіональної співпраці) // *Політика і час* - 2003. - № 10. - С. 78-84.
7. Економічний форум у Львові: від союзу країн - до союзу регіонів. № 39 (414) // *Дзеркало тижня*. - 12-18 жовтня 2002 р.
8. Розширення Європейського Союзу; вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. - К., 2004.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ І ПЕРЕМІЩЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

О. КОЛМАКОВА,
викладач кафедри
економіки
Харківського
державного
технічного
університету
будівництва та
архітектури

Відсутність наукового обґрунтування переміщення трудових ресурсів в Україні призводить до дисбалансу між наявними робочими місцями та обсягом робочої сили на регіональних ринках праці. Відповідно виникає гостра потреба у збалансуванні попиту та пропозиції ринку праці. Необхідно перерозподілити надлишок трудових ресурсів або задо-

вольнити надлишок попиту через залучення на вільні робочі місця потенційних працівників з інших регіонів, або переміщення незайнятих працівників до регіонів, підприємства яких цього потребують. Але в умовах ринкової економіки безпосередньо вплинути на переміщення трудових ресурсів певної якості в певній кількості немож-

ливо, тому особливої актуальності набуває виявлення чинників, що опосередковано впливатимуть на рух трудових ресурсів.

Незважаючи на те, що існує багато наукових розробок, методів, моделей, програм для управління трудовими ресурсами, комплексного механізму міжрегіонального розміщення та перерозподілу трудових ресурсів в Україні не існує. Всі наукові розробки мають розрізнений характер. Отже, такі проблеми, як хаотичне переміщення трудових ресурсів, постійний відтік спеціалістів високого рівня за кордон, плінність кадрів, низька економічна активність населення потребують науково обґрунтованого вирішення.

На думку автора, основні фактори, що впливають на формування трудових ресурсів, можна поділити на три групи:

Демографічні:

а) відтворення населення - процес неперервної зміни поколінь [1]. Стан відтворення населення характеризує трудові ресурси і впливає на їх:

- віковий склад;
- статевий склад;
- співвідношення міського та сільського населення;

б) освіта впливає на склад трудових ресурсів за такими характеристиками:

- рівень освіти;
- рівень кваліфікації;
- професійний склад;

Економічні фактори характеризують склад трудових ресурсів за рівнем їхнього доходу;

Соціальні фактори - під їх впливом формується склад трудових ресурсів за:

а) станом зайнятості:

- рівнем зареєстрованого і прихованого безробіття;
- рівнем зайнятості;

- основними формами зайнятості;

б) сімейним станом:

- сімейний стан;
- наявність дітей;
- в) статусом.

Під впливом зазначених факторів структура та склад трудових ресурсів змінюється, тобто перебуває в постійному русі. Рух трудових ресурсів відбувається під впливом певних чинників та потреб і ціннісних орієнтирів працівника.

Коли працівник і керівництво підприємства укладають трудовий контракт, це означає, що їх інтереси збігаються, а умови цієї угоди узгоджують можливі розбіжності.

Після підписання контракту працівник виконує роботу, яку в ньому передбачено. Але для досягнення встановлених результатів діяльності підприємства керівництво додатково застосовує систему стимулювання працівника, яка впливає на його мотиви. Внаслідок контролюючих дій керівництва з одного боку і підвищення трудової активності працівника, з іншого, формуються економічні результати підприємства.

Стимулювання спрямоване на мотивацію найманого працівника до ефективної і якісної праці, це не тільки покриває витрати роботодавця (підприємця) на організацію процесу виробництва, оплату праці, а й дає змогу отримати визначений прибуток. Отриманий прибуток йде не тільки в кишеню роботодавцеві (підприємцеві), а й на виплату податків у державний і місцевий бюджети, на розширення виробництва. Тобто, стимулювання праці найманих працівників не є приватною справою конкретного підприємства й організації, а відіграє важливу роль у збалансуванні ринку праці та економічному розвитку країни, у

процвітання національної економіки.

В економіці найманий працівник і роботодавець взаємодіють на двох рівнях:

1) на підприємстві, де встановлено системи оплати праці, що фіксують для конкретних робочих місць, груп, робіт, професій, посад і видів діяльності конкретні залежності між оплатою працівників і результатами їхньої праці;

2) на регіональному ринку праці, тобто на рівні співвідношення попиту на робочу силу та пропозиції на неї.

Розглянемо взаємодію працівника та керівника на рівні співвідношення попиту на робочу силу та пропозиції на неї. На цьому рівні зазвичай між працівником і керівником є посередники (це водночас основні джерела інформації для потенційного працівника про умови праці на підприємствах регіону). До таких посередників належать центри зайнятості, кадрові агентства, біржі праці, засоби масової інформації (газети, журнали, сайти Інтернету тощо). На основі інформації, яку людина отримує з перелічених джерел, вона обирає спосіб задоволення своїх потреб та приймає рішення про влаштування на ту чи іншу роботу. Перелік чинників, що впливають на трудову поведінку, трудову активність людини завжди був предметом дослідження науковців, а процес стимулювання трудової активності - об'єктом.

Наприкінці XIX століття почало інтенсивно розвиватися виробництво, але наукова база для організації виробництва була відсутня. На початку XX століття Ф. Тейлор та його однодумці запропонували нову наукову систему раціональної організації виробництва та праці, але з розвитком продуктивних сил їхня система стимулювання праці і дисциплінарні заходи втратили актуальність. Відтоді наукові погляди на стимулювання праці поступово еволюціонують, розвиваються, як вирішення проблем, що виникають при розвитку продуктивних сил, соціально-економічних, виробничих відносин.

Останніми роками основна тенденція розвитку наукової думки у цій сфері пов'язана з підвищенням конкурентоспроможності працівників на ринку праці та трудової активності населення. Провідні українські науковці Д. Богиня [2] та А. Колот [3] виділяють чинники, що впливають на мотиваційні настанови трудових ресурсів (рис. 1).

Трудова активність населення на ринку праці регламентують та стимулюють певні інститути інфраструктури ринку праці, їх можна поділити на:

1) ті, що регламентують та контролюють: державні служби зайнятості, Міністерство праці та соціальної політики, професійні спілки, фонди страхування на випадок безробіття, міграційні служби та інші;

2) ті, що стимулюють: підприємства, державні служби зайнятості, громадські і державні фонди для стиму-

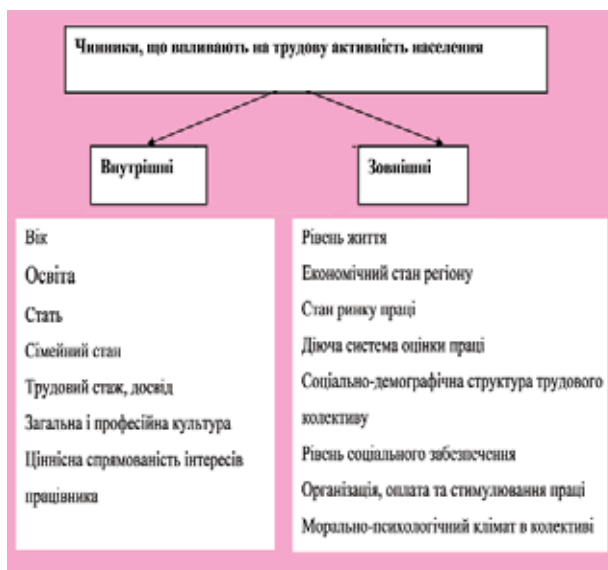

Рис. 1. Чинники, що впливають на трудову активність населення

лювання економічної активності трудових ресурсів, фонди страхування на випадок безробіття, система вищої та середньої освіти.

Центри зайнятості виконують і контролюючу функцію, і стимулюючу. Крім того, центри зайнятості, біржі праці, кадрові агентства виконують функцію перерозподілу та стимулюють трудові ресурси до переміщення. Підприємства стимулюють не тільки до переміщення трудових ресурсів, а й навпаки - до постійного перебування працівника на одному робочому місці (підприємстві), це дає змогу формувати сталий склад трудових ресурсів у регіоні.

Основну стимулюючу роль виконують підприємства і державні служби зайнятості, тому зовнішні чинники пропонуємо поділити на ті, що формуються залежно від політики підприємств щодо стимулювання праці, та ті,

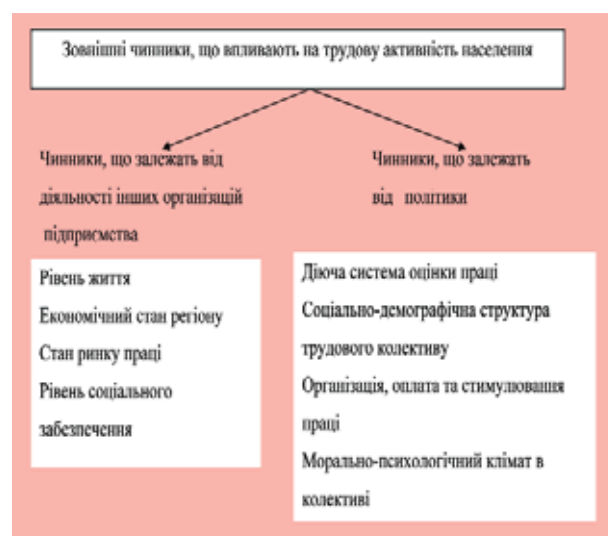
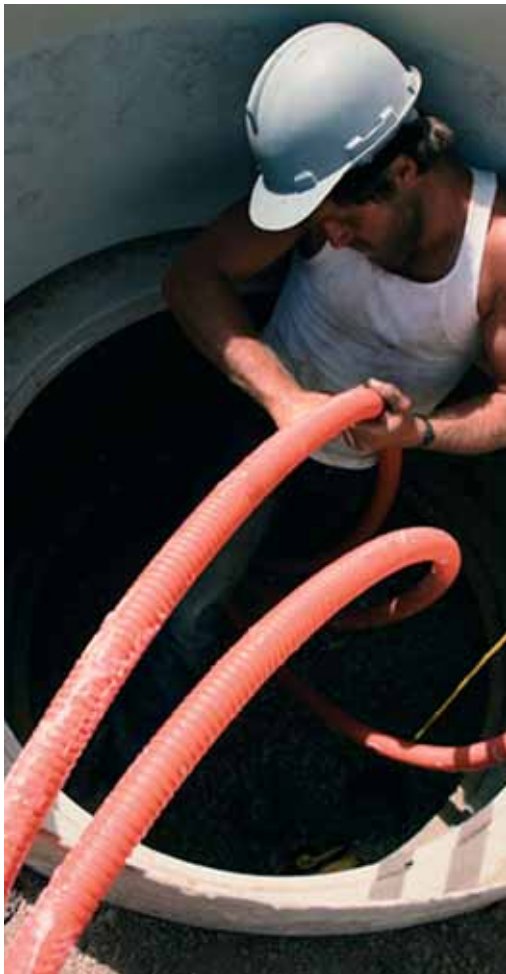

Рис. 2. Зовнішні чинники, що впливають на трудову активність населення

що формуються залежно від інших організацій (рис. 2).

Внутрішні чинники пропонуємо розділити на чотири групи:

1. Особисті данні працівника або безробітного:

- а) вік;
- б) освіта;
- в) сімейний стан;
- г) наявність дітей;

2. Спеціалізація працівника або безробітного:

- а) професія;
- б) рівень кваліфікації;
- в) трудовий стаж, досвід;

3. Ціннісна спрямованість інтересів працівника або безробітного:

- а) грошова винагорода;
- б) соціальний пакет;
- в) наявність вільного часу;

4. Мобільність працівника або безробітного:

- а) схильність до зворотної і незворотної

міграції (внутрішня міграція);

б) схильність до тимчасової імміграції (зовнішня міграція);

в) схильність до перекваліфікації, зміни професії.

Перші три групи чинників впливають на мотиваційну поведінку трудових ресурсів, але інтенсивність їхнього переміщення, на нашу думку, залежить саме від мобільності трудових ресурсів. Тому до переліку внутрішніх чинників додано умови, що впливають на трудову активність населення - мобільність трудових ресурсів. Ця група чинників розділена відповідно до визначення терміна "трудова мобільність" на схильність трудових ресурсів до внутрішньої міграції, зовнішньої міграції та переміщення між професійно-кваліфікаційними групами.

На початку ХХ ст. поряд із матеріальними стимулами підприємства почали застосовувати не матеріальні, комбінування матеріальних і не матеріальних стимулів дало змогу формувати системи стимулювання праці, ефективні для різних видів виробничих процесів. У наш час працівник обирає робоче місце, керуючись своїми пріоритетами щодо умов праці та винагороди за неї (комбінування матеріальних і не матеріальних стимулів). Тому пропонуємо поділити групу чинників "ціннісні орієнтири та інтереси працівника або безробітного" на такі підгрупи:

- грошова винагорода (пріоритетами є матеріальна винагорода);
- соціальний пакет (пріоритетами є соціальна захищеність);
- наявність вільного часу (пріоритетами є неповний робочий день, вільний графік роботи тощо).

Остання підгрупа була виділена окремо, бо цей стимул не належить до перших двох підгруп, але є досить важливим (особливо для людей, які мають дітей, доглядають хворих членів сімей, планують одночасно з роботою здобути освіту).

Застосовуючи зазначені чинники, можна побудувати механізм формування та перерозподілу трудових ресурсів, що дасть змогу опосередковано впливати на переміщення трудових ресурсів та оптимізувати їх перерозподіл.

Література

1. Розміщення продуктивних сил України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / С. І. Дрозунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. - К.: КНЕУ, 2000.
2. Богиня Д. Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституційний аспект // Україна: аспекти праці. - 2005. - № 1. - С. 3-8.
3. Колот А. М. Мотивація персоналу: Підручник. - К.: КНЕУ, 2

ПРОВАЛ КОНСТИТУЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЩО ДАЛІ?

Після провалу конституції ідеологи Європейського Союзу мерщій розробили інший документ - Лісабонський договір. Про сутність самого документа свідчить його повна досить довга назва - "Лісабонський договір про зміни Договору про Європейський Союз і Договору про заснування Європейської Спільноти, певним чином Договору про утворення Європейської Спільноти з атомної енергії" (далі - Лісабонський договір) [3]. Фактично, це угода про поправки до статей попередніх договорів.

**Людмила
ЧЕКАЛЕНКО,**
Дипломатична
академія,
професор

Провал Конституції Європейського Союзу змусив його учасників піти на компромісний варіант - погодитися на угоду, що на певний час відсунула проблему прийняття основного закону наддержавного утворення. Цей документ - Лісабонський договір - був підписали всі учасниками Євросоюзу 13 грудня 2007 р. у столиці Португалії. Проект договору розроблявся у терміновому порядку після того, як спроба затвердити Європейську конституцію 2005 року не увінчалася успіхом.

Перед аналізом лісабонських нововведень 2007 року в життя ЄС, нагадаємо події недалекого минулого. Конституційний договір ЄС, який мав вивести європейське наддержавне утворення на вищий ступінь централізованого управління, готували досить довго, ретельно обговорювали, і врешті-решт 18 червня 2004 р. під час засідання Європейської ради проект було ухвалено. 29 жовтня 2004 р. в Римі конституційний договір підписали всі держави Європейського Союзу. Водночас, для набуття чинності договору він

має бути ратифікований всіма країнами. Деякі з них проводять референдум, деякі обговорюють і голосують лише парламентами. Договір є значним за обсягом документом: містить 265 сторінок, 450 статей і 60 тисяч слів. Ці показники вивели європейську конституцію на друге місце у світі за багатослів'ям після Основного Закону Республіки Каліфорнія (США).

Європа була певна: ніщо не стане на заваді головному договору могутньої новоутвореної держави. Конституція мала набути чинності після її ратифікації всіма учасниками - повноправними членами ЄС. Ніхто не очікував проблем із затвердженням документу. А експерти країн-сусідів, зокрема й в Україні вже сповіщали про Конституцію ЄС як здійснене. Передбачалося, що процедура затвердження буде завершена до кінця грудня 2006 р. з тим, аби 2007 року Конституційний договір набув чинності. Тобто, як планували творці цього документа, згаданий процес мав завершитися якраз до круглої дати - п'ятдесятиліття з дня заснування Європейського

економічного співтовариства у 1957 р.

Серед нових елементів правового поля ЄС, що з'явилися в тексті проекту конституції є:

- Хартія фундаментальних прав людини із широким тлумаченням поняття "громадянин ЄС";

- закріплення положення стосовно набуття ЄС єдиної правосуб'єктності (ч. 1, ст. 6), а також пріоритетність законодавства співтовариства над національним законодавством країн - членів ЄС;

- поява посади президента ЄС, якого обирають на 2,5 роки з можливим продовженням мандату ще на один термін (ч. 1, ст. 20-23), і посади міністра закордонних справ (ч. 1, ст. 27);

- введення нового принципу системи голосування: подвійна більшість. Рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало 55% країн-членів, які представляють 65% населення ЄС (ч. 1, ст. 24);

- надання можливості формувати "меншість блокування" у складі чотирьох

країн;

- введення суперподвійної більшості голосів під час голосування, яка становить 72% країн-членів, що представляють 65% населення (для ухвалення рішення, ініційованого учасником ЄС, а не ЄК або міністром закордонних справ);

- поступове зменшення кількості комісарів (представників країн) Європейської Комісії, починаючи з 2014 року, що представлятимуть дві третини країн ЄС;

- обумовлення процедури виходу країни-члена з ЄС;

- закріплення необмеженого терміну дії конституції.

Перебіг обговорення конституції відбувся поступово: десять країн офіційно заявили про проведення референдумів. Серед них - Бельгія, Велика Британія, Данія, Іспанія, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Польща, Португалія, Чехія. Інші передбачали провести ратифікацію документа парламентами. Так, парламенти Німеч-

чини і Австрії висловилися за його прийняття. А населення Іспанії і Люксембургу підтримало конституцію під час референдумів. Вірогідно голосування повільно просувалося й далі, якби громадяни Франції 29 травня і Нідерландів 1 червня 2005 р. не провалили проект. Цей факт мав шоківі наслідки для всіх країн, водночас став першим дзвінком для Швеції, Данії, Ірландії, Польщі, Португалії і Чехії, які відклали референдуми на невизначений час, а Велика Британія від референдуму взагалі офіційно відмовилася [1].

Чому ж громадяни такої країни, як Франція, відмовилися підтримати Основний Закон Європейського Союзу - їхнього власного дітища?

Питання ратифікації згаданого документа не спричинило б труднощів, якби не дошкульна професура. Як у такому випадку? Один із французьких професорів із Марселя Етьєн Шуар під час підготовки до лекції ознайомився з великим текстом конституції і розташував свої роздуми щодо цього на сайті інституту, тобто своєчасно поділився враженнями зі своїми студентами, а студенти повідомили батьків. Зрештою французьке населення було досить швидко поінформовано [2]. А французи досить специфічна нація: коли мова йде про ущемлення їхніх прав - прокидаються одразу всі і згадують власні революційні здобутки, виходять на вулиці зі знаменами і гаслами, троцять комп'ютери і спалюють автомобілі. Результати з конституційним текстом стали очевидними: знову інтелігенція сплутала карти політикам. Народ Франції засудив і не прийняв конституцію ЄС, вбачаючи у ній ущемлення суверенних прав своєї держави і власних прав громадян величної Франції.

Водночас зрозуміло, що конституція стала приводом, а причини незадоволення французьких громадян та інших жителів Європи лежать значно глибше. Нагадаємо найвагоміші з них:

- відчуття наслідків розширення ЄС, зокрема соціальних негараздів (припливу "польських сантехників", інших іммігрантів як з Півдня, так зі Сходу, які забирають роботу);

- ісламський фактор (Париж стає не столицею Франції, а столицею Арабських Еміратів. У Франції й нині працюють поліклініки, лікарні й школи тільки для мусульманського населення, куди білим вхід заборонений);

- наміри Туреччини стати повноправним учасником ЄС (тобто приплив кількох десятків мільйонів мусульман);

- засилля "пакс-американ" (нав'язування ідеології і цінностей США, зокрема й макдональдсів, з якими французи відчайдушно борються, б'ючи вітрини);

- поведінка брюссельської космополітичної бюрократії (кількість чиновників Євросоюзу шалено зростає - до кількох тисяч працівників, а їх треба утримувати на податки громадян).

До цього додамо нагромадження негативних факторів - невдоволення владою, її неперворотністю і відірваністю; зростаючими проблемами в суспільстві, штучною віртуальністю європейських бюрократичних структур та інше - все це, сконцентрувавшись навколо нереалізованого права людини на достойне існування, призвело до вибуху незадоволення. І цьому французька влада віднайшла компромісне рішення, запропонувавши новий документ і провівши президентські вибори.

Тобто, у провалі конституції відбулася сутичка двох начал - національного і наднаціонального. У загальному підсумку передбачали поступове перелиття функцій з національно-державної сфери у наднаціональну (або транснаціональну). Слід зазначити, що ані теоретики, ані політики, які розробляли стратегію співтовариства, ніколи не розглядали наднаціональні інструменти її здійснення як єдині для всіх країн. Дискусії з приводу співвідношення двох рівнів прийняття рішень зачепили всі напрями регулювання економіки, соціальної сфери, а також зовнішньої політики. Але звинувачення на адресу противників розширення компетенції наднаціональних інститутів ніде не лунали так голосно і гостро і не мали настільки відвертого ідеологічного забарвлення, як щодо соціальної політики.

Після провалу конституції ідеологи Європейського Союзу мерщій розробили інший документ - Лісабонський договір. Про сутність самого документа свідчить його повна досить довга назва - "Лісабонський договір про зміни Договору про Європейський Союз і Договору про заснування Європейської Спільноти, певним чином Договору про утворення Європейської Спільноти з атомної енергії" (далі - Лісабонський договір) [3]. Фактично, це угода про поправки до статей попередніх договорів.

Серед стрижневих змін, що містяться у новому документі, привертає увагу чітке регулювання співвідношення представництв усіх держав у Європарламенті, а також опис схеми прийняття рішень. Відповідно до документа, кількість рішень, що вимагає одностайного схвалення, має бути зменшена, а це у свою чергу полегшить процедуру прийняття, оскільки рідше використовуватиметься національне вето. Важливим нововведенням є поява посади президента Євросоюзу і представника ЄС у закордонних справах. Президента обиратимуть глави держав на два з половиною роки. Таку форму вводять замість існуючої системи піврічного головування в ЄС. Досягненням угоди можна вважати і прийняття рішення про обов'язковість дотримання всіма учасниками ЄС Хартії основних прав людини.

Текст Лісабонського договору містить сім статей і дев'ять протоколів, які є його складовою частиною. Серед правок преамбули Договору про ЄС найважливішою вбачається згадка про те, що правові засади ЄС спираються як на нинішній договір, так і Договір про діяльність Європейського Союзу (який раніше називав-

Основним результатом цих дій можна вважати офіційне прийняття Європейської стратегії безпеки - чинного документу, що віднині визначатиме напрями зовнішньої та безпекової політики ЄС. У Спільній декларації НАТО-ЄС щодо Європейської політики безпеки та оборони 16 грудня 2002 року обидві структури підтвердили, що об'єднають зусилля для комплексної та прозорої розробки вимог щодо оборонної спроможності, які є спільним для обох організацій.

ся Договором про заснування Європейської Спільноти). До ст. 1 додається положення про сутність ЄС, що спирається на основні людські цінності (з конкретним їх переліком). Ст. 2 охоплює цілі спільноти: йдеться про забезпечення рівних прав, встановлення спільних кордонів, формування спільного ринку, впровадження соціального захисту, дотримання солідарності між державами. Додано ст. 3а, де викладено компетенції країн-учасниць, сказано про повагу Союзом прав держав-членів, їх відповідальність за внутрішній стан країн, за національну безпеку. Ст. 6 містить положення про Хартію основних прав Євросоюзу від 7 грудня 2000 р., доопрацьованої 12 грудня 2007 р. в Страсбургу. Заявлено, що Союз приєднується до європейської Конвенції захисту прав людини і основних свобод.

Додано нову ст. 7, де йдеться про зовнішню політику Союзу: "ЄС розвиватиме всілякі стосунки з сусідніми країнами з метою творення простору добробуту і доброго сусідства, що спирається на цінності Союзу і характеризується близькими і

мирними відносинами на засадах співробітництва". До цілей (параграф 1 ст. 7) додається положення про те, що Союз може укласти спеціальні угоди з зацікавленими державами, і такі угоди "можуть містити можливість спільного ведення справ".

Внесено зміни і до другого розділу документа - "Демократичні засади". Основною ідеєю тут є закріплення тези про рівність прав громадян ЄС (ст. 8-8с), а також, що громадянство ЄС є додатковим громадянством і не замінює громадянства країни-члена. Посилюватиметься значення політичних партій і громадських об'єднань, а також національних парламентів. Щодо Європейського парламенту, то його чисельність становитиме близько 750 осіб. Значна увага надається структурі ЄС та їхнім функціям. Сутність посиленої співпраці розкрито в окремому розділі угоди (низка статей попередніх документів об'єднані в ст. 10).

Розділ п'ятий розкриває зовнішньополітичну діяльність ЄС. Спільнота заохочує всі країни світу до інтеграції у межах

світового господарства за допомогою поступового скасування обмежень в міжнародній торгівлі. Означено роль Високого представника зовнішньої політики і політики безпеки ЄС (так називатиметься міністр закордонних справ ЄС - Л. Ч.), якому допомагатиме Європейська служба зовнішньополітичних дій, що співпрацюватиме з дипломатичними службами країн-членів. Компетенції Союзу у сфері зовнішньої політики і безпеки охоплюють всі напрями зовнішньої політики і у тих межах описана спільна політика безпеки, яка може призвести до спільного захисту (оборони). Вся політика спирається на спеціальні засади і процедури.

Водночас у тексті пом'якшено формулювання щодо спільних дій у разі загроз: поняття "спільні дії" замінено на "спільні рішення", які приймають учасники ЄС (ст. 14). Особливої ваги в документі надано питанням спільної політики безпеки і оборони (підрозділ 2, ст. 28а). Серед них: "У разі нападу на країну ЄС всі інші учасники мають прийти їй на допомогу відповідно ст. 51 Статуту ООН". Отже, країни ЄС збираються захищатися не за схемою Північноатлантичного Альянсу [4] - один за всіх і всі з одного, а за оновленою традицією, яка полягає в тому, що країни, які зазнали нападу, мають право на самооборону, але про запроваджені заходи мають негайно повідомити Раду Безпеки і "жодним чином не мають права зачіпати повноважень і

відповідальності Ради Безпеки, відповідно до Статуту, стосовно вжиття таких дій, які вона вважатиме необхідними для підтримки та відновлення міжнародного миру і безпеки" [5]. У лісабонському документі зазначено також різноманітні форми участі в різнопланових гуманітарних і військових операціях.

У прикінцевих положеннях, досить важливих з огляду на інтереси України, внесено пункт про правосуб'єктність ЄС (ст. 48а). Детально розписано процедуру внесення змін до тексту Договору і правил виходу з ЄС. І нарешті, розставлено нові наголоси щодо членства. Так, у ст. 49 маємо формулювання: держава, яка "визнає і поважає людські цінності може добиватися..." замінено на "може звернутися...". І друге речення: "З цієї метою держава передає свою заяву Раді, яка приймає абсолютно одностайне рішення" замінено текстом: "Про це рішення інформується Європейський парламент і національні парламенти. Держава, що шукає членства, надсилає свою заяву до Ради, рішення якої є одностайним...", знято вираз "абсолютно" (пункт "в"). І додано новий пункт с: "Беруться до уваги критерії кваліфікації, узгоджені Європейською Радою". Отже, чіткість і відносно спрощена процедура подання заявки з боку нових держав для досягнення членства в ЄС дещо притримуються і ускладнюються попередньою поінформованістю Європарламенту та парламентів кожного

Загострення внутрішньополітичної ситуації в країнах ЄС внаслідок незадоволення громадян об'єднаної Європи ігноруванням їхньої думки щодо майбутнього розвитку Європи трактуємо як загрозу номер чотири. Сумнівно, що серед мешканців країн, які підтримали Конституцію ЄС, хтось зміг прочитати і проаналізувати настільки великий опус.

учасника ЄС, а також досягнутим рівнем кваліфікації і, нарешті, до цього додаються нові умови голосування.

У цьому, власне кажучи, і полягають найсуттєвіші лісабонські зміни до угоди про ЄС. Детально прописано також зміни до статей Договору про заснування Європейського Співтовариства. Лісабонський договір підписано на необмежений термін, тобто він не вимагатиме пролонгації, має бути ратифікований 27 країнами ЄС.

Повертаючись до тексту лісабонської угоди, зазначимо, що серед нововведень проекту конституції в лісабонському тексті залишилися далеко не всі. І насамперед до нього не потрапили ті, навколо яких розгорілися жорсткі баталії. Зникло положення стосовно пріоритетності законодавства ЄС над національним законодавством країн - членів ЄС [6]. Вочевидь, саме це питання стало каменем спотикання на шляху ратифікації основного закону ЄС. За нашими спостереженнями, неприйняття уніфікованого законодавства може свідчити про неготовність більшості центрових

країн європростору до повної відмови від суверенних засад держави.

У таких умовах Лісабонська угода стала компромісом між державами, що ратифікували текст європейської конституції, і країнами, які не підтримали документ (утрималися від прийняття рішення та й не розпочинали процес ратифікації).

Що ж змусило лідерів європростору піти на розробку іншого документа, який не є конституційним договором?

Передусім, на нашу думку, небезпека розколу Євросоюзу. Назвемо її загрозою номер один. Тим більше, що схожий прецедент вже стався під час іракської кампанії, коли американський "троянський кінь" Польща (за словами тодішнього французького президента Ж. Ширака) очолила групу країн, що виступили на підтримку війни США в Іраку на противагу позиції Франції й Німеччини. Причому тоді - 2003 рік - Польща була не повноправним, а лише асоційованим учасником ЄС.

Зрозуміло, що поведінка країн змінюється залежно від політичної кон'юнктури, а

Отже, не слід забувати, що політичні вболівання держав - шукачів членства значно відрізняться від позицій тих самих країн, які набули повноправного членства європростору. До того ж у цьому питанні виявляються особливості не тільки pro або contra американської орієнтації, не останню скрипку тут грають важелі особливих відносин, а також завуальоване змагання, а в деяких питаннях і протистояння ЄС - США.

Загрозу номер два вбачаємо в неготовності більшості провідних європейських країн до повного злиття в єдиній наддержаві. Добровільно віддати всі важелі як внутрішнього, так і зовнішньополітичного управління своїх держав до рук поки що "розмитого" стрижня централізованої влади - це, на думку багатьох, є занадто високою платою за стілець за спільним європейським столом. Ще свіжі в пам'яті багатьох політиків негаразди і прорахунки радянської країни з її більшовицькою конституцією, яка мала високий рівень політизації у нав'язуванні колективізму [7].

Загрозою номер три можна вважати відсутність захисної складової ЄС після припинення існування Західноєвропейського союзу та розпуск європейських збройних сил (2002 р.). Внаслідок цього Євросоюз нині змушений покладатися на збройні сили НАТО. Нагадаємо: оборонні ініціативи ЄС, а саме створення власного військового контингенту, намагання створити окрему від НАТО штаб-квартиру в межах ініціативи Німеччини, Франції, Бельгії, Нідерландів дуже драгували США, які вбачали у цій діяльності пряму загрозу нинішньому статусу НАТО. Проте європейцям вдалося дійти згоди зі США у цьому питанні: вони внесли до проекту конституції згадку про провідну роль альянсу, відмовилися від окремої штаб-квартири, натомість створили спеціальний орган (агенцію) з питань безпеки, відстояли право на власний військовий контингент.

Основним результатом цих дій можна вважати офіційне прийняття Європейської стратегії безпеки - чинного документу, що віднині визначатиме напрями зовнішньої та безпекової політики ЄС. У Спільній декларації НАТО-ЄС щодо Європейської політики безпеки та оборони 16 грудня 2002 року обидві структури підтвердили, що об'єднують зусилля для комплексної та прозорої розробки вимог щодо оборонної спроможності, які є спільним для обох організацій.

Загострення внутрішньополітичної ситуації в країнах ЄС внаслідок незадоволення громадян об'єднаної Європи ігноруванням їхньої думки щодо майбутнього розвитку Європи трактуємо як загрозу номер чотири. Сумнівно, що серед мешканців країн, які підтримали Конституцію ЄС, хтось зміг прочитати і проаналізувати настільки великий опус.

Іншою причиною негараздів можна вважати побоювання втратити соціальні переваги і існуючий досить високий рівень європейського соціального захисту (загроза номер п'ять). Центральне місце в цій сітці посідає

проблема зайнятості. Довгострокова політика зайнятості в документах ЄС названа пріоритетом №1. Розроблено стратегію зайнятості, що була затверджена на сесії Європейського Союзу в Брюсселі ще в грудні 1993 р. Все ж у питанні створення робочих місць впритул розглянено можливі способи вдосконалення системи освіти і професійної підготовки із залученням соціальних програм (з метою професійної підготовки молоді).

Співвідношення національного і наднаціонального рівнів соціальної політики найрельєфніше проявляється в порівнянні фінансових ресурсів, які використовуються на соціальні потреби структурами ЄС і державами-членами. Соціальні витрати містять не тільки витрати на соціальні цілі з державного бюджету, а й кошти (хоча й незначні) зі структурних фондів (Фонд згуртування, наприклад). Нині соціальні витрати на рівні ЄС не перевищують 5% витрат, що здійснюють держави-члени. Вони розподіляються за принципом субсидіарності, суть якого полягає в тому, що на вищому рівні приймаються тільки такі рішення, які не можуть бути прийняті на нижчому рівні. Причому слід враховувати, що країни ЄС перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Тому соціальні витрати на душу населення різняться в кілька разів. Найвищі показники мали Данія, Люксембург і Німеччина (у середньому 7000 євро), а найнижчі - Греція, Португалія, Іспанія (в середньому до 2000 євро). Питання фінансування соціальної сфери безпосередньо пов'язане з формуванням спільного бюджету ЄС. Скільки кожна країна ЄС має сплачувати в єдину європейську казну, а скільки отримувати? Ця різниця між внесками і дотаціями поділяє членів ЄС на "донорів" і "отримувачів". Німеччина, наприклад, є найбільш платоспроможним донором, на наступній сходинці - Велика Британія і на третій - Нідерланди. Найбідніші країни ЄС (отримувачі) - Іспанія, Греція, Португалія [8]. Багатим країнам набридло годувати голодних...

Отже, небезпека криється в небажанні населення провідних країн уніфікувати соціально-економічне законодавство ЄС. До негативних причин додаються невизначеність подальших змін світового господарства, економічне змагання ЄС зі США і Японією, несприятливі демографічні процеси в провідних країнах Євросоюзу, а також проблеми, пов'язані із включенням нових країн ЄС у повноцінну політику об'єднання, що насамперед позначиться на питаннях економічних і соціальних витрат. Враховуючи зазначене, можна припустити, що перспективи розвитку соціальної політики ЄС є досить туманними. Це продемонструвало обговорення конституції ЄС і замовчування цих питань Лісабонським договором.

До проблемних питань необхідно додати ще одне доволі серйозне явище - загрозу втрати європейськості (загроза номер шість). Кількісне зростання представників національних меншин переважно арабського

Стосовно асоційованого членства можна навести такі міркування. Існує кілька варіантів асоціативного співробітництва з ЄС, серед яких згадаємо конституційну асоціацію, яка може бути застосована тільки для держав - колишніх колоніальних володінь, географічно розташованих поза межами Європи. І договірний тип асоціації, що має три сходи-етапи просування до мети: асоціація з метою розвитку, асоціація з метою вільної торгівлі, і, нарешті, асоціація вступу.

світу в країнах європростору, які неухильно стають більшістю, поширення ісламу, підміна загальнолюдських цінностей цінностями однієї конфесійної гілки виявилось вагомим фактором на шляху європейського прогресу. Втрата національної ідентичності виявляється для багатьох етносів - творців власних держав - регресом.

Гасла демократії і свободи, на яких роками будувалися європейські країни, стали незрозумілими в сучасних умовах: яка свобода і від кого? Для кого демократія? Дослідження цього питання останніх років доводять зростаючу загрозу невирішеності проблеми мігрантів європейських країн. Саме до останньої хвилі імміграції французи ставляться зі стійкою антипатією: 18% - до азіатів, 21% - до вихідців з Чорної Африки, 36% - до берів (нащадків іммігрантів з Магрибу), 41% - до магрибінців [9]. Дедалі тривожніші повідомлення про ісламізацію Європи. У Німеччині нараховано 7,3 млн мігрантів, що становить 9% населення, 80% всіх дітей до 6 років - мусульмани. До 25,1% загальної кількості

населення зростає кількість мігрантів в Швейцарії. У Великій Британії чисельність мусульман сягала 4 млн осіб, що становило 9%; у Франції - близько 5 млн мусульман - 10% населення. У Німеччині для 4 млн мусульман діяло понад дві тисячі мечетей. Майже дві тисячі німців щорічно приймають іслам [10].

Вірогідно, Європі, щоб стати єдиним цілим, необхідно визнати різні національні ідентичності, інтегрувати різні культурні, релігійні, етнічні меншини. Питання полягає в тому, чи зможе перспектива об'єднаної Європи, послаблюючи ідею нації і національної системи цінностей тобто європейськості, замінити їх чимось рівноцінним.

Негативними наслідками загрожує і відсутність єдиної зовнішньополітичної стратегії ЄС (загроза номер сім). У деяких питаннях різнопланові завдання і вектори зовнішньої політики Євросоюзу схожі на відомих казкових героїв - Лебедя, Рака і Щуку, які, намагаючись вирішити власні проблеми, здатні потопити спільний кора-

бель.

У майбутньому неодмінно доведеться вирішувати ключові суперечності інтересів країн Євросоюзу. Серед основних питань, що викликають загострену дискусію і вимагають узгодження, такі: 1) проблема спільної оборонної доктрини; 2) процедура прийняття рішень (принцип голосування); 3) можливість накладання вето у питаннях зовнішньої політики; 4) питання згадування в Основному Законі про спільну християнську (або іудео-християнську) спадщину; 5) спільна соціальна політика та деякі інші.

Щодо українських інтересів, необхідно враховувати, що гальмування інтеграційних процесів європростору безпосередньо віддзеркалиться на відносинах України з ЄС. Звернімося до актуальних питань, яких накопичилося достатньо. Серед них - вже стало традиційним - бути чи не бути українській євроінтеграції? Щоби відповісти на це запитання, переглянемо статті Лісабонського документа. Підкреслимо, що Лісабонський договір це угода про зміни двох документів: Угоди про утворення ЄЕС 1957 року та Маастрихтської угоди про створення ЄС 1992 року. Серед змін і доповнень немає спеціальних поправок, що торкалися б питання про набуття членства в ЄС. Отже, із врахуванням змін, внесених Амстердамським договором від 2 жовтня 1997 р. і Ніццьким договором від 26 лютого 2001 р., стаття щодо членства в ЄС присутня, хоча і з певними поправками (ст. 49). А це означає, що Україна, як і будь-яка інша європейська держава, може подавати заявку на членство в ЄС. Але на цьому шляху постає інше питання: ускладнена процедура прийняття рішення щодо прийому нових членів до Євросоюзу.

Стосовно асоційованого членства можна навести такі міркування. Існує кілька варіантів асоціативного співробітництва з ЄС, серед яких згадаємо конституційну асоціацію, яка може бути застосована тільки для держав - колишніх колоніальних володінь, географічно розташованих поза межами Європи. І договірний тип асоціації, що має три сходинки-етапи просування до мети: асоціація з метою розвитку, асоціація з метою вільної торгівлі, і, нарешті, асоціація вступу. Із центрально- і східноєвропейськими державами були укладені так звані "європейські угоди", суть яких полягає в підготовці кандидатів-партнерів до Договору щодо вступу в Європейський Союз. Фактично, країнам - сусідам України, що набули членства ЄС 1 травня 2004 року, було запропоновано полегшену схему просування до європейського простору. До речі, схожий формат "полегшеності" запропоновано й Македонії, а також, вірогідно, і Сербії. Зрозуміло, що тут вступають у дію інші важелі - геополітичні і стратегічні.

Які важелі можуть спонукати учасників Євросоюзу прискорити питання щодо поглибленого співробітництва з Україною, яке ми пропонуємо в політичному і економічному форматі? Об'єктивні ре-

алії, на жаль, свідчать, що в нашому варіанті поки що стратегічні важелі не спрацьовують. І це пов'язано не тільки з бажанням-небажанням учасників ЄС. Ситуація, що склалася, спричинена вочевидь внутрішніми проблемами співтовариства, вже згаданими вище. І доти, доки Євросоюз не вирішить проблеми, що виникли, також з новими учасниками, не владнає внутрішні протиріччя і розбіжності та не зможе тверезо оцінити високий ризик енергетичної залежності лише від одного російського джерела, учасники європейської спільноти не бачитимуть України. Це по-перше.

По-друге, слід враховувати такий аспект, як конкурентна спроможність нашої держави. Для провідних європейських країн - насамперед для Франції - Україна є конкурентом у сільськогосподарській галузі. Французьких політиків цікавить лише одне питання: яка ситуація склалася в українському сільському господарстві. Україна є конкурентом стосовно зерна, цукру, олії. А такого конкурента аж ніяк не можна пускати в на європейський ринок, оскільки всі ці продукти туди постачає Франція. Французькі ЗМІ захоплено тиражують інформацію про посуху в Україні, фотографії церковних ходів навколо полів із проханням дощу... Представники політичного бомонду щиро посміялися над заявами тодішнього президента Л. Кучми (2003 р.) про те, що Україна набуде асоційованого членства в Європейському Союзі у 2007 році. Такий волюнтаризм пригадав їм обіцянки товариша М. Хрущова, що радянський народ у 1980 році буде жити у комунізмі.

Наведемо кілька спостережень про сільське господарство Франції. Вражаючих успіхів за останні роки досягли експортери продуктів харчування. За загальними обсягами продажу продовольства за кордон Франція вийшла на друге місце у світі після США. Розміри позитивного сальдо тут вражаючі, це десятки мільярдів євро. Франція є значним експортером м'яса, молока, пшениці, овочів, фруктів, сирів, битої птиці та інших видів сільськогосподарської продукції. На частку Франції припадає 22,7% продукції сільського господарства країн ЄС. Це половина європейського виробництва вина, одна четверта яловичини, 35% зерна, 26% цукрового буряку, 16% овочів, яєць, свинини, фруктів. Франція - друга після Німеччини з виробництва цілючолочної продукції - 22,1% ринку ЄС, перша в ЄС і друга у світі з виробництва вершкового масла, перша в ЄС за кількістю поголів'я великої рогатої худоби. Франція - класичний світовий центр сироваріння (400 сортів сиру!), яка посідає друге місце у світі за виробництвом сирів після США. І цей перелік можна продовжувати й продовжувати [11].

Що сьогодні Україні пропонує Франція замість нової поглибленої угоди партнерства і співробітництва? Утворення з державами, що прагнуть єврочленства, паралельної ЄС структури - своєрідного мінієвросоюзу. Такий собі мінісупутник великого ЄС, місце якому - спо-

конвічне перебування на орбіті великого мега-полісу, тобто центру європейського простору. Такий варіант чимось знову ж таки нагадує вже пройдене: утворення Французькою Республікою у міжвоєнні часи (з 1921 по 1927 рр.) так званої "малої Антанти". Нагадаємо, що Франція на противагу посиленій Німеччині у міжвоєнні часи уклала з малими країнами Європи двосторонні угоди про дружбу, продовжуючи політику створення системи "тилових союзів". Політичний блок Чехословаччини, Югославії, Румунії виявився важливою опорою Франції у Східній Європі для забезпечення стабільності і безпеки з боку французьких сусідів [12].

За нашим переконанням, Україна має шанси досить успішно посуватися в євроінтеграційному напрямі, хоча багато таких можливостей вже було упущено. Шанси посиленої співпраці є як у політичній, військовій, транскордонній, так і в економічній площинах.

Література

1. РІА "Новости". - 2008. - 5 березня.
2. ?tienne Chouard. Une Mauvaise Constitution qui Revele un Secret Cancer de Notre Democratie.
3. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007.
4. Збройний напад на одну або кілька країн вважатиметься нападом на них усіх,...кожна із сторін, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтвержене Статтею 51 Статуту ООН, та надасть допомогу іншим. - Див.: Північноатлантичний Договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р., Стаття 5. - НАТО. К., 1999. - С.540.
5. Устав Організації Об'єднаних Націй и Статут Международного Суда. - Управление общественной информации. ООН. - Нью-Йорк, М., 1978. - С.35.
6. У Лісабонському договорі учасники ЄС обмежилися констатацією: ЄС - суб'єкт міжнародного права.
7. <http://www.eleves.ens.fr/attach/Lecourieux-droits-fondam.pdf/>
8. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,1564,1608744,00.html/>
9. Todd E. Le Destin des immigr?s. Seul, 1994. P.446.
10. Старченков А. Бумеранг миграции // Современная Европа. - 2004. - № 3. - С.64.
11. Чернишов Г. П. Экономика Франции: традиции и новейшие тенденции. - М., 2002. - С. 204, 210, 211.
12. Клейменова Н. Е., Сидоров А. Ю. Версальско-Вашингтонская система международных отношений: проблемы становления и развития. - Ч. 1. - М., 1995. - С.56.

Бібліотека української героїки

Пантелеймон Куліш.

Чорна рада. Михайло Чернишенко.

«Чорна Рада» і «Михайло Чернишенко» – перші історичні романи в українській історії. Це широкі епічні полотна, що розкривають історію українського козацтва XVII ст. Розрахована на шкільну і вузівську молодь.

Замовляйте книги за тел. (044) 490-95-17

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ТЕСТ НА ВИЖИВАННЯ НАЦІЙ-ДЕРЖАВ

Микола КОЗЛОВЕЦЬ,
докторант
філософського
факультету
Київського
національного
університету і
мені Тараса Шевченка

Сучасний світ, динамічний і багатополярний, стає свідком розвитку націй і цивілізацій, реалізації їхніх концепцій державотворення, доктрин внутрішньої та зовнішньої політики. Глобалізація розширила взаємодію народів, надала всім можливість залучитися до глобальних технологій, перетворює світ у єдину комунікаційну систему. Замість "культу" національної незалежності на світову авансцену виходить імператив міжнародної взаємозалежності. Але водночас втрачається безпека розвитку націй-держав, вони "розмиваються", світ перетворюється на корпоративну імперію. Національні економіки в такій системі, як і національні кордони, руйнуються, нації-держави перетворюються на сегменти глобального ринку, де без обмежень панують транснаціональні компанії.

Для національних держав глобалізація є своєрідним тестом на виживання, суворою і нещадною перевіркою їх здатності адаптуватися до лавиноподібних процесів. Ризик опинитися на задвірках історії для тих, хто програв, є досить великим. Особливо це небезпечно для молодих держав, які щойно вступили на шлях незалежного розвитку й достатньою мірою ще не забезпечили зміцнення своєї "імунної" системи.

Вивчаючи соціально-політичний зміст глобалізаційних процесів, західні дослідники вказують на суттєві

зміни функціонального навантаження національних держав, зміни характеру їх взаємодії та взаємовідносин у глобальному соціумі. Так, британський соціолог Е. Гідденс пише, що в умовах прогресуючої глобалізації національні держави поступово втрачають здатність контролювати ситуацію, потоки ідей та дій індивідуальних і колективних суб'єктів [5, с. 30-36]. Відповідно до цього, національні держави дедалі більше делегують свій суверенітет на користь об'єднання в наднаціональні організації [28, с. 89].

Німецький учений У. Бек, розмірковуючи над проблемами сучасного соціуму, зауважує, що світове суспільство, яке утворилося в процесі глобалізації, у багатьох сферах, а не тільки в економічній, послаблює і навіть ставить під сумнів могутність національної держави. Це світове суспільство, стверджує учений, створюють власники ТНК, які можуть "виробляти продукцію в одній країні, сплачувати податки в іншій, а вимагати державних субсидій у формі заходів зі створення інфраструктури - у третій". Дослідник зазначає, що ТНК мають наднаціональний характер, керуються власними інтересами і "де-факто" поривають із національною державою, що спричинює падіння рівня соціальної інтеграції всередині країни й руйнування "держави загального добробуту" [1, с. 15, 133].

Найнебезпечнішим є те, що гло-

балізація підриває принципи суверенного розвитку незалежних держав, їхньої національної ідентичності. Добре знаний у світі британський історик Е. Дж. Гобсбаум констатує, що одним із основних викликів XXI ст. є "зниження ролі національної держави як системи, у межах якої живуть люди і на просторі якої відбувається більшість значущих для них подій" [22, с. 9]. На цьому акцентує увагу і Зб. Вжезінський. Глобалізація, пише він, стимулює процеси, що "приводять до ерозії традиційних державних суверенітетів", загрожує "втратою національною контролю над основними економічними та соціальними цінностями" [2, с. 185]. Наслідком глобалізації, на думку Р. Робертсона, є "феноменологічне

стискання "сучасного світу в єдине і слабо контрольоване "глобальне поле". Дослідник зазначає, що "національна держава в сучасній ситуації стає надто великою для вирішення маленьких проблем і надто маленькою для вирішення великих проблем" [31, с. 29]. Багато інших авторів також пов'язують перехід до постіндустріального [23] або постмодерністського [30] суспільства із послабленням національної державності, втратою національної ідентичності.

Останнім часом чимало говорять про виникнення феномена "глобального правління", тобто висхідної тенденції поступового розвитку наднаціональних політичних інститутів, в яких концентрується суверенітет, який

раніше належав національним державам. Ця тенденція, яку вбачають у переході від Вестфальської системи до "європейського концерту" XIX століття, Ліги націй і ООН, згодом має призвести до утворення "світової держави". На підтвердження слушності цього спостереження зазвичай називають створення й подальше посилення влади Бреттон-Вудських інститутів (МВФ і СБ), перетворення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) на Світову організацію торгівлі (СОТ), діяльність Тристоронньої комісії, Великої сімки, Всесвітнього економічного форуму. Крім того, на підтвердження формування глобального правління і так званого глобального громадянського суспільства, деякі дослідники відзначають суттєве зростання ролі недержавних міжнародних організацій [24, с. 171-180].

Щоправда, перспективи розвитку феномена глобального правління в напрямі витіснення національних держав оцінюються в західній соціогуманістиці, зокрема, у світ-системному аналізі, доволі обережно, якщо не скептично. Так, на думку І. Валерстайна, "глобальне правління" не можна трактувати як результат занепаду потужних держав унаслідок піднесення могутніх наднаціональних організацій. Тут є зворотний зв'язок: могутні наднаціональні організації, на кшталт МВФ, СБ і СОТ, існують остільки, оскільки існують потужні держави, які їх підтримують [32, с. 25]. У цьому аспекті розвиток феномена глобального правління правильніше розглядати як вияв тенденції до ускладнення, зростання масштабів і влади організаційних центрів капіталістичної світ-економіки, тобто світових гегемоній, мірою її еволюції [12, с.176-196].

Чи справді національна держава є минущою моделлю сучасності, як це описують вищезгадані та інші автори? Як жити й розвиватися національним державам незалежно, суверенно, коли глобалізація висуває до них вимогу адаптуватися до багатополярного світу, а інтегративні процеси підштовхують до всіляких об'єднань, організацій, коаліцій?

Людський світ, схоже до природи, не визнає порожнечі. Ідеологія глобалізму (метафора) заповнила світоглядно-ідеологічний вакуум, який утворився після "холодної війни" і розпаду соціалістичного табору та Союзу РСР. Розпад останнього був епохальною подією, він ознаменував відсутність духовно-політичної альтернативи. Під гаслами глобалізації нічим не обтяжений і не обмежений капіталізм сьогодні "завантажує" ідеологічний простір часу [25, с. 7]. Ця ідеологія, як і будь-яка інша, веде її прихильників до різноманітних сумнівних для "невіруючих" акцентуацій і перебільшень, проти яких хоча б зробити деякі застереження, передусім у тій частині, яка стосується національних держав і національної ідентичності.

Серед пріоритетів нинішнього часу - розглянута С. Гантінгтоном модель одно-багатополлярної системи, в якій існує одна наддержава і декілька великих держав

[4, с. 10-36]. Саме тут, у цій конфігурації, слід шукати відповідь на питання про те, звідки йде головний імпульс до висування ідеї глобалізації на авансцену міжнародної політики. Інтернет й інформаційна революція, транснаціональні корпорації та авангардні технології, наднаціональні міжнародні організації й нова хвиля демократизації у глобальному масштабі - все це демони США. Саме з цим пов'язується новий етап глобалізації. На першому етапі глобалізації, на рубежі XIX-XX ст. рушієм глобалізаційних процесів була Великобританія з усією її імперською потугою, а сьогодні таку роль обрали собі США, які виробляють приблизно третину світового продукту. Відмовившись від своєї традиційної політики ізоляціонізму і протекціонізму, Сполучені Штати через прозорі, відкриті кордони показали світовому співтовариству свій економічний потенціал. Звідси зрозуміло, хто виступає (якщо брати суб'єктивний бік глобалізації) найбільш "радикальним левеллером" й уніфікатором на міжнародній арені [8, с. 7]. Не випадково багато дослідників констатують, що сьогодні глобалізація - це більше "національний проект" США, ніж об'єднаної Європи [11, с. 95; 6, с. 10]. Зазначимо й таке: жодній державі не вдавалося одноособово домінувати на світовій арені необмежено тривалий період часу.

Закономірно, що саме в США найголосніше лунають голоси тих, хто оголошує національну державу реліктом минулого, приреченим глобалізацією на "вихід на пенсію за старістю". Найрізкішим серед них, можливо, є судження Ф. Фукуями: "Економічні сили раніше породили націоналізм, замінюючи клас національними бар'єрами, створюючи централістське, гомогенізоване в мовному аспекті співтовариство. Ті ж самі економічні сили ведуть до усунення національних бар'єрів через створення інтегрованого світового ринку. Загибель націоналізму - це питання часу" [27, с. 275]. Націоналізм, за Ф. Фукуямою, - це державна політика відстоювання національних інтересів.

Щоправда у своїй новій праці, присвяченій модній, разом із тим і спекулятивній проблемі, яка зазвичай називається у США словосполученням nation-building (будівництво нації), Ф. Фукуяма визнає, що поглиблення кризи світового порядку полягає "у слабкій керованості і втраті на рівні національної держави адекватних інститутів, що стає як основною перешкодою на шляху господарського розвитку окремих бідних країн, так і головною загрозою всій міжнародній системі в цілому" [26, с. 124].

Розрізняючи поняття "велика" і "сильна" держава, Ф. Фукуяма вважає за необхідне виявлення точок рівноваги між масштабом державних функцій і жорсткістю їх реалізації. "Проблемою для багатьох країн, - пише він, - стало те, що, скорочуючи масштаби державних функцій, реформатори або понижували вимоги до сили держави, або породжували потребу в нових функціях, які не могли ефективно бути реалізованими" [26, с. 20].

Критикуючи запропоновану американськими політиками теорію та практику "державного будівництва" на периферії сучасного світу, Ф. Фукуяма робить висновок, що "мистецтво державного будівництва незабаром стане ключовим компонентом національної могутності, не менш значущим для підтримання стабільного світопорядку, ніж традиційна військова сила" [26, с. 164].

Не менш категоричним з цього приводу є й твердження канадського письменника, публіциста І. П. Соханя: "Глобалізація - це тільки початок нового процесу, який по-новому перекроїть наше життя. Так, глобалізація - це смерть держави як такої" [17, с. 123]. Полемізуючи з антиглобалістами, які прокламують, що глобалізація - це не природний процес, він далі продовжує: "Природа - жорстока справа. Якщо прийшов час державі померти, держава має померти і помре, і нічого з цим уже не вдієш". Як природний наслідок світового розвитку "держав у новому світі вже не буде, тому що їх бути не може і нікому вони вже не потрібні". Припускаючи можливість існування лічених, непомітних, реформованих держав із дуже невеликою внутрішньою владою, хоча й з чисельним населенням, автор констатує, що "влада, життя і слава процвітатимуть усередині успішних чисельних і багатолюдних великих корпорацій" [17, с. 123].

Про занепад національної держави пише також російський учений-геополітик О. Дугін: "Старого світу, Ялтинського світового порядку більше немає, але за образ нового світу, що формується у наш час, триває запекла боротьба. Зникає й сама модель держав-націй. Сьогодні більше не можливе збереження суверенних держав. У майбутньому світі... не буде ані держав Росія, ані держави Франція, ані держави Україна, ані держави Німеччина. Будуть цивілізаційні геополітичні блоки, засновані на інших принципах, ніж норми класичної державності (концептуалізовані Боденом, Макіавеллі та Монтеск'є). І саме ці геополітичні блоки - імперії нового типу - будуть носіями нового суверенітету. Або буде "єдиний світовий уряд" в особі американської адміністрації" [18, с. 3].

Схожих поглядів на державу-націю дотримується і відомий український політолог В. Карасьов. Зокрема він стверджує, що глобалізація кидає виклик традиційним концепціям національної ідентичності та зумовлює необхідність "нової" української ідентичності, яка б базувалася не на території, а на понятті "простір", до якого нібито "апелює" глобалізм "поверх територіальних бар'єрів і поділів". Щоб стати нацією нового типу, на думку політолога, "Україні треба стати постнаціональною державою", а для цього "їй необхідна подальша кардинальна перебудова державних і суспільних інститутів, в основі яких має лежати поєднання національного проєкту з постнаціональним змістом". Тому слід сконцентрувати зусилля й удосконалювати "абстрактні процедурні форми демократії: республіканізм, конституцію,

право, виборну демократію" [9, с. 6]. Тим самим фактично заперечено формування української нації в класичному - "націонал-державному" - розумінні.

Наведені і схожі судження, на наш погляд, походять від уявлення про те, що процес глобалізаційних змін є лінійним. Проте глобалізація - це, насамперед, нелінійний процес. Світове співтовариство вчиться жити в багатогранному, багатомірному і багатополлярному світі, в умовах неостаточної визначеності сучасних геополітичних процесів. Маю на увазі суперечності, пов'язані не тільки з подоланням небезпечності однополлярності, а й із системною перебудовою сформованої ще

в XVII ст. за принципами Вестфальського мирного договору чинної архітектури міжнародних відносин, основою якої завжди була доктрина суверенності національної держави. Нині ми є свідками кризи вестфальського устрою. Його принципи поставлені під сумнів, хоча конструктивної альтернативи їм поки що не існує. Таку альтернативу світова спільнота має ще відпрацювати.

Справді, національні держави, в їхньому класичному розумінні, сьогодні вже не в змозі повною мірою забезпечити власний суверенітет. Адже 100-150 років тому вони будувалися на фундаменті суто етнічності (мова - культура - територія), натомість нині цю роль виконує складний синтез політичних, економічних, ціннісних, культурних, ментальних, інформаційних та інших засад.

Без сумніву, в умовах глобалізації роль національної держави зазнає кардинальних змін, відбувається перерозподіл влади між державою та наднаціональними інституціями. Звична багатьом із попередніх часів лінійна система управління державою не тільки обростає додатковими перехресними зв'язками на всіх рівнях, а й неминуче перетворюється на нелінійну динамічну систему, коли функції держави перерозподіляються між чотирьома основними рівнями: наддержавний (цивілізаційний, міжнародний), регіональний (локальний), рівень недержавних громадських організацій і національний, тобто власне рівень національної держави як такої. Кожний із вищезазначених рівнів у свою чергу має множину підрівнів. Так, делегуючи частину

Справді, національні держави, в їхньому класичному розумінні, сьогодні вже не в змозі повною мірою забезпечити власний суверенітет. А вже 100-150 років тому вони будувалися на фундаменті суто етнічності (мова - культура - територія), натомість нині цю роль виконує складний синтез політичних, економічних, ціннісних, культурних, ментальних, інформаційних та інших засад.

своїх функцій наднаціональним організаціям (ООН, МВФ, Світовий банк, СОТ, ЮНІСЕФ, ЮНКТАД, ФАО, МОП та ін.), держава змушена дотримуватися їх кодексів норм та правил і виконувати взяті на себе зобов'язання.

Всі ці закони і правила постають як параметри порядку, які обмежують ступінь свободи держави на одному рівні, але збільшують її можливості на інших: національному, регіональному та недержавних громадських організаціях. За національною державою і надалі залишаються такі ключові функції, як право делегування повноважень і відповідальності на інші рівні; створення сприятливого середовища існування й ведення бізнесу на суверенній території; розробка, зміна й забезпечення виконання законів, підтримка порядку; забезпечення соціальних гарантій; моніторинг екології та інших процесів задля запобігання кризовим ситуаціям; ліквідація стихійних лих; сти-

розмаїття, відносини між вищезазначеними рівнями, забезпечити синхронний розвиток суспільства загалом.

Усе це вказує на безпідставність прогнозів і хибність стратегій виходу за межі нинішнього національного облаштування світу в "пінадціоналізм", зважаючи на неослабну силу національної ідентичності та слабкість альтернативних ідентичностей більшого масштабу. На думку відомого британського суспільствознавця Е. Сміта, перехід деяких повноважень до структур більшого масштабу не похитнув позицій національної держави й націоналізму: "Національна держава залишається життєздатною, а національні ідентичності, хоч періодично і змінюють вигляд, аж ніяк не відмирають" [16, с. 164]. Далі він констатує: "Поки що жодне регіональне чи континентальне утворення не здатне скласти конкуренцію наявним національним державам у змаганні за лояльність громадян і в здатності мобілізувати маси населення: привабливість будь-яких понаднаціональних ідентичностей блякне порівняно з привабливістю й притягальністю міфів і символів наявних націй" [16, с. 294].

Які б не були патетичні алармісти від глобалізації, потрібно тверезо констатувати, що сьогодні держава, як і раніше, виконує життєво важливі політичні, соціальні та економічні функції, і жодна інша організація не здатна конкурувати з нею в цьому. Якщо у 90-ті роки ХХ ст. у зв'язку з глобалізацією домінуючою парадигмою було так зване "відмирання держави" та її заміна деяким "плоским глобальним селом", де більшість політико-економічних і навіть культурних відмінностей начебто мають зникнути, то сьогодні, навпаки, головною позитивною тенденцією своєрідне "повернення держави" - поступове посилення її регулюючої ролі в економіці, соціальній сфері та міжнародних відносинах. І міжнародна стабілізація, і економічне зростання, і конкурентоздатність, і зменшення соціальної напруженості, і подолання нинішньої світової фінансової кризи пов'язуються саме з посиленням держави [14, с. 160-170]. Нині ми є свідками того, як ліберальні західні політики приймають рішення про втручання держави в економіку. Загалом, на Заході відбуваються великі зрушення у сфері політики, зокрема політичної дії.

мулювання стратегічних досліджень у галузі науки і прогнозування соціального розвитку; захист громадян за кордоном та ін. Понад те, держава ще повинна вміти мобільно змінюватися й адекватно реагувати на будь-які зміни у глобалізованому світі, відповідно і роль її зростатиме [19, с. 389-394].

Звісно, така держава помітно відрізняється від звичних для нас її типів. Однак перехід монополії на владу від національної держави до міжнародних організацій малоймовірний. Як і раніше держава буде ядром, стрижнем і мозковим центром, який має на меті гармонізувати функціональне

Отже, сьогодні на глобальному рівні спостерігається відмова від політики, яка вела до послаблення держави як такої під час економічної лібералізації. У багатьох країнах, зокрема й тих, які традиційно пропагують цінності вільного ринку, зростає роль держави в регулюванні торгівлі, інвестицій, енергетичної політики. На практиці економічний дирижізм часто стає посиленням протекціонізму, причому відносно тих економік, що динамічно розвиваються (Росія, Китай, країни Південно-Східної Азії, Індія). Інститути глобального економічного регулювання намагаються здійснити програми, спрямовані на підвищення якості державного управління і посилення держави.

Такий поворот в оцінюванні регулятивної ролі державі вже призвів до деяких позитивних змін у низці країн, які розвиваються. За оцінками Світового банку (2007), за минуле десятиріччя державне управління помітно поліпшилося в таких країнах, як Індонезія, Таджикистан, Сербія, Словачія, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Ангола, Конго, Ліберія, Руанда та ін. Водночас у тій самій доповіді Світового банку вказано, що у світі загалом не спостерігається серйозного поліпшення державного управління. Паралельно з поліпшенням в одних країнах державне управління погіршується в інших [29].

Нас не повинно турбувати питанням про те, що відбудеться з суспільством і економікою, коли держава почне відмирати, оскільки маємо щодо цього надто багато негативних прикладів. Найочевиднішими з них є Китай у 20-30-х рр. XX ст. і в період культурної революції, багато африканських країн після здобуття ними незалежності, а також пострадянські держави, зокрема й Україна. Чим менше самодостатньою є держава, тим вірогідніше, що вона розпадеться на складові частини або виявиться нездатною адаптуватися до транснаціональних змін.

Нині є всі підстави стверджувати, що після розпаду Союзу РСР і низки країн східного блоку система міждержавних відносин стала містити слабо структуровані і нестійкі утворення ("нові незалежні держави", "держави, які не відбулися"), суверенітет яких є проблематичним, територіальні кордони чітко не окреслені (а в багатьох випадках взагалі не демарковані чи активно оспороються сусідами) і чия "могутність" фактично розпорошена між конкуруючими кланами або іншими суспільними суб'єктами.

Небезпеки, пов'язані зі слабкістю державного управління, вимагають перегляду традиційного розуміння суверенітету. Воно полягає у трактуванні його як безумовного і абсолютного атрибута кожної суверенної держави, захищеної від втручання ззовні. Деякі зрушення у цьому напрямі відбулися: сформувалася (принаймні на Заході) норма гуманітарної інтервенції, суверенітет трактують як відповідальність держави перед населенням та її здатність виконувати свої базові функції. Інших же критеріїв обмеження суверенітету, окрім гу-

манітарної катастрофи, не існує. Все ж відсутні стандарти, що регламентують, який ступінь державної слабкості допускає зовнішнє втручання, включаючи військово-

Внаслідок маємо те, що маємо - спроби намагання сконструювати зручний для його нинішніх лідерів і достатньо суворий відносно аутсайдерів світ "глобального регулювання" і "глобального лідерства" однієї держави, що слабо співвідноситься з уявленнями про демократичність, мало того - про рівноправність як таку. Викликають тривогу й занепокоєння послідовні спроби провідних держав Заходу істотно трансформувати і змінити основоположні принципи міжнародного права, значно розширивши міжнародно-правові рамки власної діяльності та урізати суверенітет усіх "інших" учасників міжнародного спілкування. Будучи свідком дискусій про несумісність "застарілого" суверенітету і гуманітарних принципів сучасного світоустрою, ми повинні згадати у зв'язку з цим думку засновника теорії міжнародних відносин Е. Карра, яку він висловив півстоліття тому: "Недоречність державного суверенітету - ідеологія домінуючих держав, які трактують суверенітет інших держав як перешкоду для використання власного домінуючого становища" [7, с. 9].

У запалі боротьби за "універсальні цінності", що розгортається водночас із намаганням Сполучених Штатів якщо не зміцнити, то зберегти свій власний статус і позиції в системі міжнародних відносин, стали вимальовуватися такі контури "нового світового порядку", про які не могло бути й мови ще декілька десятиліть назад. Явно позначилася тенденція до поліцентризму. Але формується не класична багатополарна модель, а скоріше багаторівнева, вельми мобільна міжнародна і міждержавна система, де на перший план виходять глобальні проблеми, що потребують нових багатосторонніх механізмів та інститутів їх розв'язання. Однак, поки такі механізми та інститути не склалися, у світі наростає дестабілізація і навіть хаос" [14, с. 115].

Зазначимо: глобалізація поки що не є інструментом формування справді єдиного світу, де панує етнічна толерантність, співпраця й співіснування різноманітних етносів та культур, про що заявляють її адепти. Вона уособлює експансію і зовсім не прагне бути засобом взаємодії різних культур і традицій. Здійснюється агресивне насадження методів ринкового фундаменталізму "відсталим" суспільствам. Навіть в економічному аспекті вона не зближує, а субординує регіони і країни світу, не долає, а закріплює периферійний характер певних країн [15, с. 26].

Уже згадуваний нами Е. Сміт з цього приводу зазначає: "Доки глобальний порядок лишатиметься ґрунтованим на балансі конкурентних держав, доти принцип національності лишатиметься єдиною широко визнаною легітимацією і фокусом народної мобілізації. Оскільки є мало ознак, що змагання держав, навіть у Європі, до-

лається якимось абсолютно новим політичним порядком, імовірність того, що нація, яка формує *rason d'être* держави та її спільноту, відійде, залишається незначною. Навіть якби якісь держави об'єднали свої суверенітети, навіть якби їхні національні спільноти погодилися на союз у межах єдиного політичного обрамлення, нація і націоналізм довго залишалися б єдиним чинним фокусом і виборчою одиницею для з'ясування народної волі. В інших регіонах також мало ознак подібних федеративних тенденцій, і розмаїтий світ націй і національних держав залишається єдиним запобіжником проти імперської тиранії" [16, с. 214].

Сьогодні важко передбачити, якими будуть наслідки глобалізації навіть у сфері економіки та комунікацій, де вона себе найперше виявляє, але ясно, що вона не може скасувати національні інтереси, які зумовлені конкретними обставинами існування того чи іншого народу на своїй території. З цього приводу досить слушною є думка Б. Кувалдіна, що поки передчасно відкидати національні держави як основні суб'єкти міжнародних відносин. Саме вони формують меґасупільство, виходячи із своїх цілей та інтересів [10, с. 20].

Людство й досі не є єдиним цілим, а залишається поділим на держави, союзи. Про-

цеси об'єднання у великі макроутворення, як це відбувається сьогодні в Європі, супроводжуються зростанням національної відособленості. Нація не бажає бути "захопленою" певним "макроутворенням" держав, вона намагається здобути внутрішню незалежність, зберегти своє обличчя як нації.

Отже, ідея національної держави не втрапить свого значення, а навпаки, буде глобалізована. Зрозуміло, що в сучасному глобалізованому світі держава має звільнитися від обмежень, які накладають національні рамки, хоча б тому, що більшість існуючих держав з'явилися не так давно. Можна впевнено сказати, що сьогодні жодна держава не може зробити того, що могла легко зробити у XX столітті, скажімо, примусити мільйони своїх громадян піти й віддати своє життя в ім'я своєї країни. Держава втратила свою попередню легітимність і здатність до мобілізації громадян звичним для неї способом. Прості люди більше не хочуть, щоб ними управляли. Минув час, коли влада легітимізувала сама себе.

Зазначені думки науковців та політиків із розмаїття інших у міжнародній дискусії про глобалізацію дають змогу дещо по-іншому глянути на перспективи історичної ідеї національної держави. Звісно, політика глобалізації вимагає від національної держави координації певних, колись незалеж-

них рішень з іншими національними державами і підпорядкування інтересам співтовариства держав.

У переважній більшості країн саме держава залишається несучою конструкцією національної ідентичності. Особливо це стосується країн, де громадянське суспільство, її опора, не сформувалося, не одержало такого рівня розвитку, як у найрозвиненіших демократичних країнах Заходу. За межами цих країн держава виступає як втілення всіх прагнень нації, носій і гарант національної ідентичності. Національний статус є загально визнаною цінністю політичного життя нашого часу.

Для народів країн, слабо охоплених процесом глобалізації чи обійдених нею взагалі, національна державність та ідентичність залишаються суперцінністю. А таких у міжнародному співтоваристві чимало. Це стосується більшості країн Африки та Латинської Америки, значною мірою країн СНД, усх країн Близького Сходу (за винятком Ізраїлю) і значної частини Азії. Для багатьох країн світу національна ідентичність все так же міцно пов'язана з національною державою, як і раніше. А якщо під тиском зовнішніх обставин національна держава поспішно піде, то що замінить її?

Не випадково аналітики дедалі частіше зазначають, що відповіддю на поглиблення європейської інтеграції та посилення тенденцій глобалізації у світі стає нова хвиля націоналізму. Показовим є те, що останнім часом у низці країн Західної Європи (Франція, Голландія, Австрія, Італія, Іспанія та ін.) помітною складовою політичного процесу стають праворадикальні політичні сили.

Відомий американський політик і політолог П. Дж. Б'юкенен вважає, що серед проблем, з якими зіткнулися сьогодні Захід і сучасна цивілізація загалом і які загрожують їхньому існуванню, є послаблення держав і поступова передача влади від національних урядів світовому, домінування якого неминуче призведе до знищення держав. Причому глобалізм він трактує як антитезу патріотизму, а транснаціональні корпорації - національному бізнесу [13, с. 313-336].

Необхідно виокремити ще один важливий аспект. Глобалізація як ідеологія нового космополітизму немовби протиставляє національну державу і права людини. Вона стверджує існування правил і обов'язків, які передбачають підпорядкування їм суверенних держав. Із розвитком глобалізаційних процесів неоліберальна теорія прогнозує формування нового типу "громадянина світу", чия лояльність звернена вже не до певних держав, а до позадержавних структур. Саме на новому "громадянину світу" і пропонують войовничі глобалізатори сфокусувати всю проблематику прав людини.

Замість того, аби акцентувати увагу на обставині, що права людини насправді не настільки універсальні, скільки можуть бути універсальними в принципі, і, виходячи із реалій, намагатися знайти інструментальні підходи до зміни існуючого стану в цій сфері, сотні уря-

дових і неурядових організацій, фондів та наукових інституцій фокусують свою увагу на стандартизації процедур демократичних транзитів поза соціокультурним контекстом, в якому цим реформам слід розвиватися.

Без сумніву, світове громадянство - велика і важлива тема, яка, починаючи з часів стоїків, обговорюється упродовж двох тисячоліть й одержала новий резонанс в останні роки. Однак на підставі цього протиставляти суверенітет держав правам людини неправильно. Повнота буття людини значною мірою залежить від її одночасної належності як громадянина до національної держави і як приватної особи до громадянського суспільства. Тому контрпродуктивно аналізувати людину лише в її зв'язку з державою, що призводить до звуження сфери її самовизначення, або обмежувати автономну продуктивну активність людини лише межами громадянського суспільства.

Отже, деякі аспекти національної держави та її ідентичності в процесі глобалізації завдяки своєму зв'язку з міжнародною системою держав та інститутів зберігають значення і призводять до посилення націоналістичних настроїв, інші ж - послаблюють свою силу внаслідок субнаціональних (етнічних), супранаціональних процесів (заохочення і виникнення транснаціональних економічних, політичних і соціокультурних просторів).

Пострадянський простір, вийшовши з лона Союзу РСР, зіштовхнувся з проблемами державотворення, трансформації націй у світову спільноту, пошуку національних орієнтирів, зовнішньополітичних векторів в умовах глобалізації. Особливо нагальними ці проблеми є для України, щодо якої сучасний глобалізм має особливо насильницький, неокolonіальний характер [15, 27].

Парадокс ситуації полягає в тому, що в суспільствах, які не пройшли через повноцінний період національного саморозвитку, але "втягнуті" у процеси глобалізації, соціального перепроектування, ліберальна "політична нація" з її громадянською самосвідомістю, державницьким патріотизмом й активною індивідуальною позицією може виявитися ще більш руйнівним способом самоорганізації, ніж попередня "етнонація". Беручи до уваги порівняну слабкість національної ідентичності в Україні, можна припустити, що в ситуації вибору вона може виявитися не такою вже й непорушною, особливо коли вибір здійснюється в умовах плюралізації ідентичностей, падіння довіри до державних інституцій, національних політичних лідерів, зростаючої соціальної мобільності.

Формула "Інтеграція без збереження національної ідентичності" нам не підходить. Ми ще не пройшли шлях її остаточного утвердження, робимо лише перші кроки. Ще І. Франко підкреслював, що "консолідування якихось вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей... може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені" [21, с. 284]. Проголошуючи постулат золотих мостів дружби між народа-

ми, він застерігав, що треба тільки будувати такі мости на добре укріплених берегах - берегах державності, бо тільки незалежна держава може бути гарантом дружби з такими ж незалежними державами, їх народами. А без того, що сказано, "наша Україна готова знов опинитися в ролі ковадла, на якому різні чужі молоти вибивають свої мелодії, або в ролі крилика, на якому різні прихильники вівісекції будуть доконувати своїх експериментів" [20, с. 404]. Українська нація мусить пройти шлях самосвідомлення, самореалізації, відчути себе єдиним організмом, що уявляє власне існування та прямує до нього.

Успішне творення державно-політичного організму, самоутвердження української нації на новому витку світової цивілізації залежатиме від того, наскільки українська державницька ідея увійде у свідомість громадян України, яке місце посіде в системі їхніх цінностей. Без національного згуртування нам не досягти гідного для Вітчизни місця ні в Європі, ні у світі. Саме національна ідентичність українців є глибинною підставою легітимації державної незалежності, а відтак, факту

існування у світі української держави-нації. "Треба бути реалістами і бачити те, - зазначає А. Гальчинський, - що державність без національної ідентичності, без її духовного наповнення - це державність без внутрішніх потенцій, а відтак і без майбутнього. Енергетика держави визначається насамперед енергетикою нації, її духовним і культурно-освітнім потенціалом" [3, с. 271].

Перш ніж інтегруватися до Європи чи будь-якої іншої наднаціональної структури, Україна може і повинна сформувати власний національний проект - модель самодостатньої держави. Україні, насамперед, необхідно виконати обов'язок перед самою собою, реалізувати місію остаточного самоутвердження як суверенної держави. Сьогодні українці з усіх боків оточені країнами, державницьке буття яких ні в кого не викликає жодного сумніву, статус яких визнає й поважає цілий світ. На цьому тлі навіть в українському суспільстві виникають роздуми, питання, сумніви щодо власних державотворчих "здібностей" (потенцій). Україна ще немає досвіду державності та політичної демократії, в ній не сформувалася державно-національна ідеологія, тому

вступати в міжнародні структури, а точніше, зливатися із союзом розвинутих держав Європи, очевидно, передчасно. Власним досвідом за роки незалежності ми довели, що в межах нового світу сором'язлива захисна позиція, яку обрали нації-держави, прирікає їх на другорядну роль у чужих програмах розвитку.

Має рацію А. Гальчинський: "Обґрунтовуючи конкретні проблеми євроінтеграційної політики, ми ні на мить не можемо послабити уваги до головного: на Захід потрібно йти з дієздатною державою, конкурентоспроможною економікою та сформованою національною ідентичністю" [3, с. 272-273]. У зовнішній політиці, зокрема політиці євроінтеграції, це має бути незаперечною домінантою. Маємо з надзвичайною обережністю та уваженістю підходити до умов поєднання міждержавних інтересів, які нерідко можуть бути кабальними для України, призводити до витіснення її мови, культури, історії, фінансів, державності.

Місце, значення і роль України у розвитку світового цивілізаційного процесу залежить, насамперед, від політичної консолідації нації, її духовних та культурних здобутків. З огляду на це вважаємо, що консолідація політичної нації, забезпечення її цілісності, сприяння самоідентифікації та самовиявленню є найважливішою функцією Української держави. На жаль, на вісімнадцятому році незалежності Україна досі ще не самовизначена - для самої себе, а відтак і для світу, - як самостійна держава. Українська інтелектуальна еліта загалом не висловила своєї концепції національної ідентичності України.

Серед ризиків національної безпеки, список яких є досить значним, одним із головних є, на наш погляд, якість нинішньої української влади. Наповнюючи державність України атрибутивно, українські можновладці так і не змогли за роки незалежності створити дієву модель української держави, яка б, окрім представницьких функцій, могла б ще й забезпечити гідний рівень життя для її громадян, бути найважливішим чинником формування національної ідентичності. Не працюють належно Конституція і право, не може ефективно діяти армія та інші силові структури. Українська держава перестала виконувати свої визначальні функції. Вона слабо контролює кордони та міграційні потоки, якість продуктів харчування і медикаментів, не забезпечує ні обороноздатності, ні економічної незалежності, ні правосуддя, ні соціальної справедливості. По суті, держава відокремлена від народу і функціонує як автономне утворення, що забезпечує інтереси, насамперед, верхніх соціальних прошарків суспільства, не звертаючи особливої уваги на те, в якому стані перебуває решта соціуму. Безмежна свобода капіталу обертається всезагальною дерегуляцією, моральним хаосом, зростанням нерівності. Ніякої моралі, ніяких принципів, окрім свободи "робити" гроші і споживати. Використовуючи пошуки вільного життя, ліберальна Українська держава

переклала на плечі індивідів вирішення системних протиріч суспільства. Звичайні люди, не обтяжені філософською рефлексією, втрачають орієнтири і мету життя.

Сьогодні необхідно переосмислити роль держави як суспільного інституту. На світанку новітньої незалежності внаслідок неоліберального курсу Українська держава втратила чимало притаманних їй функцій. Глобалістські тенденції у світовій економіці, жорстка конкуренція на міждержавному рівні ставлять перед нацією завдання, які в нинішньому аморфному стані держава вирішити не в змозі, що може призвести найближчим часом до глобального відставання, деградації нації. А на тлі посилення сусідів Україна ризикує де-факто втратити суверенітет, залишившись виконувати функції транзитної території повітряного коридору. Українська держава повинна бути не об'єктом євроінтеграційних процесів і глобалізації загалом, а опорною силою, здатною чинити супротив економічній чи культурній експансії.

Людство увійшло в гостру кризу Великого Переходу - до нової цивілізації, до нової екологічної ніші. Вичерпання природних ресурсів, екологічне забруднення і соціальна дестабілізація посилюються кліматичним розбалансуванням, поширенням інфекційних хвороб, геомагнітними інверсіями тощо. Щоб пережити цей екстремальний період, українському народу потрібна сильна і розумна держава, що володіє достатніми резервами і засобами швидкого їх застосування.

Останнім часом українське суспільство втягнуте у вир бурхливих дискусій довкола форми і змісту політичної реформи. Проголошено курс переходу до парламентсько-президентської форми правління. Такий підхід до державного будівництва цілком співзвучний визначальним тенденціям розвитку державно-політичного життя повоєнної Європи. Все ж слід усвідомлювати небезпеку довільних експериментів із Конституцією, розуміти доцільність внесення лише тих змін, яких настійливо вимагає життя. Держава, не здатна утвердити себе в основному документі, що регламентує її організацію та принципи, залишається небезпечно вразливою для коливань влади та настроїв народу, не характерних для європейських держав. Часті зміни до Основного Закону свідчать про те, що в нашій державі досі фактично немає справжньої Конституції.

Україна, на жаль, так і не може знайти себе не тільки в зовнішньому глобалістичному світі, а й у внутрішньому. Її нинішні політики виявилися неспроможними в принципі до системної державницької діяльності. Звичайно, можна погодитися, що нескінченна низка українських криз поки що не зупинила економічного зростання. Але власне економічні реформи вони загальмували і паралізували структурні зміни в Українській державі, впритул підвели країну до межі диктату чужої волі. Внаслідок цього склалася ситуація, коли еко-

номічне піднесення унеможливується без національної ідеї, яка б згуртувала, об'єднала націю.

Необхідно порушувати питання про будівництво національної держави з національно ціннісними пріоритетами і усвідомленням, що українська нація - це титульна нація, яка відповідальна, насамперед, за наше майбутнє. Державна реалізація української нації і є, на нашу думку, саме тією національною ідеєю, пошуками якої переймається сьогодні багато політиків і науковців. Це найголовніша ідея, що має консолідувати українців та запалити вогник справжньої віри в себе і свої можливості. Зовнішній вимір національної ідеї полягає в конкурентоспроможності української нації-держави й кожного українця, в реалізації адекватної сучасним загрозам і викликам стратегії національної безпеки як необхідної умови сталого й стабільного розвитку держави.

Світовий розвиток залишає Україні все менше часу для того, аби усвідомити, що повноцінне "включення" в євроінтеграційні процеси не має альтернатив. Без розробки і послідовної реалізації національної стратегії, орієнтованої на глобальні виклики, переваги й небезпеки, наша держава не зможе відстояти своє геостратегічне місце і роль у розвитку сучасної європейської та світової цивілізації. Необхідна кардинальна програма модернізації суспільства, яка б дала змогу за 10-15 років говорити про "українське диво" і, нарешті, вивести Україну на новий якісний рівень розвитку.

Останніми роками, особливо після подій 2004 року, відбулися зміни у світогляді українського народу та його трансцендентних мотивуваннях буття. Помаранчева революція дала позитивний сигнал для оптимізації національного державотворення, продемонструвавши собі та світові нові можливості людських ресурсів, сформулювавши критерії оцінювання перспективності.

Національні джерела поступу й розвитку України ґрунтуються, насамперед, на історико-генетичному, ментально-етнічному, духовному потенціалі українського народу. Окрім надзвичайно вигідного розташування в геополітичному просторі, маємо величезні невикористані запаси емоційної, психологічної енергії, що вивільнилася внаслідок розбудови незалежної держави - віковичної мрії багатьох поколінь нашого народу. Потужний вибух цієї енергії, критична маса якої нагромаджувалася сторіччями, має бути спрямований на політичне, економічне та духовне відродження нації, слугувати додатковим чинником прискореного долучення України до загальноцивілізаційних процесів і структур.

Література

1. Бек У. *Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию*. - М.: Прогресс-Традиция, 2001.
2. Бжезинский Зб. *Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство*: Пер. с англ. - М.: Межд. отношения. - 2005.
3. Гальчинський А.С. *Помаранчева революція і нова влада*. - К.: Либідь, 2005.
4. Гантінгтон Семюел П. *Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку* / Перекл. з англ. Н. Климчук. - Львів: Кальварія, 2006.
5. Гидденс Э. *Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь* / Пер. с англ. - М.: Весь Мир, 2004.
6. Дзюба І.М. *Україна перед Сфінксом майбутнього*. - К.: Вид. дім "КМ Академія", 2001.
7. Дробот Г. А. *Меняющаяся роль государства в мировой экономике XX века* // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18. - Социология и политология*. - 2002. - № 3. - С.9.
8. Земляной С. Н. *Глобализация и национальная идентичность* // <http://www.inion.ru/prod-uct/eurosec/st2v3.htm>.
9. Карасьов В. *1991/2004: дві революції і проблема української ідентичності* // *День*. - 2005. - 9 серпня. - С. 6.
10. Кувалдин В.Б. *Глобализация и рождение мегаобщества* // *Практична філософія*. - 2001. - № 2. - С. 3-23.
11. Кузнецов А. Е., Кузнецова А. М. *Россия и глобализация: национальный опыт* // *Интеллигенция и проблемы национальных отношений: мат-лы VII Междунар. науч. конф. (Байкальская встреча) (16-18 сентября 2008 г.)*: В 2 т. / Отв. редактор И. И. Осинский. - М.; Улан-Удэ: Изд-во Бурятского госун-та, 2008. - Т. II. - С. 93-95.
12. Малюк А. *Дискурс глобалізації з точки зору світ-системного аналізу* // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. - 20005. - № 2. - С.176-196.
13. Патрик Дж. Бьюкенен. *Смерть Запада*. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2003.
14. *Россия и мир. Новая эпоха. 12 лет, которые могут все изменить* / Отв. ред. и рук. авт. кол. С. А. Караганов. - М.: АСТ: Русь-Олимп, 2008.
15. Савлук С. *Наслідки глобалізації для розбудови України* // *Персонал*. - 2007. - № 4. - С. 26 - 27.
16. Сміт Е. *Нації та націоналізм у глобальну епоху* / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. - К.: Ніка-Центр, 2006.
17. Сохань П. И. *Новая эпоха. Эра глобальных корпораций* // *Практична філософія*. - 2008. - № 2. - С.120-129.
18. Тимошенко В. *"У новому світі не буде ні держави Німеччина, ні держави Україна"*, стверджує російський "геополітик-державник" Олександр Дугін // *День*. - 2003. - 14 серпня. - С. 3.
19. Удовик С.Л. *Глобализация: семиотические подходы*. - М.: "Рефл-бук", К.: Вахлер, 2002.
20. Франко І. *Одвертий лист до гал[уцької] української молодезі* // *Збір. творів*. - У 50 т. - К.: Наук. думка, 1986. - Т. 45. - С.401-409.
21. Франко І. *По за межами можливого* // *Зібрання творів у 50 т.* - К.: Наук. думка, 1986. - Т. 45. - С. 276-285.
22. Хобсбаум Э. *Масштаб посткоммунистической катастрофы не понят за пределами России* // *Свободная мысль*. - 2004. - XXI. - № 9. - С.3-14.
23. Bell D. *The Coming of the Post-Industrial Society*. - New York: Basic Books, 1973. - XIII. - 7p.
24. Boli J., Thomas M. *World Culture in the World Polity* // *American Sociological Review*. - 1997. - Vol. 62. - № 2. - P.171-190.
25. Erler G. *Global Monopoly. Weltpolitik nach dem Ende der Sowjetunion*. - Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 1998.
26. Francis Fukuyama. *State-Building. Governance and World Order the Twenty-First Century*. Lnd, Profile Books, 2004, XIX.
27. Fukuyama F. *The End of History and the Last Man*. - N.Y.: Free Press, 1992. - XXIII.
28. Giddens A. *Die Konsequenzen der Moderne*. - Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1995.
29. *Governance Matters 2007. Worldwide Governance Indicators, 1996-2006*. <http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/>.
30. Lyotard J.-F. *The Postmodern Condition*. - Manchester: Manchester University Press, 1986. - XXV. - 110 p.
31. Robertson R. *Globalization: social theory and global culture*. - L. Sage, 1992.
32. Wallerstein I. *Response: Declining States, Declining Rights* // *International Labour and Working Class History*. - 1995. - № 1. - P 24-27.

МЕНЕДЖМЕНТ І БІЗНЕС

Конфлікти періодично загострюються, світова й регіональна системи безпеки зазнають цілковитого фіаско, гинуть й страждають люди, лється кров... У такій ситуації всі полегшено зітхають, коли конфлікт не переходить у стадію війни, тобто у випадку кількості жертв менше тисячі осіб. Держави витрачають гроші на біженців і безпритульних, відчуваючи певну гордість за причетність до гуманітарних акцій. По всьому світові збираються іграшки для дітей-сиріт, а медики країн-донорів відчайдушно борються з пораненнями і епідеміями.

РУСИНИ-УКРАЇНЦІ ЯК ОБ'ЄКТ СЛОВАЦЬКОГО ЕТНОПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Словацька Республіка (далі СР) - унітарна держава. За переписом населення 2001 року, тут проживає 5,4 млн осіб. Словаци становлять 65% населення країни, угорці - приблизно 10%, серед інших - чимало чехів, циган, русинів-українців, німців, євреїв [9, с. 44]. Насправді, ситуація суттєво відрізняється від представлені офіційною статистикою, оскільки багато хто (особливо цигани) задекларували себе представниками словацької національності. Відповідно фактично кожен четвертий громадянин країни не є словаком за походженням. І якщо з циганами поки що значних проблем немає, - з іншими можуть виникнути суперечності, що призведуть до небажаних внутрішніх і зовнішніх етнополітичних наслідків, зумовлених особливостями політичної історії республіки. Серед таких обставин необхідно виділити такі.

Павло ЛЕНЬО,
викладач
кафедри історії
стародавнього
світу та
середніх віків
Ужгородського
національного
університету

Нещодавно держави з унітарною формою правління (наприклад, Іспанія, Україна, Словаччина, Румунія) опинилися в незручному становищі у зв'язку з проголошенням незалежності Республіки Косово (17 лютого 2008 р.). У випадку невизнання нової держави ці країни ризикують опинитися серед меншості, що може призвести до негативних наслідків на міжнародній арені. Якщо ж визнати Косово повноцінним суб'єктом міжнародної політики - виникає

небезпечний та небажаний прецедент. Може розпочатися процес "розмороження" гарячих точок у різних регіонах світу. Крім цього - небезпечно для конкретної унітарної держави мати на своїй території етнічну меншину, яка є корінним населенням, а по сусідству країну її материнського етносу, яка може претендувати на свої етнічні землі. Наслідок - створюється загроза майбутній територіальній цілісності. Тому не дивно, що такі країни, як Іспанія, Словаччина, Україна можуть визнати незалежність Косово тільки з певними застереженнями. В іншому випадку - не уникнути внутрішніх проблем з активізацією руху кримських татар в Україні, басків в Іспанії, угорців у Словаччині.

Однак, таким напіввизнанням нової держави вирішити внутрішні етнополітичні проблеми не вдасться. В умовах інформаційної глобалізації, щоразу швидшого темпу суспільного життя етнос та нація залишаються основним безпечним захистом для індивідуума, відповідно варто очікувати розквіту етнічного ренесансу. Для багатьох унітарних країн, що мають у своєму складі етнічні меншини, цей процес у найкращому випадку може призвести до федералізації державного устрою, а то й до

сепарації нової самовизначеної нації. У зв'язку з цим, для збереження і підтримки цілісності своєї території, такі держави використовують певний набір інструментів етнополітичного менеджменту. Варто зазначити, що інструменти ці діють не завжди етично, все ж мету цих методів можна характеризувати як таку, що виправдовує засоби. Для ілюстрації цієї тези зверну увагу на деякі особливості етнополітики Словаччини.

Словацька Республіка (далі СР) - унітарна держава. За переписом населення 2001 року, тут проживає 5,4 млн осіб. Словаки становлять 65% населення країни, угорці - приблизно 10%, серед інших - чимало чехів, циган, русинів-українців, німців, євреїв [9, с. 44]. Насправді, ситуація суттєво відрізняється від представлені офіційною статистикою, оскільки багато хто (особливо цигани) задекларували себе представниками словацької національності. Відповідно фактично кожен четвертий громадянин країни не є словаком за походженням. І якщо з циганами поки що значних проблем немає, - з іншими можуть виникнути суперечності, що призведуть до небажаних внутрішніх і зовнішніх етнополітичних наслідків, зумовлених особливостями політичної історії республіки. Серед таких обставин необхідно виділити такі.

1. Після Другої світової війни Й. Сталін фактично змусив ЧССР віддати більшість, але не всі етнічні українські землі, що увійшли до складу Закарпатської області України. Проголошення Україною незалежності в 1991 році суттєво вплинуло на зростання самоусвідомлення українців у всьому світі. Внаслідок цього словацькому урядові варто було побоюватися українського

національного руху в самій Словацькій Республіці.

2. У 1993 році Словаччина здобула незалежність внаслідок "мирного розлучення" з Чехією [2]. Цій події не змогла перешкодити навіть доктрина чехослов'якізму (була офіційною ідеологією ЧССР упродовж 1920-1980-х рр.), яка проголошувала чехів і словаків єдиним народом. Незважаючи на офіційний розподіл ЧССР, серед чехів дотепер можна почути, що "мирне розлучення" - це історична помилка, а отже, потрібно повернути непутящих родичів-словаків до сім'ї.

3. Існує напруженість і з Угорщиною. Період між двома світовими війнами (1920-1930 рр.) в цій країні минув під лозунгами "Nem, nem, soha!" (Ні, ні, ніколи!), що означало - ніколи не змиримося з рішенням Тріанонського договору (у 1920 році цей міжнародний договір більше, ніж на половину урізав її територію) [3, с. 111]. Теоретично Угорщина може претендувати на землі південної Словаччини, апелюючи до угорців, які населяють Словаччину, виконуючи роль "п'ятої колонії".

Закономірно, що державні інтереси СР не передбачають потурання зростанню націоналістичних вимог етнічних меншин країни. З цієї причини влада використовує низку асиміляційних інструментів. Серед них - політика в галузі освіти, вплив ЗМІ, підтримка зростання етнічно змішаних шлюбів [1, с. 46].

Зазначені методи, що ними може похвалитися арсенал кожної держави, не завжди призводять до очікуваних результатів. Наприклад, у випадку з угорцями, для яких звичайним явищем є дуже високий рівень етнічної ендогамії шлюбів та повага до традицій своєї

культури. Вони чинять спротив державній політиці перевести програму навчання в угорських школах на словацьку мову, підтримують постійні контакти з материнським етносом, активно беруть участь у політичному та культурному житті країни [8, с. 262]. З іншими національними меншинами в СР таких проблем не існує, але вони можливі в майбутньому.

У правдивості останнього твердження переконує факт, що автор цих рядків уже в 2006 р. бачив у Братиславі передвиборчий білборд - "Vratime Slovensko do ruk slovakov". Буквально "Повернемо Словаччину до рук словаків", або фактично "Словаччина для словаків". Такі заклики не виникають без причини, а отже, в країні дійсно існують проблеми з політичною активністю не титульних націй.

Крім стандартних засобів асиміляції, влада СР використала ще кілька методів, які виявили свою ефективність. Це особливо стосується русинів-українців. Цю політику характеризували два напрями.

1. Упродовж 1990-х років у країні тривав процес спотворення позитивного іміджу українців. У ЗМІ систематично виникали публікації, що містили фальсифіковані факти етногенезу та історії українського населення Словаччини, заохочувалася дискримінація українців, виховувалася українофобія.

2. Паралельно відбувалося творення нової етнічної реальності - четвертого східнослов'янського народу "русинів", що подавали як відновлення історичної справедливості [1, с. 47]. Цей процес був підтверджений тенденційними висновками вчених, які засвідчили, що української меншини в ЧССР до середини ХХ століття не було [10, с. 503-306].

Уже під час першого перепису населення країни (1991) після падіння "залізної завіси" пункти "українець" та "русин" в графі "національність" фігурували окремо [9]. Таке формулювання було використане, попри те, що в опублікованому на рік раніше Словацькою академією наук "Етнографічному атласі Словаччини" русини-українці були представлені як монолітна етнічна спільнота, а обидва етноніми використовувалися синонімічно [6]. Але вже з наступної фундаментальної праці - "Енциклопедії народної культури Словаччини" [5] можна довідатись, що це дві різні культури (русини автохтони, українці з'явилися внаслідок політики насильної українізації русинів упродовж другої половини ХХ ст.), яким в енциклопедії присвячено різні статті [10, с. 504]. Достатньо дивним є той факт, що колектив учених, який брав участь у створенні згаданих узагальнюючих праць фактично не змінився.

Результати перепису 1991 року засвідчили, що русинами записалося приблизно 17 тисяч, українцями - майже 14 тисяч, ще більше - 49 тисяч громадян декларували реально не існуючу русинську мову як мате-

ринську [9]. Ці обставини та діяльність русинських організацій ("Rusinska Obroda" та інші) призвели до швидкого "виготовлення" та реалізації кодифікації літературної русинської мови в 1995 р. [1, с. 47]. На підставі положень Закону про державну мову та Закону про мови національних меншин 1999 року від середини 1990-х років у селах почали організувати русинські школи [1, с. 47]. Все ж не було дипломованих учителів з русинською педагогічною освітою, так само як і підручників тощо. Наслідком такої політики стала деградація, як української так і русинської початкової та

середньої шкільної освіти, значно зменшилося фінансування українських шкіл, зменшилася також їхня кількість [7].

Унаслідок описаних подій серед дезорієнтованого населення етнічних українських земель існувала тенденція до зниження рівня української ідентичності за одночасного зростання русинської орієнтації. Деформація етнічної самосвідомості призводила українців до бажання швидше стати членом словацького соціуму, скинути тягар українства - етнічна ідентичність витіснялась громадянською, словацьким патріотизмом [4, с. 232].

Наслідки політики деукраїнізації та розвитку русинського руху продемонстрували результати офіційного перепису 2001 року. Українцями себе задекларувало на три тисячі менше, ніж у попередньому переписі (приблизно 11 тисяч), водночас кількість русинів збільшилася на сім тисяч (всього близько 24 тисячі) [7, с. 245].

Отже, на наш погляд, від початку 1990-х років у країні триває політика деукраїнізації, інспірована ще чехословацьким федеральним урядом. Вона не має на меті пожвавити розвиток демократичного мультикультурного середовища Словаччини. Швидше навпаки - завдяки методу "розподіляй та володарюй" ми стаємо свідками зникнення української спільноти країни. Деякі фактори, поки що, сприяють збереженню меншини (мова, православна та уніатська віра, залишки елементів традиційної культури). Однак реалії тривалого співжиття в одній країні зі словаками не сприяють зростанню опору до асиміляційних процесів, особливо нині, коли традиційна культура не відіграє такої охоронної ролі, як це було ще 40-50 років тому.

Варто визнати, що уніфікація є природним устремлінням кожної унітарної держави задля необхідності забезпечити територіальну цілісність країни та суверенітет титульного народу. Але з іншого боку - форсування темпів природної асиміляції етнічних меншин за принципами Ніколо Макіавеллі не повинні бути стандартом у вирішенні етноконфліктних ситуацій та проблем у XXI столітті.

Література

1. Зан М. П., Лвнью П. Ю. Українці Пряшівщини та Мараморощини на початку XXI ст. (словацька та румунська моделі асиміляційних процесів) // *Етнічна історія народів Європи*. - 2007. - № 23. - С. 46-50.
2. Коровицьна Н. В. Два рішення національного вояжера; Чахія - Словакия до и после 1989 года // *Славяноведение*. - 1995. - № 6. - С. 46-55.
3. Лвнью П. Ю. Розвиток етнографії Словаччини в міжвоєнний період (1918-1939) // *Народна творчість та етнографія*. - 2006. - № 3. - С. 111-117.
4. Сополига М. До питань етнічної Ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини // *Науковий збірник Музею української культури*. Вип. 22. - Пряшів, 2001. - С. 208-237.
5. *Encyklopedia ludovej kultury Slovenska*. - Bratislava, 1995. - 872 s.
6. *Etnograficky atlas Slovenska*. - Bratislava, 1980. - 124 s.
7. Kredatusova J., Kredatusov J. *Ukrainska menslina na Slovensku súčasnosť a perspektivy* // *Evropske obclanstvo a narodna identita*. - Presov, 2006. - S. 245-253.
8. Mazurek Jaroslav *Slovensko ako problem mensin* // *Evropa medzi idemitou a integritou*. - Presov, 2002. - S. 260-271.
9. Pekar M. *Identita narodnostnych mensin na Slovensku po roku 1918* // *Evropske obclanstvo a narodna identita*. - Presov, 2008. - S. 34-52.
10. Sopoliga M. *Encyklopedia l'dovej kultury Slovenska z hl'adiska prezentacie rusinovo-ukraincov* // *Slovensky Narodopis* - 1995. - № 4. - S. 503-506.

ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Конфлікти періодично загострюються, світова й регіональна системи безпеки зазнають цілковитого фіаско, гинуть й страждають люди, лється кров... У такій ситуації всі полегшено зітхають, коли конфлікт не переходить у стадію війни, тобто у випадку кількості жертв менше тисячі осіб. Держави витрачають гроші на біженців і безпритульних, відчуваючи певну гордість за причетність до гуманітарних акцій. По всьому світові збираються іграшки для дітей-сиріт, а медики країн-донорів відчайдушно борються з пораненнями і епідеміями.

Людмила Чекаленко
Дипломатична
академія України,
професор

Розв'язання конфліктів на пострадянському просторі є нагальною проблемою країн - учасниць протистоянь, держав сусідів, що розташовані в цьому ареалі, міжнародних структур, відповідальних за стабільність регіону. Конфліктогенність ареалу Чорномор'я пояснюється об'єктивними факторами, має історичні корені, і, на жаль, є характерною ознакою нашого нинішнього існування.

Конфлікти розвиваються за відомими сценаріями, мають характерні складові, досить важко піддаються врегулюванню. Серед характерних рис і можливих наслідків - загроза взаємного знищення, обмеження в односторонніх діях, недовіра одне до одного, затягування конфлікту, непотупливість сторін, втручання третіх зацікавлених держав, невичерпні джерела підтримки протилежних сил тощо.

Темі конфліктів присвячували свої роботи провідні учені і практики. Питання війни у широкому контексті стратегії і тактики дослідив Карл фон Клаузевиць. Куїнсі Райт намагався сформулювати закономірності виникнення війн-конфліктів, уклавши їх у логічну систему. До того ж доводив, що конфліктуючі сторони можуть подолати конфлікт, якщо стануть демок-

ратіями (на противагу автократіям). Кеннет Уолц шукав відповіді на складні запитання досягнення стабільності через наближення міждержавних відносин до ринкових [1]. Дехто намагався достукатися до людської свідомості, совісті й любові до ближнього, а дехто хапався за зброю.

Якщо нещодавній глава Національного комітету з розвідки США Джозеф Най вбачає досягнення миру у співробітництві провідних держав, то директор Європейського відділу Ради із зовнішньої політики США Чарльз Купчан - у підтримці саме слабкої сторони конфлікту. У свою чергу вельми відомий політик і стратег дипломатичної гри Генрі Кіссінджер стабільність виводить із визнання винуватцем конфлікту обмежень (фактично примусу), які призначає міжнародний порядок, провідні держави [2].

Пропозиції щодо поступовості врегулювання міжнародних конфліктів містить Статут ООН [3], у схемі кроків превентивної дипломатії, засобах, пропонує ОБСЄ (припинення вогню, поінформованість, проведення між конфліктуючими сторонами переговорів, залучення до перемовин третьої сторони, а у разі фіаско зазначених варіантів - проведення арбітражу і, як остання інстанція-надія передача

справи до Міжнародного суду ООН). Ця схема має право на життя, але об'єктивні реалії потребують інших засобів розв'язання конфліктів та інших ситуативних рішень, які часто приймають без санкціонування вищого арбітра, без опитування учасників протистояння, і тим більше, без урахування думки найбільш постраждалих (приклад - рішення НАТО щодо колишньої Югославії).

Конфлікти періодично загострюються, світова й регіональна системи безпеки зазнають цілковитого фіаско, гинуть й страждають люди, ллється кров... У такій ситуації всі полегшено зітхають, коли конфлікт не переходить у стадію війни, тобто у випадку кількості жертв менше тисячі осіб. Держави витрачають гроші на біженців і безпритульних, відчуваючи певну гордість за причетність до гуманітарних акцій. По всьому світові збираються іграшки для дітей-сиріт, а медики країн-донорів відчайдушно борються з пораненнями і епідеміями.

Які засоби виходу з кризових ситуацій є найприйнятнішими? Які ефективні методи можуть запропонувати сучасні аналітики й експерти - дослідники конкретних ситуацій?

У цьому зв'язку можна нагадати варіант, запропонований американським професором

норвезького походження, директором центру з розв'язання конфліктів "TRANSCEND" (м. Париж) Йоханом Галтунгом, який (за його словами) є фахівцем з 45 конфліктів (!). Перебуваючи на Кавказі з миротворчою місією і вивчивши всі "за" і "проти", він дійшов висновку про найлегший і найприйнятніший варіант розв'язання конфліктів у цьому регіоні. Його рецепт є простим: Азербайджан, Вірменія й Грузія повинні створити Кавказьке співтовариство, схоже до Європейського Співтовариства, яке матиме спільний Кавказький парламент. Так усі три держави зможуть вивільнитися від впливу сусідніх країн (насамперед Росії) і запобігти конфліктам. Щодо Нагірного Карабаху відомий радник також знайшов вихід: оголосити Карабах загально кавказькою територією...Тобто нічиєю і всіх [4].

На перший погляд, ці особливі пропозиції є авантюрними, свідчать про глибоку відірваність теорії від практичної складової і доводять абсурдність ідей радників та порадників, які є далекими від існуючих реалій і розуміння сьогоденних позицій сторін. Тих самих сторін-держав, які ще достатньо не переболіли відчуттям незалежності, станом суверенності своїх нещодавно створених держав.

Спочатку пропонується сторонам припинити вогонь. Гармати мовчать, коли дипломати сідають за стіл переговорів. Наступна стадія - посадити сторони за стіл переговорів. У разі непорозуміння переходять до третьої стадії - залучається третя сторона, тобто арбітр

Водночас, такі міркування і пропозиції вірогідно стануть на часі у майбутньому і зможуть бути реалізованими за певних умов. А чому б і ні?

У цьому зв'язку спадають на думку інші ідеї щодо врегулювання етнічних протистоянь. Відомий російський політик Галина Старовойтова (убита за нез'ясованих обставин) вважали, щоб просунутися хоча б на йоту у врегулюванні конфлікту, необхідно зробити певні кроки. Насамперед, слід визначити приналежність спірної території. Це досить складне питання вона пропонує розглядати, відштовхуючись від кордонів і територіальних переділів 1945 року, тобто узгоджених країнами-переможницями у Другій світовій війні. Наступним кроком може бути визначення кількісного складу населення, що проживає в означеній місцевості. І, нарешті, третій засіб - проведення всенародного референдуму - опитування всіх бажаючих висловити свою думку. Всі ці кроки-складові можуть зорієнтувати миротворців щодо майбутнього конфліктного регіону. Зрозуміло, така схема не є панацеєю для розв'язання всіх протиріч, але і в цих пропозиціях є раціональне зерно.

Так буде дотриманий і принцип поступовості - метод, запропонований американським ученим Чарльзом Осудом: поступові взаємні ініціативи зі зменшення напруження (Graduate and Reciprocated Initiatives in Tension Reduction - GRIT). Водночас міне стадія комунікативності, на чому наголошує російська дослідниця конфліктів Марина Лебедева [5].

Пропозиції про розгляд конфліктів міжнародними структурами вважаємо сьогодні не конструктивними, оскільки міжнародні структури, які мають на меті зберігати мир і стабільність у світі, вже виявили свою неспроможність у цьому питанні. Форми миротворчості

ООН є радше не ефективними, ніж успішними. Згадаймо ситуацію, що склалася в Іраку, і вихід з проамериканської коаліції низки країн, які вивели власні військові контингенти з іракської території. Хоча на перших етапах миротворчості і мирозбереження (а ООН, нагадаємо, утворена в 1945 р.) ця міжнародна організація й запропонувала досить логічну схему мирного існування і покарання порушника миру. ООН, як універсальна і відповідальна за мир у всьому світі, керувала цим процесом через утворені регіональні структури, які повинні відповідати за мир кожна у своєму регіоні. Організація американських держав (ОАД) - в Америці, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) - в Європі, Організація африканської єдності (ОАЄ) - в Африці, відповідно в Азії - Ліга арабських держав (ЛАД) і, можливо, Організація ісламська конференція (ОІК). А ООН як верховна структура мала смикати за ниточки і через ці організації налагодити всесвітній порядок. Правові норми взаємовідносин між ООН і регіональними безпековими структурами були спеціально закріплені в основоположному документі ООН - її Статуті. Саме там прописано, що в разі воєнних конфліктів на континентах або міжетнічних зіткнень регіональні безпекові організації не можуть застосувати власні збройні сили для припинення кровопролиття без дозволу ООН, тобто центрального, верховного спостерігача. Регіональні безпекові структури мають звернутися до ООН із відповідною інформацією і проханням отримати дозвіл щодо втручання. І щойно ООН розгляне питання та прийме позитивне рішення, тоді стане можливим реалізація дій з угамування конфлікту. Можна уявити, скільки буде знищено людей, техніки і матеріальних цінностей, поки ця заскоружла машина дозволів-заборон через ООН буде запущена в дію...

Досить потужним механізмом мала стати також схема розв'язання конфліктів власне силами ООН. Як відомо, аналітики ООН розробили низку варіантів для розв'язання конфліктів. Існують різні форми і засоби. Передусім створені спеціальні миротворчі сили, які називають "Блакитними беретами". Це військові контингенти, які ООН надає бажаним державам. Країни оснащують власних військових технічними засобами, вчать і відряджають у розпорядження ООН. Сьогоднішній існує список, який містить близько 70 таких країн, що періодично надають війська для здійснення операцій з підтримки миру. Так називають миротворчі дії під егідою ООН. Пізніше ООН відшкодовує витрати і збитки країнам-учасникам. Україна також є контрибутором війська до ООН і донедавна входила до першої десятки найактивніших учасників цього дійства.

Існують в ООН й інші засоби для збереження миру. Ця організація має досить цікавий інститут, який називається "Друзі Генерального секретаря ООН". Хто ж потрапляє до цього списку друзів? Передусім - відомі політики, колишні президенти, актори, члени королівських родин, громадські діячі і навіть артисти. Серед учасників групи є й відомі українські співаки (Руслана, Вакарчук-молодший, Гришко), які виконують спеціальні місії умиротворення конфліктуючих сторін через проведення концертів і, зрозуміло, переговорів зі сторонами конфлікту.

В ООН при Генсеку є також група старійшин, тобто найдосвідченіших радників, яких також залучають до миротворчості. Серед відомих імен згадаємо Г. Кіссінджера, Є. М. Примакова.

Механізм урегулювання таких криз також розроблений ООН досить ретельно. Спочатку пропонується сторонам припинити вогонь. Гармати мовчать, коли дипломати сідають за стіл переговорів. Наступна стадія - посадити сторони за стіл переговорів. У разі непорозуміння переходять до третьої стадії - залучається третя сторона, тобто арбітр. Якщо і це не допомогло, тоді справу передають до нижчої судової інстанції, якою є арбітражний суд, що його наймає одна сторона. Але і це не дуже допомагає. Тому в таких випадках справу передають до найвищої судової інстанції світу - Міжнародного Суду ООН. Цей суд може розглядати справу роками, викачувати з позивачів шалену купу

грошей на розслідування і збір інформації, часті виїзди на місцевість тощо, щоби врешті решт... НЕ винести рішення на користь одного з учасників. Можна також запропонувати обом сторонам вирішити справу полюбовно, як, наприклад, це було у справі між Словаччиною і Угорщиною щодо будівництва гребель на Дунаї. Україна також має справу в цьому суді - з приводу острова Зміїний, де судиться з Румунією щодо належності цієї землі, хоча за всіма архівними документами (плюс карти), цей острів є споконвічною українською землею.

І ще таке. Якщо міжнародне співтовариство вилупить злочинця - державного діяча, який знищує власний народ, тоді його мають передати до Міжнародного Трибуналу, місце розташування якого Гаага. Прикладом таких дій можна є події в Руанді (1994 р.), в Сербії, в Іраку та інших точках нашої планети. Існують й інші варіанти утримання від війни і загрози силою: прийняті міжнародні конвенції, засудження світовою спільнотою, оголошення політичних, економічних та інших санкцій тощо. Отже, система покарання досить розгалужена і різнобарвна. Але незважаючи на це - конфлікти тривають...

Інші міжнародні структури також виявляються безпорадними: ОБСЄ - як застарілий неспроможний механізм, і за великим рахунком, в якому Захід вже не бачить потреби. СНД - неспроможність сумісних дій, відсутність відповідних засад, відсутність спільних цінностей, гуманітарного єднання, що у свій час об'єднало всю Європу на засадах європейських цінностей; невизначеність центру - "опорних" країн у межах Співдружності, на що претендують одразу декілька суб'єктів СНД. Неспроможним щодо розв'язання конфліктів виявляється і Європейський Союз, який, розпустивши власну військову і оборонну складову - сили Західноєвропейського союзу (ЗЄС), досі не спромігся створити щось адекватне йому на заміну. Що ж залишається в таких умовах? Знову ж таки, повертаємося до світових лідерів, центрів сили, які диктували й диктуватимуть сучасні умови гри на Земній кулі.

Література

1. Wright C. *Realism, Meaning and Truth*. Oxford, 1987; K.N. Waltz. *Theory of International Politics*. Massachusetts: Addison-Wesley, 1979.
2. Най Дж. *Вашингтон не в силах захищати свій народ без допомоги других стран* (24 ноября 2005) *Washington Profile* (<http://www.washprofile.org>).
3. Kissinger H. *A World Restored*. - Gloucester (Mass.): Peter Smith, 1973.
4. Kupchan Ch. *After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of a Stable Multipolarity* // *International Security*. - 1998. - N 2 (<http://www.iskran.ru/russ/mag/shakl.html>).
5. Galtung J. A. *Structural Theory of Aggression* // *Journal of Peace Research*. - 1964. - № 2.
6. Лебедева М. М. *Политическое урегулирование конфликтов*. - М., 1999.

ФЕНОМЕН КИТАЙСЬКОГО АВТОМОБІЛЯ

Коли йдеться про гроші, до того ж значні, тут не до сентиментів. Україна на імпорті іноземних автомобілів безповоротно втрачає мільярди. Прикро, що ці мільярди через півтора-два десятки років зникнуть на смітниках, бо ці розкішні іномарки з'їсть іржа. Діти й онуки "подякують" нинішнім "гігантам думки" з акулячим хапальним рефлексом, як ми сьогодні дякуємо колишнім вождям "за безцільно прожиті роки".

Близько десяти років тому повідомлення про початок випуску в Китаї шикарного німецького лімузина було сприйнято у світі іронічно. Тоді вважали, що буде випущено невелику кількість комфортабельних засобів пересування для червоних вождів. Потім почали говорити про початок випуску німецького "Гольфа" з подовженою базою і масштабні угоди з японськими автогігантами.

Кілька років про китайські автомобілі знали тільки фахівці. І ось в Китаї виріс і набирає силу автомобільний дракон - справжня загроза фінансовим потокам західних і японських автомобільних компаній.

2007 року китайські автомобілебудівні заводи розвивалися найінтенсивніше. Китай вийшов на третє місце за обсягами виробництва автомобілів. Попереду тільки США і Японія, але їхнє лідерство може виявитися нестабільним. За підсумками 2007 року китайські автозаводи випустили 8 млн 882,4 тис. автомобілів. Показово, що зростання виробництва становило 22,02% порівняно з попереднім роком.

Китай уже давно масово випус-

кає автомобілі для японців, німців, американців і корейців. Mercedes, BMW, VW, Ford, Toyota, Honda, Nissan, Hyundai та інші гіганти збирають свої автомобілі в Китаї. Дуже швидко старанні учні, а потім підмайстри стали справжніми майстрами своєї справи.

Дуже важливо, що більшість автомобілів, зроблених у Китаї, продаються на внутрішньому ринку. На експорт йде менш як 2% автомобілів китайського виробництва. Це не свідчить про погану якість і слабкий збут. Автомобіль завжди прискорював розвиток економіки. Він насамперед потрібен китайцям, адже це їхня економіка бурхливо розвивається. І саме тому китайський ринок нині бездонний.

Україна імпортує іноземні автомобілі, завдяки чому іноземним фірмам пливають величезні кошти.

Грабіжницькі мита і бар'єри дають змогу добре жити жменьці людей на тлі загальної злиденності. Імпортовані автомобілі купують найчастіше в кредит, проїдаючи засоби країни і вішаючи собі на довгі роки тягар боргу, що становить майже полови-

ну вартості автомобіля. Тим часом банки дають кредити, позичаючи величезні суми в західних країн, відповідно стаючи виконавцями чужої волі. Звісно, такі кредити не можуть бути дешевими, адже кожен у ланцюжку бажав одержати чималу частку.

Китайці також допускають іноземний капітал у свою автомобільну промисловість, і ці капіталовкладення величезні. Але роблять вони це розумно і з користю для себе. За іноземні гроші вони будують автомобільні заводи. Західні країни і Японія заробляють у Китаї величезні гроші, але за рахунок постачання засобів виробництва автомобілів. Україна цього не робить. Її потенціал втрачається. І в цьому величезна наша помилка. До того ж на китайських дорогах можна побачити робочі автомобілі, а не розкішні авта, якими забиті київські вулиці заради демонстрації престижу.

Коли йдеться про гроші, до того ж значні, тут не до сентиментів. Україна на імпорті іноземних автомобілів безповоротно втрачає мільярди. Прикро, що ці мільярди через півтора-два десятки років зникнуть на смітниках, бо ці розкішні іномарки з'їсть іржа. Діти й онуки "подякують" нинішнім "гігантам думки" з акулячим хапальним рефлексом, як ми сьогодні дякуємо колишнім вождям "за безцільно прожиті роки".

Проти китайської експансії вже почали боротьбу країни з добре розвинутою автомобільною промисловістю. Тут усі засоби придатні, адже йдеться про мільярди на майбутнє. Зокрема, антиреклама - дефекти, яких багато і в автомобілях прославлених марок, роздувають до неймовірних розмірів.

Переполюх спричинили результати так званих краш-тестів, під час яких імітується лобове зіткнення автомобіля з перешкодою - бетонною стіною. У Німеччині знайшлися "експерти", які за дві секунди довели, що китайський автомобіль під час удару розсіпається, калічачи водія, пасажирів і навіть перехожих. Навіть згадали, що китайська копія, скрупульозно відтворена зі світового бренду, розсіпається. У цьому разі був всюдихід німецької розробки Опель "Фронтера", що його китайці мали намір продавати в Західній Європі по 14-15 тисяч доларів. Китайці звернулися в німецьку організацію з перевірки якості, й ошуканців було виведено на чисту воду.

Посилаючись на "авторитетний" висновок зовсім не авторитетної німецької організації, що займається тестами, заволали і росіяни, позаяк китайські "підробки" відтіснили з ринку російські автомобілі.

Тим часом вони промовчали, що допотопні "Жигулі-сімка", які в часи "розвинутого соціалізму" гордо називали "радянським мерседесом", під час іспитів за світовою методикою просто розвалилися.

Пригадали росіяни китайцям і проблеми із запчастинами на їхні скопійовані автомобілі. Так, справді, в перші роки про запчастини "випадково забули", але це справа самих російських імпортерів. Потім фірми-одноденки, заробивши непогані гроші, зникли в невідомому напрямку, залишивши занадто довірливих і недосвідчених покупців зі своїми проблемами. Дилери, більшість з яких виявилися "сірими", і не думали замовляти запчастини, адже з ними багато мороки, потрібна дорога система складів і постачань. Звичайно, люди знайшли вихід, адже на китайські автомобілі-копії можна замовити запчастини на фірмах, які продали ліцензії китайцям.

Словом, цілком пристойні і недорогі автомобілі китайців намагаються не пустити на ринки, завойовані в завзятій боротьбі.

Усіх китайських машинобудівників можна розділити на кілька груп. На першому місці великі холдинги, якими володіє держава за участі іноземного капіталу. Їх п'ять і вони займають 65% ринку легкових автомобілів. Це такі підприємства, як First Automotive Works Group (FAW), Shanghai Automotive Industry Group (SAIC), Dongfeng Motor Corp, Chang an Automobile Group, Biling Automotive Industry Group (BAIC). Саме ці заводи випускають за ліцензією

У майбутньому українських покупців чекає посилення експансії "китайців", і деякі з них будуть вельми якісними. На всюдиходи і пікапи припадає 7% китайського ринку, а на мінівени - тільки 4%. Водночас у Китаї випускають більш як 80 моделей всюдиходів і пікапів.

VW, Hyundai, Honda та інші надійні автомобілі, яких 2004 року було випущено 3,5 млн. Деякі з цих гігантів уже перейшли до випуску суто китайських автомобілів. Наприклад, FAW випускає представницький автомобіль Hon-gqi ("Червоний прапор") для китайських партійних лідерів. Зараз найпопулярнішою моделлю цього класу став седан Mingshi, у якому іноземним впливом і не пахне.

До другої групи входять молоді автофірми, створені в 1990-х роках групами приватних підприємців за справді ділової підтримки місцевої влади. Це дуже динамічні компанії, до яких належать Hafei і Chery. Вони входять у першу десятку за обсягами виробництва.

Компанія Chery стала дуже відомою завдяки скандалу через свою копію невеликого автомобіля Matiz корейської фірми Daewoo. Цей автомобіль продається і в Україні, як і Matiz, що випускають в Узбекистані. Є різниця - у Китаї за дуже популярний Chery-Matiz платять близько 3 500 доларів. Скільки і чому в Україні - запитайте у продавця.

Автомобільні підприємства третьої групи випускали переважно мотоцикли, автобуси, вантажівки, військову і сільськогосподарську техніку. Це добре відомі в нас Geely, Lianghuai, Great Wall, Lifan тощо. Зазначимо, що жоден схожий український завод після розпаду військово-промислового комплексу на автомобілі не перейшов. І неспроста. Приватні фірми виявилися у виграші, бо 2006 року в Китаї було продано

близько 5 млн легкових автомобілів для особистого користування. Україна знову втратила шанс.

Відома історія з маркою Geely, виробництво автомобілів якої почалося 1967 року з того, що заповзятий пан Ган позичив багато грошей і купив новітній Mercedes вищого S-класу. Він розібрав його до гвинтика, наймані, ще недавно безробітні, інженери скопіювали всі деталі, а робітники виготовили точно такі ж. На подив усім китайський Mercedes поїхав, а фірма Geely почала випускати автомобілі серійно. В Україні пана Гана замучили б перевірки жадібні до хабарів чиновники...

До четвертої групи автомобільних компаній входять виробники комплектуючих і устаткування. Вони ростуть неймовірними темпами, деякі до 100% щорічно. Це з ними мали б укласти угоди на постачання запчастин наші імпортери. Невеликі, але численні підприємства цієї групи отримують непогані прибутки, збираючи китайські автомобілі в Україні чи Росії. Уся справа в тім, що один робітник на нашому "складальному" конвеєрі коштує 10 робітників, що випускають деталі в Китаї.

Деякі з підприємств цієї динамічної групи почали випускати китайські клони найвідоміших марок Mercedes-Bens, BMW, Mitsubishi, Honda, Toyota. Наприклад, у всюдихода Honda C-RV у Китаї є як мінімум 12 клонів! Деякі з них кращі за оригінал, деякі - значно гірші. Але ціна компенсує всі ризики. За оригінальну японську Honda C-RV у Китаї доводиться платити не менше 28 тис. доларів, а за Xinkai SRW- 13 тис. Найдешевший клон Huabei Tengshi-RV обходиться сміливцям ще менше - тільки 11 тис. доларів.

У виробничих зв'язках між китайськими підприємствами всіх груп розібратися непросто. Фірми і фірмочки об'єднуються, відокремлюються одна від одної, банкрутують і зникають, на місці однієї з'являється інша. Сьогодні процес об'єднання і поглинання компаній помітно посилюється. Головне, що весь цей автомобільний мурашник перебуває під твердим контролем уряду, і китайський контроль - це не український.

Автомобільна промисловість країни успішно розвивається, і завойовує все нові

ринки. Сьогодні серед лідерів продажу в Китаї такі седани, як Hyundai Elantra, Honda Accord, VW Santana і Toyota Corolla. Серед лідерів немає марок, що їх постачають в Україну.

У майбутньому українських покупців чекає посилення експансії "китайців", і деякі з них будуть великими якісними. На всюдиходи і пікапи припадає 7% китайського ринку, а на мінівени - тільки 4%. Водночас у Китаї випускають більш як 80 моделей всюдиходів і пікапів. Звісно, вони призначені насамперед на експорт. Китайці намагаються не платити за ліцензійне виробництво, тому часом передня частина всюдихода схожа до Lexus RX330, а задня - до BMW X5. Найпопулярнішими для наслідування чомусь стали Honda C-RV і Toyota Prado.

У Китаї користуються попитом всюдиходи і пікапи фірми Great Wall, яких 2004 року продано 55 тисяч при випуску 200 тисяч штук щорічно. За "Стіною" - фірма Zhongxing (28 тис. продажів) і Liebao (24 тис.). Якщо останньої в нас немає, то автомобілі Great Wall користуються в Україні попитом, і обсяги їх продажу зростають. Всюдиходи і пікапи цієї фірми заслуговують на найпильнішу увагу українського покупця.

Корпорація Great Wall має два автоскладальні заводи, які торік випустили понад 200 тис. автомобілів. Вона входить у десятку найбільших автовиробників Китаю. Лідер продажу в Україні - всудихід Great Wall Hover має потужність 130 к. с. Це великий автомобіль - 4,6 м завдовжки.

"Ховер" коштує 140 тис. гривень. Такі ж японські всюдиходи (наприклад, Toyota Land Cruiser) дорожчі майже удвічі. Треба бути дуже прискіпливим, щоб помітити вади в інтер'єрі. У салонах біля "Ховера" постійно крутяться потенційні покупці, але здебільшого потенційні. Причина стриманості - немає достовірної інформації про фірму й автомобіль, а також антиреклама китайських автомобілів. Звісно, стримують продаж і грабіжницькі відсотки кредитів.

Фірма Great Wall випускає також всюдиходи Safe F1 і Pegasus. Вони дешевші за Hover, але за технічно-експлуатаційними показниками не гірші. Загалом всудихід "Великої стіни" - це копія Toyota 4Runner. Японці вже зняли його з виробництва, і продали ліцензію китайцям. Звичайно, про Toyota прийнято говорити тільки добре. Однак, якщо бути об'єктивним, то різниці між японською і китайською конструкцією немає, а на автоскладальному заводі "Великої стіни" діє та ж система забезпечення якості, що й у всьому світі, окрім України і Росії.

Мабуть, невдовзі найважливішими в Україні стануть пікапи "Великої стіни". Сьогодні в салонах ще стоять пікапи So Cool ("Свіжість") і Deer ("Олень") кількох варіантів із бензиновими двигунами. Це японські конструкції, і двигуни тут теж японські.

На зміну "Оленям" і "Свіжості" з дорогими в експлуатації бензиновими двигунами "Велика стіна" створила свій, уже суто китайський, пікап Wingle з економічним турбодизельним двигуном GW 2.8 TC-2, створеним компанією Great Wall у співробітництві з німецькою фірмою Bosch. За ємності 2,8 л, двигун розвиває потужність 95 к. с. і виконує вимоги за екологічними нормами "Євро-3". Взимку система передпускового обігріву забезпечує запуск двигуна при - 35 градусів. Це "локомотивний" двигун, бо максимально потужний і заводиться в діапазоні 1600 - 2600 об/хв.

Базою для створення пікапу став успішний і вже перевірений у багатьох країнах Hover. Wingle також має чудовий інтер'єр. Наразі він розрахований на все тих самих нуворишів, адже фермерів чи ремісників роботящий пікап не по кишені. У варіанті CC1031PS40 з приводом на задні колеса (4x2) вартість Wingle 99 905 грн. За повноприводний варіант CC1031PS60 (4x4) доведеться платити 158 тис. грн.

Компанія-імпортер поставила справу на надійну і довгострокову основу. Про це свідчать і її сучасні салони, і мережа сучасних сервісних станцій. Важливо, що компанія "Атлант-М Китайські автомобілі" дає гарантію до 5 років чи 80 000 км пробігу, тобто продані нею автомобілі ніколи не будуть "зозулиними дітками".

c

«DADI» В УКРАЇНІ

Наші компанії-імпортери звели модерні салони і створили мережу сучасних сервісних станцій, їх по всій Україні вже принаймні 32. Це означає, що китайські Dadi не стануть українськими "безпритульниками", без сервісу та запчастин. Чимало працівників наших фірм-імпортерів ще тільки вчаться, трапляються недоліки, але справи покращуються, і Dadi стає звичним на українських дорогах, грізним суперником для іменитих конкурентів.

Матеріал
підготував
РЕПАЛО
Володимир
Петрович

Сьогодні автомобільна корпорація Dadi ще не належить до найпотужніших фірм Китаю. Надійність фірми та її автомобілів не викликає сумніву, оскільки це підприємство входить до складу китайського військово-промислового комплексу. Вона розвивається менш динамічна порівняно, наприклад, із приватною фірмою Great Wall. Мабуть, це позитивно впливає на якість автомобілів, бо за менших об'ємів виробництва простіше контролювати технологічні операції.

Розвиток Фірми

Раніше Dadi Auto, або Baoding Dadi випускала автомобілі для армій Китаю та його союзників.

Перший пікап, призначений для цивільного використання, зійшов із конвеєра в 1988 році. У 2007 році з конвеєрів фірми зійшло 30 тисяч автомобілів. Нині річний випуск цивільних автомобілів Dadi становить 50 тисяч штук на рік. Це зовсім мало порівняно з 8 млн 882,4 тис. автомобілів, що їх китайські автозаводи випустили в 2007 році. У багатьох сферах підприємство військово-промислового комплексу користується підтримкою

приватної фірми Great Wall, штаб-квартира якої розташована також у місті Baoding провінції Хе-бей. Мабуть, таке розміщення підприємств спричинене економічною доцільністю. Кажуть, що оборонна фірма Dadi віддзеркалює приватну Great wall, і це цілком виправдано.

Впадає в око, що багато фірм (наприклад, японська "Тойота") заробили свої перші великі гроші саме на випуску пікапів тому, що саме такий автомобіль потрібний фермерам і ремісникам, від яких залежить добробут нації. Робочі автомобілі цього класу завжди легко продавати, і на них тиск конкурентів завжди менший. До того ж власники пікапів не дуже прискіпливі, якщо автомобіль працює і дає прибуток. Мабуть, саме з пікапів треба було б відновлювати проектування автомобілів в Україні.

Важливо й те, що з китайських фірм, значних і невеликих, першої хвилі на українській землі залишились тільки найбільш надійні, з якісними автомобілями, зокрема й Dadi. До того ж фірма за декілька років роботи на українському ринку не тільки зміцнила

свої позиції, а й вивела на наш ринок покращені моделі. Правда, багато моделей Dadi в Україну ще не імпортується, Компанія Dadi спеціалізується на всюдиходи і пікапах. На заводі в місті Baoding з конвеєра сходять Bliss, Courtly, City Crusler, Jingchl, Melody, Neptune, Pioner, Smoothing, Weilling та Yabao. Внаслідок розширення виробництва почав діяти ще один завод у місті Ченьду провінції Сичуань. Нині там випускають автомобілі Musso, Motivity та Yuandongll. В Україні відомі не всі моделі пікапів і всюдиходів Dadi, бо виробник не може взяти на себе численні турботи із сервісного обслуговування багатьох моделей автомобілів. Така ж політика здійснюється і в країнах Західної Європи, де китайські пікапи та всюдиходи стали дуже популярними. Найбільше Dadi продають в Італії, часто з ефектним різнокольоровим кузовом.

Оскільки дороги слов'янського світу немов створені для всюдиходів, то китайці швидко побудували автоскладальний завод у російському Черкеську. На складальному конвеєрі Dadi стоять росіяни, але порядки і система забезпечення якості продукції прийнята в усьому світі. Працівника, який погано працює, не перевиховують, а просто виставляють за ворота. Випити під час обідньої перерви нікому і на думку не спаде. Кажуть, що росіяни все ж не впоралися з вимогами китайців, тому виробництво в Черкеську призупинено. Там виникло чимало приватних автомобілів, перефарбованих китайською емаллю.

На автомобільній виставці в Києві автосалон DADI-AUTO та черкаська фірма "Даді Центр" продемонстрували автомобілі під новою торговою маркою GROZ, з поясненням, що цю назву треба трактувати як "Грізний суперник", і ніяк інакше. Було запропоновано пікапи Melody, Bliss, Taret, Fox та всюдиходи Rocky і New Shutte. Під цією ж торговою маркою продаватимуть також чотири моделі вантажівок фірми BAW (вантажопідйомність 3,5 та 5 тонн), а також 11-місні та вантажно-пасажирські мікроавтобуси Polarsun.

Особливо великий інтерес викликає всюдихід Rocky, бо це справжній американський Jeep, випуск якого американці вирішили продовжувати в Китаї. Експортувати цей всюдихід під назвою своєї фірми американці поки-що не дозволили. Зрозуміло, що китайська фірма DadiAuto успішно розвивається, а це добрий знак для нинішніх та майбутніх українських власників її автомобілів.

Технічне оснащення заводів Фірми Dadi

Працюючи поряд із найуспішнішою в Китаї приватною автомобільною фірмою Dadi Wall, фірма Dadi не могла залишитись осторонь технічного прогресу. Підприємство військово-промислового комплексу Китаю не дуже охоче розповідає про своє

оснащення. Зовнішній вигляд автомобілів та їх інтер'єр свідчить, що працівники фірми не сиділи, склавши руки. В усякому разі, керівники концерну "Крайслер" напевно знали, кому вони доручають випуск свого "Джипа".

Цікаво, що жоден власник Dadi не скаржився, що на його автомобілі ламаються пластмасові деталі. Це свідчить про добре налагоджене виробництво, коли немає спокуси виробити більше деталей, але гіршої якості.

Екстер'єр та інтер'єр

Чимало відвідувачів виставки та салонів з інтересом оглядали не тільки Rocky. Було їх багато і біля відносно недорогих пікапів, особливо New Smoothing. Зовні він виглядає привабливо, а його ціна не відлякує. Схожі японські пікапи (наприклад, Toyota) дорожчі майже втричі. Його зовнішній вигляд нічим не відрізняється від Isuzu D-Max моделі 2003 року. Звичайно, обробка кузова не найкрасивіша, але ж пікап потрібний не для розваг, а для роботи. Пікап - це робоча конячка фермера і ремісника. Добре, якщо в ньому поєднуються практичність пікапа і комфорт седана. В Україні пікапи трактують як недорогий престижний автомобіль для людей із претензіями.

Китайські автомобілі розраховані на продаж по всьому світу. Це означає, що їх вигляд та салон повинні подобатися людям з дуже різними уявленнями про красу. Дизайнери ретельно відпрацювали цю проблему, і назвали дизайн, що подобається всім, інтернаціональним. Китайці скопіювали дизайн японських пікапів та всюдиходів і продають свої автомобілі щонайменше в 50 країнах світу.

Інтер'єр китайці розробили свій. Тут виявилась любов китайців до різноманіття та строкатості. Все ж, салон повинен бути однотонним. Тут все залежить від дилера - що він замовить, те йому і поставитимуть. Італійцям, наприклад, строкатість "китайців" подобається. Основне, що салон зроблено якісно.

Причини невеликого обсягу продаж - не в китайському автомобілі. Всі причини мають суто українське коріння. Проста людина повинна дуже багато і важко працювати, щоб сплатити гроші за Smoothing, особливо якщо він буде куплений у кредит під грабіжницькі відсотки.

Треба бути дуже прискіпливим і уважним, щоб помітити вади в інтер'єрі. Причина стриманості українців - відсутність достовірної інформації про фірму й автомобіль, Чутки про "китайський ширпотреб", які зовсім не безплатно поширюють деякі безсоромні люди, можна назвати прибрихуванням. Dadi викликають довіру. Продажі в Україні стримують не чутки, а досить високі ціни та кредити під грабіжницькі відсотки. Було б добре і для китайців, і для українців, якби в Україні почали діяти китайські банки. До того ж юань дуже стабільний і може стати валютою світу.

Smoothing продають з недорогим салоном. Але тут помітно іншу крайність. Китайська пластмаса "під дерево" виглядає поганенько. Краще було б взагалі без такого "дерева". Також пропонують дуже багату комплектацію, яка зовсім не потрібна для робіт на полі або в лісі. Салон просторий, непогано складений, а його шумоізоляція на подив задовільна. Дуже шкода, але наявна також і тіснота на задніх сидіннях - все,

як на японському зразку. Також не подобається різкий запах нового салону, але він швидко вивітрюється.

Якщо пікап потрібен не для робіт на полі чи на будівництві, то треба скористатися з доброї нагоди, і купити його в найбагатшій комплектації. Річ у тому, що китайці продають устаткування для варіантів "люкс" досить дешево. Ви отримаєте кольоровий монітор на рідких кристалах (LCD), кольорову камеру огляду задньої сфери, програвач на компакт-дисках, електросклопідйомники, електропровід зовнішніх дзеркал, центральний замок із дистанційним управлінням, гідро-підсилювач керма, оздоблення під дерево, ксенонові фари, парктронік, спойлер зі стоп-сигналом, литі колісні диски, бажано 16-дюймові. Це ознаки сучасного якісного автомобіля. Все це буде вашим за відносно невеликі гроші.

Двигуни, трансмісія та ходові якості

Сьогодні в салонах можна побачити також і старіший, але дешевший Smoothing у щонайменше чотирьох варіантах, з двома бензиновими і двома

дизельними двигунами. Це японські конструкції і двигуни на них також японських фірм. Smoothing комплектується бензиновим двигуном QE491 за технологією фірми "Тойота", також бензиновим 4G64 (розробка фірми "Міцубісі") або дизельним 4JB1 фірма Isuzu. Бензинові двигуни можна легко дооснастили для роботи на природному газі. Інакше на наших "дорогах" доведеться змиритися з витратою 92-го бензину 12л/100км, хоча на нормальній дорозі вона завжди менша.

Автомобіль пропонують із приводом тільки на задні або на всі колеса. Трансмісія та ходова частина в нього така ж, як у Mitsubishi Pajero II. Smoothing може

обійтися навіть без дороги, особливо якщо він із повним приводом. Краще вибрати автомобільне з 15-дюймовими, а 16-дюймовими колесами.

У роботі Smoothing не розчарує. Звичайно, на наших вибоїнах його підкидає, але це можна витерпіти. Завантажений пікап ще плавно. Можливо, він "втопиться" в чорноземній грязюці, але в ній тонуть навіть трактори.

Продажі в Україні - що їх стримує?

Поки обсяг продаж Dadi в Україні за світовими показниками не значний, але він неухильно збільшується. Справа в тому, що вони не надто дорогі і розраховані на працюючих людей, а не тільки для поїздок "на природу". Український офіційний імпортер поставив справу раціонально і з розрахунком на успіх упродовж тривалого часу. Лідером серед пікапів є DADI Smoothing (приблизний переклад "спокійний", "урівноважений"). Багато недоліків було виправлено на новому варіанті New Smoothing, який став більш довершеним, але, на жаль, за зростання ціни.

Причини невеликого обсягу продаж - не в китайському автомобілі. Всі причини мають суто українське коріння. Проста людина повинна дуже багато і важко працювати, щоб сплатити гроші за Smoothing, особливо якщо він буде куплений у кредит під грабниницькі відсотки. В Україні кредит дають у

найкращому випадку під 7,7 відсотків річних, а в Польщі - під 2,5 відсотка, і без каверз. Звичайно, відсутність достовірної інформації про фірму і автомобіль, а також спеціально поширювані небилиці про "китайців" і про жахи, що їх нібито переживають власники китайських автомобілів, не сприяють зростанню обсягів продаж. Мабуть, незабаром пікапи Dadi стануть дуже поширеними в Україні.

Сьогодні китайці почали краще тямити в українських реаліях. Помітний також вплив фахівців і продавців наших офіційних імпортерів. Можливо, китайці перестануть звертати увагу на зауваження про тверді сидіння і "шкіру, як шкірозамінник" і почнуть випускати і продавати менш дорогі пікапи для трудових людей.

Наші компанії-імпортери звели модерні салони і створили мережу сучасних сервісних станцій, їх по всій Україні вже принаймні 32. Це означає, що китайські Dadi не стануть українськими "безпритульниками", без сервісу та запчастин. Чимало працівників наших фірм-імпортерів ще тільки вчаться, трапляються недоліки, але справи покращуються, і Dadi стає звичним на українських дорогах, грізним суперником для іменитих конкурентів.

Техніко-експлуатаційні характеристики пікапа DADI Smoothing з дизельним двигуном 4JB1T.

Геометричні дані	
Тип кузова	Пікап
Кількість дверей	5/5
Маса спорядженого автомобіля	1510
Дозволена вага, кг	2285
Корисне навантаження, кг	500
Довжина/ширина/висота	5030 x 1740 x 1681
Колісна база, мм	3025
Кліренс, мм	185
Двигун	
Робочий об'єм	2771
Тип	4JB1T дизельний
Розташування	Передіс
Кількість	16, один
Макс.потужність, к.к. при об/хв	115/3600
Макс.обертальний момент, Нм при обхв	235/2300
Ємкість бака, л	74
Трансмісія	
Тип приводу	Задній (4 x 2) / Повний (4 x 4)
Коробка передач	Механічна, 5 ступенів
Підвіска системи	
Передня підвіска	Незалежна
Задня підвіска	Залежна ресорна
Гальма передач	Дискові
Гальма задні	Барабанні
Розмір шин	225/75 R15 235/75 R15 245/70 R16
Динамічні характеристики	
Час розгону від 0 до 100 км/г, сек	Близько 20
Максимальна швидкість, км/г	150
Експлуатаційні характеристики	
Витрата палива, л/100 км	
міський цикл	Не більше 12,2
змішаний цикл	9,10
заміське шосе	8,20

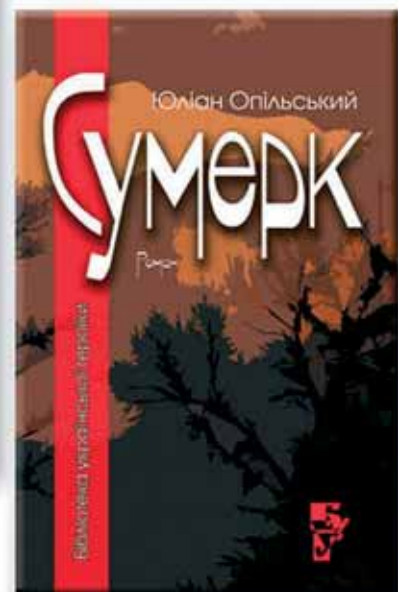
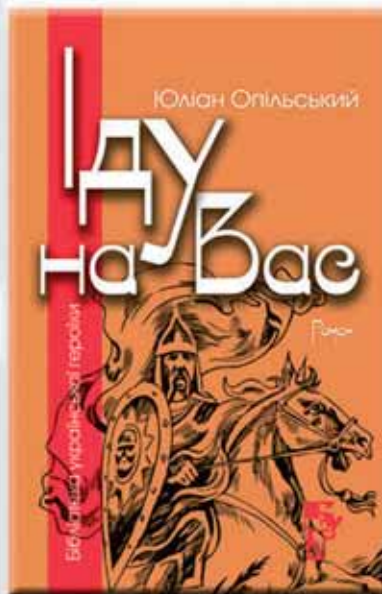
Бібліотека української героїки

Видавничий дім «Персонал» започатковує нову серію книг «Бібліотека української героїки». Серія складатиметься з творів на історичну тематику, які звеличують героїчне минуле нашого народу у боротьбі за волю і незалежність України.

Серія охоплює такі шедеври української класики, як «Чорна рада» Куліша, «Степова квітка» Лазорського, «Більмо» Осадчого та багато інших найвідоміших творів.

Перші книги з серії «Бібліотека української героїки» з'являться на книжкових полицях вже 2008 року.

Замовляйте книги за тел. (044) 490-95-17

ОСВІТА

У сучасній психолого-педагогічній літературі налічують різну кількість цих функцій, але всі дослідники погоджуються з тим, що ці функції, зрештою, сприяють здійсненню виховної функції. Функції іміджу викладача крім того, сприяють вибору студентами тих моделей поведінки, що дають їм змогу адаптуватися в сучасних соціально-економічних умовах. У цьому сенсі викладач має йти на крок вперед, надаючи зразок для наслідування.

що говорять про ви
їдної тенденції пост
яких концентрує
вам. Ця тенденція
о «баронейського кон
у утворення «само
жесня зазвичай пр

ль ц
енції
експериме
перпен
огого
на ревін

Хета
туче Н

догос на
нних
настає жа
адо Восту
даній і
д'слушно
тенденц

Бре
то

в сучас
ТІА
Vachy

СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО МЕДИЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ У РУСЛІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ

НА ПРИКЛАДІ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Метою пропонованої роботи є вивчити загальноєвропейську стратегію освітнього інформаційного простору, дослідити проблемні питання інформаційної інтеграції медичної освіти в Україні та запропонувати етапи формування єдиного медичного освітнього інформаційного простору ВМ(Ф)НЗ України.

Микола БАНЧУК,
кандидат політичних
наук, доцент,
Директор
Департаменту
кадрової політики,
освіти та науки,
Міністерство
охорони здоров'я
України

Світові процеси глобалізації, посилені інтегральними технологічними змінами, зокрема інформаційними та комунікаційними технологіями, ставлять жорсткі екстериторіальні вимоги до структурних змін робочого місця лікаря. Звідси ж - високі вимоги до якості професійної підготовки лікаря (навчальних планів і програм, викладачів вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів - ВМ(Ф)НЗ), що неминуче сприяє виникненню міжнародно встановлених стандартів і міжнародного документа про відповідну кваліфікацію. Медичні університети перетворюються на навчальні заклади з глобальною орієнтацією на світовий освітній ринок. Електронні засоби інформації лише прискорюють цей процес.

Нині характеристиками медичного університету стають "міжнародна освітня програма", "екстериторіальний професорсько-викладацький склад", "міжнародний освітній стандарт",

"міжнародна атестація та акредитація", "міжнародна сертифікація", "міжнародна мобільність студентів і викладачів", "міжнародна мова викладання" тощо.

Сьогодні в Україні визначилися певні проблеми в питаннях апробації та широкомасштабного впровадження мережевих технологій у медичній освіті [1-3]. У більшості ВМ(Ф)НЗ знання найчастіше зберігають не на цифрових носіях. Крім того, не формалізований процес їх передачі і контролю? не відпрацьовані педагогічні сценарії і технологічні карти Інтернет-навчання.

Форми організації здобуття і поновлення медичних знань практично не змінилися.

Нині потрібні інституціональні заходи для формування відповідних організаційних структур, здатних у масштабах України здійснити загальне і планомірне впровадження наявних навчально-методичних і наукових розробок у практику, передусім Інтернет-

освіти.

Метою пропонованої роботи є вивчити загальноєвропейську стратегію освітнього інформаційного простору, дослідити проблемні питання інформаційної інтеграції медичної освіти в Україні та запропонувати етапи формування єдиного медичного освітнього інформаційного простору ВМ(Ф)НЗ України.

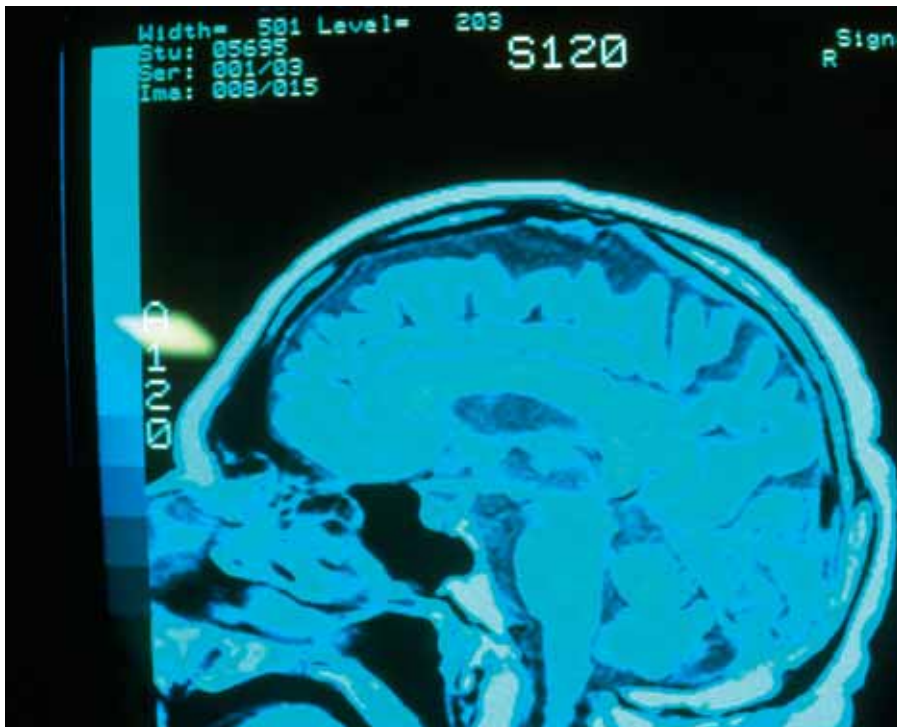
Загальноєвропейська стратегія єдиного освітнього інформаційного середовища

У жовтні 2000 р. в Брюсселі Комісія ЄС опублікувала Меморандум про навчання через все життя (НЧВЖ). Його засади такі: більшість положень сьогоденних систем освіти застаріли щонайменше на півстоліття; навчальні системи необхідно адаптувати до сучасних способів життя та пізнання життя. Була сформульована загальноєвропейська стратегія: забезпечення всезагального та постійного доступу до навчання для здобуття і поновлення вмінь, необхідних для тривалої участі в суспільстві знань; помітне збільшення інвестицій у людські ресурси для того, щоб встановити пріоритет найважливішого набутку Європи - її людей; значне розширення освітньої медичної галузі, зокрема неофіційне і неформальне навчання; забезпечення для кожного легкого доступу до високоякісної інформації і порад про пропозиції навчання в Європі впродовж усього

життя; забезпечення НЧВЖ якомога зручнішого для тих, хто навчається, за умови використання інформаційно-обчислювальної техніки.

У межах загальноєвропейської стратегії особливо важливе "e-Learning" як частина ініціативи "e-Europe" (<http://europa.eu.int>). E-Learning - це передусім планування завтрашньої освіти. У межах цього процесу ставлять такі завдання:

- усі випускники шкіл повинні мати так звану цифрову грамотність;
- запровадження диплома про базові вміння роботи на комп'ютері;
- перетворення шкіл на багатоцільові місцеві навчальні центри з мережею Інтернет, доступною для широкого загалу;
- можливість для студентів дистанційного навчання "переводити" свої заліки з одного віртуального університету в інший. Це полегшило би процес здобуття ступенів;
- застосування в усій Європі інноваційного підходу для здобуття освіти - "one-stop-shops" (купівля на одній зупинці);
- розвиток Інтернет-інструментарію для самодисципліни, коли той, хто навчається, повинен витратити до 40% часу на дистанційні форми навчання, близько

40% - на денні форми навчання, а решта 20% - на самоосвіту ("Blended Learning" або "flexible Learning").

Особливого значення набуває власне процес здобуття знань: викладачі стають керівниками, інструкторами, наставниками і посередниками; їхнє професійне вміння - здатність розробляти і використовувати відкриті й дієві методи для здобуття освіти. У цьому процесі повинен з'явитися "маклер із керівництва", який здатний зібрати і надати достатню кількість інформації для прийняття рішення про майбутні дії, розвинути здібності до інформаційного менеджменту і аналізу інформації, допомогти знайти свій шлях в інформаційному лабіринті знань.

Усі ці моменти сприятимуть створенню принципів єдиного освітнього інформаційного середовища, що забезпечить перехід до системи відкритої освіти на підставі інтерактивних дистанційних технологій навчання, буде досягнуто персоналізації навчання за допомогою створення і реалізації індивідуальних освітніх траєкторій.

Інтеграційні освітні процеси вже тривалий час відбуваються на пострадянському просторі. Так, у січні 1997 р. рішенням керівників урядів СНД було затверджено "Концепцію формування єдиного освітнього простору СНД". Згідно з Концепцією,

визначено такі основні напрями формування єдиного освітнього простору:

- о створення законодавчої бази, яка б регулювала питання підтримки і розвитку інтеграційних процесів у галузі освіти;

- о узгодження державних освітніх стандартів усіх рівнів;

- о правове та організаційне забезпечення взаємного визнання еквівалентності документів про освіту, що їх видають у державах - учасниках Співдружності;

- о розширення міждержавного інформаційного обміну з питань освіти, підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів;

- о розробка узгоджених критеріїв і технологій моніторингу стану і якості освіти.

Етапи формування єдиного медичного освітнього простору (ЄМОП) ВМ(Ф)НЗ України

Розробка та майбутнє впровадження програмних засобів ЄМОП повинні розпочатися на базі типового програмного забезпечення та охопити усі ВМ(Ф)НЗ України. Основними напрямами робіт повинні стати:

- розгортання нових серверів ЄМОП, розширення інфраструктури - мережі регіональних та спеціалізованих медичних освітніх порталів (МОП);

- відкриття віртуальних представництв (ВП) ВМ(Ф)НЗ на різних МОП - інтеграція інфраструктури ЄМОП із системою вищої медичної освіти;

- наповнення фондів електронної бібліотеки ЄМОП;

- навчання технічного та педагогічного складу ВМ(Ф)НЗ технології роботи у ВП;

- формування фонду методичних та регламентуючих матеріалів для забезпечення навчального процесу;

- організація і навчання за певними дисциплінами в низці медичних університетів, відпрацювання методик і накопичення досвіду;

- підготовка до навчання за повною програмою ВМ(Ф)НЗ через конкретні ВП;

о удосконалення технологій ВП на підставі накопичення практичного досвіду.

У складі ЄМОП повинні бути представлені ВМ(Ф)НЗ як III-IV, так і I-II рівнів, а також наукові установи.

Характерною рисою технологій ЄМОП повинні бути сумісність із міжнародними специфікаціями, які регламентують формати

інформації, що циркулює в освітніх системах. У межах проекту ЄМОП пропонується реалізувати підхід, який забезпечив би відповідність основним міжнародним специфікаціям (IMS, IEEE, LOM), а також у частині опису ресурсів, бібліотечному стандарту UNIMARC. Цей підхід повинен поширюватися не лише на опис ресурсів або тестів, як це робиться в деяких інформаційних системах, а й на усі типи інформації - дані про персональний облік, опис університету тощо.

Ще однією важливою рисою ЄМОП є гарантування верифікації його типового програмного забезпечення, що реалізується на кількох рівнях, заключним з яких є сертифікація функціональних підсистем і отримання сертифікатів та дозволів на їх використання в системі медичної освіти.

Створення ЄМОП повинно відбуватися в тісному взаємозв'язку з іншими видами діяльності навчальних закладів зі впровадження інформаційних технологій. Труднощі інтеграції навчальних закладів у єдине середовище не дають підстав сподіватися, що процес буде швидким і простим. Однак, у межах ЄМОП повинні відбуватися два види інтеграційних процесів:

- о інтеграція на різних рівнях між ВМ(Ф)НЗ, що активно впроваджуватимуть засоби ЄМОП;

- о визначення на рівні медичних університетів статусу підрозділів, які навчають за допомогою мережових технологій і формування нормативної бази, що регламентує цей вид діяльності.

Прояви цих процесів можуть бути різноманітними. Наприклад, серед ресурсів, що можуть використовуватися в ЄМОП, багато не завантажених безпосередньо в середовище, а створених незалежно від нього на інших серверах.

Запровадження такої масштабної системи неминуче зіткнеться з проблемами, які слід вирішити:

- формальне ставлення на рівні певних навчальних закладів до участі в роботах у межах ЄМОП, наприклад, відкриття МОП без чітко описаної перспективи його використання;

- відсутність інформаційної культури адміністрування серверів, що виражається в нерегулярному розміщенні і поновленні інформації, відсутності контролю за роботою форумів на власному МОП і прагнення до завищення відвідуваності;

- орієнтація певних навчальних закладів на проектну організацію робіт, тобто згорання робіт після закінчення звіту із конкретного проекту;

- о відсутність практичного досвіду координації робіт у межах постійно функціонуючої розподіленої інформаційної системи, що працює в реальному масштабі часу;

- о поширена недовіра до інформаційних технологій та Інтернет із сторони спеціалістів різних галузей, не пов'язаних з комп'ютерними технологіями, що виражається в небажання розміщувати свої матеріали в середовищі або опановувати певні технології;

о навчальним закладам, що володіють якоюсь інструментальною системою мережевої дистанційної освіти, буде складніше сприймати інтеграційні процеси.

Світовий досвід, набутий у процесі створення таких систем, переконує, що побудова ЄМОП повинна спиратися насамперед на відпрацьовані технології і підготовлений персонал, без яких жодні стратегічні плани не призведуть до формування дієвої системи.

Для успішної реалізації такого комплексного проекту, яким є ЄМОП, важлива позиція кожного ВМ(Ф)НЗ. Жоден медичний університет не може стояти осторонь у процесі освітньої глобалізації. Слід негайно встановити чіткі акценти в навчально-методичній роботі університету: розробка корпоративних інваріантних дидактичних стандартів (навчальний план, навчальна програма, методичні рекомендації, навчальний посібник, підручник, база тестових завдань); інвентаризація навчально-методичного забезпечення для кожної дисципліни і приведення її у відповідність із встановленими корпоративними дидактичними стандартами; введення в практику організації навчального процесу змішаного навчання (Інтернет-освіта); реалізація масштабного принципу в позадипломній професійній освіті: від навчання - до освітнього консалтингу (навчання впродовж всього життя).

Слід подолати стереотипи про те, що

статус навчальних програм медичного університету - це "суперавторське" право їх розробників. Цей підхід призводить до "замкнутості" навчального закладу. Навчальна програма - це візитна картка ВНЗ. Вона в багатьох випадках має ознаки службового твору як умови допуску до викладання. Медичний університет, прагнучи "прозорості", повинен публікувати на своєму Інтернет-сайті детальні варіанти навчального плану, навчальних програм та використаних освітніх технологій. У свою чергу технології глобальної інформаційної мережі Інтернет визначають прискорення розвитку освітньої конкуренції, витісняючи слабкі ВНЗ, програми та викладачів, а це призведе до підвищення якості здобутої медичної освіти.

Такий підхід сприяє формуванню єдиного середовища міжнародного обміну ресурсами і забезпечує учасників медичного освітнього процесу потрібним інструментарієм.

Проаналізований матеріал дає підстави твердити, що формування ЄМОП ВМ(Ф)НЗ України узгоджується із загальноєвропейською стратегією єдиного освітнього інформаційного простору, з політикою "відкритості" та прозорості медичної освіти. Побудова ЄМОП повинна спиратися на відпрацьовані технології і підготовлений персонал, без яких жодні стратегічні плани не призведуть до формування дієвої системи.

Література

1. Банчук М. В., Волосовець О. П., Феценко І. І. та ін. *Кадрова політика у галузі охорони здоров'я та рух вищої медичної освіти України до європейського освітнього простору // Медична освіта. - 2006. - № 2. - С. 6-14.*
2. Банчук М. В., Волосовець О. П., Феценко І. І. та ін. *Сучасний розвиток вищої медичної та фармацевтичної освіти й проблемні питання забезпечення якісної підготовки лікарів і провізорів // Медична освіта. - 2007. - № 2. - С. 5-13.*
3. Банчук М. В., Волосовець О. П., Феценко І. І. та ін. *Сучасний розвиток вищої медичної та фармацевтичної освіти та проблемні питання забезпечення якісної підготовки лікарів і провізорів // Впровадження засад Болонської системи освіти: український та зарубіжний досвід: Мат-ли Всеукр. навч.-наук. конф. - Тернопіль: ТДМУ, 2007. - С. 3-12.*
4. Банчук М. В., Волосовець О. П., Феценко І. І. та ін. *Безперервний професійний розвиток лікарів та провізорів та якість підготовки фахівців у сфері охорони здоров'я // Проблеми безперервного професійного розвитку лікарів і провізорів. - К., 2007. - С. 3-9.*

ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА ВНЗ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

За своєю сутністю імідж як соціальне явище є образом певних соціальних об'єктів, процесів, осіб тощо, що формується в індивідуальній та суспільній свідомості та визначає відповідне ставлення до них. Соціальний імідж свідчить про міру привабливості та популярності того чи іншого соціального явища, певної людини.

Н. АНУФРІЄВА,
кандидат
філософських наук

Не можна не погодитися з думкою, що технічні модернізації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі (ВНЗ) не замінять "живого" спілкування педагога і студентів. Безпосереднє спілкування наставника і вихованців дає змогу найповніше реалізувати творчий потенціал кожного суб'єкта навчально-виховного процесу і додає педагогічній взаємодії морально-психологічного забарвлення.

З огляду на це до викладача ВНЗ ставлять підвищені вимоги, що торкаються не лише його професійних якостей, а й передусім - особистісних. Важливість впливу педагога на розвиток особистості студента зумовлена процесом зміни парадигми освіти, що передбачає посилення уваги до індивідуальності суб'єктів педагогічного спілкування. У професійній підготовці педагогів необхідне їх фахове зростання, але часто поза увагою залишається формування спеціаліста як гармонійної особистості, коли інтелектуальні властивості вдало поєднуються з фізичною розвиненістю, зовнішньою привабливістю, гарними манерами, адекватною самооцінкою тощо. Не даремно кажуть, що людину "зустрічають за одягом, а проводжають за розумом". Народна мудрість спрямовує на всебічне сприй-

няття образу кожної людини з виділенням як зовнішніх, так і внутрішніх ознак. Саме так оцінює партнерів за спілкуванням і молодь, виділяючи значущі риси їхнього іміджу.

Дослідження іміджу викладача є актуальною проблемою у зв'язку з тим, що розвиток суб'єкт-суб'єктних стосунків у межах особистісно-орієнтованого навчання і виховання передбачає з'ясування всіх складових становлення особистості педагога. Свого часу А. С. Макаренко та В. О. Сухомлинський зауважували, що формування гармонійних стосунків педагога та вихованців не можливе без урахування всіх якостей особистості вчителя і засобів його впливу на школярів. Це повною мірою стосується і викладача ВНЗ.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження навчально-виховного процесу, які в певному ракурсі висвітлюють проблеми іміджу педагога (В. М. Шепель, Г. А. Шевчук, І. Г. Єрмаков, Л. А.

До третьої групи належать знання, пов'язані з життєвим і професійним досвідом особистості, тому компетентність у цій царині можуть забезпечити позитивний імідж людини. Особливо це стосується педагога, якого молоді люди трактують не тільки як носія знань, а й як мудру в життєвому сенсі людину.

Завірюха, Г. М. Сагач, В. О. Білоусова, Л. Г. Коваль), свідчать про те, що викладачі недостатньо підготовлені до використання ними поліфункціональних можливостей індивідуального іміджу для додаткового регулювання особистісного зростання студента.

За своєю сутністю імідж як соціальне явище є образом певних соціальних об'єктів, процесів, осіб тощо, що формується в індивідуальній та суспільній свідомості та визначає відповідне ставлення до них. Соціальний імідж свідчить про міру привабливості та популярності того чи іншого соціального явища, певної людини. Соціальний імідж є єдністю чуттєвого та логічного, конкретного та абстрактного, безпосереднього і опосередкованого, індивідуального і загального, випадкового і необхідного, суті та явища, змісту і форми. Він складається із сукупності об'єктивних та суб'єктивних компонентів [2, с. 199-200].

Провідний фахівець у галузі іміджології В. М. Шепель виокремлює три групи якостей, наявність яких дає уявлення про суть іміджу [4]. Перша група містить якості комунікативного характеру: комунікабельність як здатність легко встановлювати контакт із людьми; емпатію як можливість співпереживати іншим; рефлексивність, яка уможливує розуміння

іншої людини; красномовність як складова вербального впливу. Все це безпосередньо стосується "вміння і бажання подобатися" та свідчить про комунікативну компетентність особистості.

До другої групи входять характеристики особистості як наслідок її освіти і виховання - моральні цінності, психічне здоров'я, володіння набором людинознавчих технологій.

До третьої групи належать знання, пов'язані з життєвим і професійним досвідом особистості, тому компетентність у цій царині можуть забезпечити позитивний імідж людини. Особливо це стосується педагога, якого молоді люди трактують не тільки як носія знань, а й як мудру в життєвому сенсі людину.

В. М. Шепель, підкреслюючи значущість дослідження іміджу педагога, виходить із розгляду останнього як гармонійної відповідності внутрішнього зовнішньому і навпаки. Імідж викладача проаналізований як динамічна характеристика, що перебуває у постійній взаємодії з оточуючим світом і залежить від збалансованості відносин різних особистісних утворень (потреб, здібностей, ціннісних орієнтацій,

настанов, Я - концепції тощо). Він може бути як позитивним, так і негативним, виконувати численні функції.

У сучасній психолого-педагогічній літературі налічують різну кількість цих функцій, але всі дослідники погоджуються з тим, що ці функції, зрештою, сприяють здійсненню виховної функції. Функції іміджу викладача крім того, сприяють вибору студентами тих моделей поведінки, що дають їм змогу адаптуватися в сучасних соціально-економічних умовах. У цьому сенсі викладач має йти на крок вперед, надаючи зразок для наслідування.

Дослідники виокремлюють такі функції іміджу педагога:

- комунікативна;
- інформаційна;
- когнітивна;
- емотивна;
- конативна;
- креативна [3; 4].

Перша функція пов'язана зі самою сутністю педагогічного спілкування і забезпечує ефективність взаємодії учасників навчально-виховного процесу. За наявності позитивного іміджу педагога комунікація суб'єктів цього процесу змінює їх єдність.

Інформаційна функція іміджу, що входить до процесів прийому - передачі інформації, забезпечує рівень взаєморозуміння учасників навчально-виховного процесу.

Когнітивна функція іміджу пов'язана з процесами осмислення та інтерпретації сприйнятого іміджу педагога. Це створює враження про позитивні риси та недоліки викладача. І звісно, що від змісту інтерпретації

залежить ставлення вихованця до педагога. Помилкові оцінки знижують ефективність педагогічного спілкування і створюють перешкоди у ньому.

Емотивна функція іміджу педагога сприяє виникненню різних видів емоційних зв'язків у педагогічному спілкуванні, починаючи від симпатій і закінчуючи ненавистю, ворожнечею. Позитивний імідж викладача стимулює появу позитивних емоційних проявів у студентів.

Емотивна функція іміджу педагога ВНЗ торкається процесу стимуляції (або навпаки) зниження активності учасників педагогічного спілкування. Позитивна емоційна забарвленість педагогічного спілкування залежить від авторитетності педагога як суб'єкта навчально-виховного процесу і зумовлена особливостями його індивідуального іміджу.

Конативна функція іміджу викладача спрямована на узгодження та координацію взаємодії учасників педагогічного спілкування. Ставлення до педагога, що сформувалося на попередніх рівнях, визначає поведінку вихованців та можливість власної корекції ними своїх вчинків та поглядів. Це створює передумови для повноцінного взаємоприйняття педагогів та студентів.

Креативна функція іміджу педагога спрямована на перетворення особистості вихованців через певні психологічні механізми, які впливають передусім на системи їх ціннісних орієнтацій.

Крім перерахованих функцій, виділяють ще одну - регулятивну, яка є результатом трансформації всіх попередніх і пояснює механізм соціально-психологічної регуляції поведінки суб'єктів педагогічного спілкування.

Однак кожна зазначена функція іміджу педагога не втрачає свого самостійного змістовного навантаження і може стати домінуючою залежно від контексту педагогічної взаємодії.

Імідж викладача ВНЗ є складовою його професійної компетентності. В умовах суспільних трансформацій важливого значення набуває пошук тих внутрішніх резервів і зовнішніх чинників, які спонукають людину досягати життєвого успіху в усіх сферах життєдіяльності. Це ті феномени, що, передусім, спрямовані на освоєння свого особистісного і соціального статусу. В механізмі життєздійснення кожної людини-працівника важливе значення має установка на професійну компетентність, від якої врешті-решт залежить її соціальний імідж.

Професійна компетентність як складне психологічне утворення має певну структуру [1, с. 323]. Вона передбачає компетентність спеціальну предметну (фаховий рівень), соціально-психологічну, психологічну, методичну, тобто має різні зрізи. Зокрема психологічна компетентність викладача ВНЗ це як комплекс знань та вмінь з психології, який є обов'язковим для професійної діяльності педагога. Соціально-психологічна компетентність визначається закономірностями психічних станів, що зумовлені включенням людини у соціальні зв'язки. Вона передбачає також необхідність пізнання психологічних особливостей соціального середовища. До складу останньої входить конфліктна компетентність, яка є необхідною умовою успішного розв'язання складних ситуацій педагогічної взаємодії.

Предметна та методична компетентність забезпечує викладачеві позитивний імідж професіонала, який не тільки добре знає свій предмет, а й вміє переконливо передати свої знання аудиторії.

Соціально-психологічна компетентність викладача передбачає його вміння вибирати адекватні засоби педагогічного спілкування, а це є суттєвою ознакою комунікативної компетентності [1]. Педагоги, як і інші фахівці, розрізняються мірою успішності педагогічного спілкування. На думку О. О. Бодальова, психологічною оцінкою успішності спілкування є певне соціальне обдарування людей. Якщо спробувати розкрити сутність цього таланту, то слід зауважити, що окрім соціального інтелекту, існує сукупність психологічних характеристик людини, які забезпечують успішність спілкування. Сюди належать мотиваційно-потребнісна і емоційна сфери, що мають конкретні характеристики, і своєрідна воля, і відповідний набір психічних якостей, і поведінкові реакції у процесі здійснення спілкування.

Позитивний імідж викладача, що формується в процесі педагогічної взаємодії, значною мірою залежить від його спрямованості на виявлення в кожному конкретному випадку своєрідної іншої людини, що тісно пов'язано зі ставленням до неї як до цінності, як до рівноправного партнера. Молода людина не повинна почуватися пасивним об'єктом педагогічних впливів, а бути "співтворцем" навчально-виховного процесу та мати відчуття психологічного комфорту в ньому.

Імідж викладача є результатом вдалого орієнтування в конкретній педагогічній ситуації і вірного вибору

своєї моделі поведінки. А це у свою чергу залежить від здатності педагога робити соціально-психологічний прогноз ситуації, в якій відбувається спілкування, та програмувати цей процес, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації, свідомий підхід до своїх позитивних та негативних прогнозів, а також прагнення уявити та врахувати можливі очікування та побоювання вихованця, накреслити програму розвитку процесу спілкування, що є необхідною умовою його ефективності.

Ще однією здатністю, яка входить до складу комунікативної компетентності педагога, є вміння "вживатися" в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації, тобто робити правильну оцінку її позитивних та негативних сторін. Таке "вживання" має відбуватися для того, аби допомогти вихованцям органічно влитися у процес педагогічної взаємодії. І зрештою, дуже важливою є здатність викладача здійснювати соціально-психологічне керівництво процесами педагогічного спілкування.

Усі складові комунікативної компетентності загалом становлять комунікативний потенціал викладача ВНЗ, без якого важко зрозуміти сутність його іміджу.

Комунікативний потенціал фахівця, який працює у сфері "людина-людина", характеризує наявність, успішне засвоєння та ефективне використання комунікативної техніки, без якої неможлива його професійна майстерність. Саме тому фахівці в галузі ділового спілкування називають характерні ознаки, що формують професійний портрет спеціаліста з погляду володіння ним комунікативною технікою. Сукупність цих ознак входить до складу комунікативної професіограми фахівця.

Вміння викладача говорити і бути почутим, переконувати, створювати довірливі стосунки з вихованцями і водночас не "загравати" з ними, співпереживати їх проблемам, яких багато в юнацькому віці - все це глибинні характеристики комунікативного потенціалу педагога та позитивні риси його іміджу. Без таких якостей викладач може бути лише функціонером, гуманістом за посадою і бюрократом у душі, який беземоційно викладає свій предмет в аудиторії, а поза її межами нічим не цікавиться.

Таких викладачів можуть цінувати як першокласних фахівців, але їх імідж буде потерпати через відсутність "людяної"

складової. Ерудиція та професіоналізм, безумовно, є суттєвими якостями педагога, але ними не обмежується його позитивний імідж. Відомий вислів: "У людині все має бути прекрасним..." - повністю стосується і викладача, в іміджі якого органічно поєднуються професійні та зовнішні ознаки (стиль одягу, прикраси, манера розмовляти і поводитися, міміка, жести, погляди тощо). Фахівці в галузі іміджу вважають, що його трьома складовими є зовнішність, психологічні та професійні якості, що мають відповідати на запити часу і суспільства.

Зрештою імідж викладача ВНЗ залежить від його життєвої компетентності, оскільки студенти оцінюють педагога не лише з позиції досконалого знання ним свого предмета, а й як людину, яка досягла вершин життєвої самореалізації і в цьому плані є для них взірцем. Життєва компетентність охоплює:

- вміння орієнтуватися у соціальних ситуаціях;
- здатність обирати адекватні та ефективні способи розв'язання життєвих проблем;
- знання своїх особистих якостей, переваг та недоліків;
- уміння самовдосконалюватися та самозмінюватися;
- здатність розуміти та правильно оцінювати інших людей, встановлювати з ними адекватні способи спілкування, проявляти толерантність у стосунках;
- вміння керувати собою й обставинами свого життя [1].

Отже, позитивний імідж викладача ВНЗ поєднується з високим рівнем його життєвої компетентності, що передбачає можливість внесення людиною змін у свою особистісну структуру або раціональну компенсацію нерозвинених у неї якостей іншими, більш придатними для розв'язання життєвих завдань. Відсутність життєвої компетентності сприймають як життєву некомпетентність, як спосіб існування, сповнений невдачами і стражданнями, якого повинні уникати молоді люди. Зрештою, позитивний імідж педагога сприяє особистісному зростанню студентів та підвищенню ефективності педагогічного спілкування.

Література

1. *Життєва компетентність особистості*. - К., 2003.
2. *Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Під заг. ред. В. І. Воловича*. - К., 1998.
3. *Шевчук Г. А. Образ педагога в ціннісних орієнтаціях школярів // Сборник научных трудов Сургутского государственного университета*. - Вып. 9. - Ч. 1. *Гуманитарные науки*. - Сургут, 2002. - С. 126-133.
4. *Шепель В. М. Имиджология: секреты личного обаяния*. - М., 1997.

ОСВІТЯНСЬКА ХРОНІКА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, один із найперших та найбільших недержавних ВНЗ України, яка успішно та впевнено крокує до 20-річчя свого заснування, стала престижною alma mater для десятків тисяч її випускників та студентів зі своєї держави та багатьох зарубіжних країн, які мають за високу честь здобувати тут знання.

Для МАУП завжди були, є й залишатимуться не тільки загальноосвітні орієнтири у майбутньому покращенні процесу навчання в руслі найсучасніших програм і технологій, вдосконалення матеріально-технічної бази, а й позаяк - впровадженні позанавчального процесу спілкування із знаковими особами студентській молоді задля її гармонійного розвитку як повноцінної особи - творця майбутнього своєї Вітчизни. Про це читайте нижче.

СЕРЕД ВИПУСКНИКІВ МАУП БЕЗРОБІТНИХ НЕМАЄ

Кожен випускник знає з власного досвіду, що отримати гідну освіту - це лише півсправи, а от знайти їй застосування - вже серйозніше. Є така думка, що студентам і випускникам МАУП у цьому плані пощастило. Академія всіляко надає своїм вихованцям активну підтримку на шляху до їхньої першої кар'єрної сходинки. Про цю допомогу й розповіла директор Центру організації практики, працевлаштування студентів та роботи з випускниками Оксана Федун.

- В якому році створено академічний центр з організації практики, працевлаштування студентів та роботи з випускниками?

- Центр, створений у 2006 році, фактично із самого започаткування займався тим, що й ми нині - організацією практики та працевлаштуванням студентів та випускників МАУП. Проте останнім часом суттєво змінилася його структура, розширилося коло завдань.

- Розкажіть, будь-ласка, детальніше про діяльність центру.

- Передусім, центр займається організацією практики для студентів МАУП. Це надзвичайно важлива частина навчального процесу, якій надається особливо пильна увага. Адже, що таке студент, підготовлений суто теоретично без уміння застосовувати свої знання на

практиці? Тож ми відправляємо наших студентів на практику за їхніми спеціалізаціями. Після другого курсу студенти мають можливість відбувати навчальну практику при МАУП, але багато хто з них виявляють бажання знати більше, попрактикуватися за спеціальністю в реальній виробничій ситуації, тож ми направляємо їх до певних організацій.

З цілою низкою таких структур - як державних, так і приватних - ми маємо угоди, вони радо приймають наших студентів, і керівництво деяких з них настільки залишається задоволене практикантами, що навіть пропонує їм у себе роботу на постійній основі. Відгуки від організацій дуже схвальні. Наша молодь уважна, старанна, зацікавлена. В одну організацію ми якось відправили одразу 16 осіб, вони ходили туди безперервно, і не було такого, щоб хтось пропустив робочий день. Під завершення навчання вони проходять виробничу практику, а потім переддипломну. Це стосується як стаціонару, так і заочників. Щоправда заочники, зазвичай, працюють і практику проходять за місцем роботи. Але якщо людина не працює або працює не за своєю спеціальністю, вона може звернутися до нас, і ми завжди допомагаємо з проходженням практики за спеціальністю.

А впродовж року ми намагаємося запрошувати студентів, аби вони самі приходили до нас і висловлювали свої побажання щодо проходження практики. Так, ми робили своєрідні презентації в Інституті міжнародної економіки та інформаційних технологій, а також Інституті менеджменту та бізнесу при МАУП на тему "Куди піти на практику". На ці презентації приїздили представники з різних установ та компаній, які пропонували проходити у них практику та працювати. І студенти йшли на практику за своїм бажанням. Багато хто просить направити його в якесь конкретне місце, але Академія, наприклад, ніколи не співпрацювала з цією організацією. Проте ми туди телефонуємо, домовляємося і намагаємося виконати побажання наших студентів.

- Отже, всі студенти проходять практику, і, таким чином, створюється підґрунтя для подальшого працевлаштування випускника?

- Так. Під час практики студентів бажано показати себе, свої знання та здібності. Якщо стаціонар іде на два місяці на практику, то за такий час людина може себе показати, на що вона здатна, і потім багато хто з наших випускників за результатами, які вони показали, залишаються на роботу. Ось, наприклад, недавно ми відправляли на практику в страхову компанію "АСКО" магістрів, які повинні мати п'ять тижнів практики в організації, а три тижні - тут, в Академії. Звідти телефонували нам і просили, аби залишити студентів ще на ці три тижні, бо там їх уже беруть на роботу. Інший випадок: наші студенти відбували практику в

"Альфа-банку". І їм за це ще й платили. Їх одразу брали працювати за договором підряду - тих, хто вдало проходив співбесіду. До речі, практика - це дуже добра можливість для студента остаточно визначитися зі спеціалізацією. Наприклад, в Інституті менеджменту та бізнесу МАУП студенти, які вчаться за фахом "Менеджмент туристичного та готельного бізнесу", тільки під час практики можуть визначитися - кому, скажімо, ближчий туристичний бізнес, а кому - готельний. Що ж стосується працевлаштування, то ми й намагаємося відправляти на практику саме так, щоб студенти зрештою могли працевлаштуватися.

- І який відсоток студентів працевлаштовується саме так?

- Десять відсотків п'ятдесят. Було б, можливо, більше, проте наші студенти не всі бажають і далі працювати на фірмі. Це через те, що фактично їм пропонують залишатися одразу ж після закінчення навчання, тобто влітку, а їм хочеться спочатку відпочити і шукати роботу вже десь з вересня. А це, можливо, не завжди влаштовує роботодавців.

- А як з іншими п'ятдесятьма відсотками?

- Ну, по-перше, вони й самі шукають роботу. А по-друге, віднедавна ми організуємо ярмарки вакансій, яких у нас відбулося кілька, і відбуватимуться й надалі. Ми вже маємо дуже багато організацій, які хотіли б взяти участь у ярмарку, так багато, що вже не знаємо, де їх усіх розмістити. Зазвичай ці ярмарки відбуваються у конференц-залі, але на наступний захід заплановано понад тридцять учасників, мабуть, нам вже треба більше місця. Після останнього ярмарку, який відбувся у квітні, вже з близько п'ятнадцяти компаній телефонували і просили, щоб ми про них не забули.

То ж ми активно працюємо для наших студентів, на задоволення їхніх бажань та прагнень. Під час цих заходів студенти також знаходять собі роботу. Слід зазначити, що ці ярмарки неабияк зарекомендували себе, і думаю, що ми розвиватимемо цей напрям. Намагаємося підтримувати його інформативно: даємо оголошення в Інтернет, по інститутах на дошках оголошень анонсуємо. До слова, наш центр безкоштовно пропонує усім бажаючим видання "Пропоную роботу" та VIP-вакансії. Тож випускники МАУП можуть пошукати вакансії і серед оголошень, поданих в цих виданнях. Також на веб-ресурсі Академії є сторінка нашого центру, і там є розділ "Робота", де ми розміщуємо усі гарячі вакансії, які є у нас і про які Академію інформують фірми та організації.

Вища школа управління при МАУП також організовує курси від Центру зайнятості. І до нас теж звертаються, щоб ми допомогли у працевлаштуванні слухачів цих курсів. Намагаємося також їм допомогти знайти своє місце у трудовому житті.

- Отже, випускник, який звертається до вашого центру, завжди може знайти роботу?

- Він завжди може розраховувати на нашу допомогу. Студент, який поки що не знайшов себе в професійному житті - не має значення, коли він закінчив навчання, - може завжди звертатися, і ми йому завжди допоможемо.

- Які організації, компанії беруть участь в ярмарку вакансій?

- Є компанії державні, і є комерційні: державні та муніципальні виконавчі служби, банки, страхові компанії, рекламні та аудиторські фірми. Це організації різної спрямованості. Оскільки маємо різні спеціальності, то й намагаємося запрошувати фірми різної спрямованості, зокрема, з нами співпрацюють страхова компанія АСКО, Swedбанк, Укрпромбанк, Українська страхова група, Інтербанк, Альфа-банк (економічні, банківські спеціальності), РДА, державні виконавчі служби (управлінські спеціальності), Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київський молодіжний центр праці, Психоневрологічна лікарня №1, Київський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (психологія та соціологія).

Зрештою, вважаю, що людина, яка має бажання

працювати, завжди знайде роботу. Тож і у наших випускників з цим проблем немає, якщо, звісно, молода людина справді має бажання знайти роботу. А ми цьому сприяємо.

А ті студенти, кому це справді потрібно, приходять до нас самі, їх не варто примушувати, вони відвідують

як ярмарки вакансій, так і дні відкритих дверей, де ми також беремо участь і проводимо консультації для абітурієнтів щодо перспектив їхнього працевлаштування після завершення навчання. Адже вивчитися можна, а де потім реалізовувати себе? От ми, яз репутацією найкращого та найбільшого недержавного вищого навчального закладу, не можемо просто так випускати наших випускників у нікуди. Навпаки - ми повинні їм знайти гідну роботу. Це ж престиж навчального закладу. І хочу додати, що маємо пропозицій від компаній більше, ніж студентів, які хочуть працевлаштуватися, бо спеціалісти, яких готує наша Академія, мають дуже великий попит на ринку праці.

- А іноземні компанії виявляють інтерес до випускників МАУП?

- Так, але вітчизняних більше. І це нормально. Адже ми і орієнтовані на те, аби випускник МАУП, як справжній патріот, працював на свій народ та

МЕНЕДЖЕР - ПРОФЕСІЯ НАШОГО ЧАСУ

Наш бурхливе і нестабільне нині, що панує в країні, вимагає енергійних і багатогранних професій. Серед них одна з найбільш високооплачуваних та складних царин діяльності - менеджмент. Про те, хто ж такий менеджер і чи кожна людина може працювати за цим фахом розповіла директор Інституту менеджменту та бізнесу імені Б. Хмельницького МАУП, доктор біологічних наук, професор Олена Вікторівна Баєва.

- Що означає слово менеджмент? Яке його походження?

- Існує кілька тлумачень походження слова "менеджмент". На думку одних - це слово походить від англійського Manage - управляти, яке у свою чергу запозичило свій корінь від латинського Manus - рука. Тобто рукою вказують напрям, в якому слід рухатися. На думку інших - слово "менеджмент" утворилося від італійського maneggio/maneggiare та французького maneger, що означає "арену, де бігають по колу коні, яких підганяє довгим хлистом шталмейстер".

Сучасних визначень менеджменту дуже багато. Найчастіше менеджмент розглядають як сукупність функцій, орієнтованих на ефективне використання

людських, матеріальних та фінансових ресурсів задля досягнення цілей організації. Мені ж найбільше до вподоби вислів однієї із засновників наукового менеджменту Мері Паркер Фоллет, яка писала, що менеджмент - це мистецтво досягати успіху через керівництво людьми.

Широко відомий вислів Карла Маркса: "Окремий скрипаль сам управляє собою, оркестр потребує диригента". Часто особу менеджера ототожнюють із диригентом. Він не вмів так професійно грати, як скрипаль або віолончеліст. Він не вмів писати музику, як композитор. Проте геній музикантів та композитора ми можемо почути лише завдяки копткій праці та таланту диригента.

Успіх організації ми пов'язуємо з ім'ям та діяльністю менеджерів. Вони формують цілі організації, забезпечують її ресурсами, планують і здійснюють контроль, приймають рішення та організують діяльність. Особистість менеджера - головний фактор забезпечення ефективного розвитку фірми.

Сучасний менеджер постає в декількох іпостасях:

- По-перше, це - управлінець, наділений владою, який

керує великим колективом людей.

- По-друге, це - лідер, спроможний вести за собою підлеглих, використовуючи свій авторитет, високий професіоналізм, позитивні емоції.

- По-третє, це - людина, яка має певні комунікативні здібності і яка постійно встановлює контакти з партнерами і владою, успішно переборює внутрішні та зовнішні конфлікти.

- По-четверте, це - людина, яка наділена стратегічним мисленням, може формувати цілі, основні види діяльності та напрямок "основного удару", визначати союзників і супротивників, власні переваги та напрямки їх використання.

- По-п'яте, це - новатор, що розуміє роль науки в сучасних умовах, яка вміє оцінити і без зволікання впровадити у виробництво той або інший винахід або раціоналізаторську пропозицію.

- По-шосте, це людина, яка має високий рівень культури, чесна, рішуча за характером і водночас розважлива. В практичному менеджменті не абияке значення набуває терпимість, розуміння, що не всі люди однакові.

- Восьме, це - вихователь, який володіє високими моральними якостями, спроможний створити колектив і спрямовувати його розвиток, сформувавши організаційну культуру організації.

- Якими людськими якостями має володіти менеджер?

- Ідеальний образ сучасного менеджера передбачає наявність у людині відповідних якостей та вмінь. Якості менеджера - сукупність характеристик менеджера, зумовлених такими чинниками, як генотип людини, вплив соціуму, освіта, досвід.

Генотип людини є підґрунтям для формування таких якостей, як здатність до ризику; лідерські якості, стресорезистентність. Якщо уважно поспостерігати за грою дворічних дітей в пісочниці, то безпомилково можна визначити майбутнього лідера. Лідери не тільки нав'язують свою волю та погляди, змушують йти за собою, вони й забезпечують соціальний захист. Оскільки лідерство закладено біологічно, то воно трапляється навіть у тварин. Наприклад, якщо зграю рибок з акваріуму поділити на дві частини і розселити в два акваріуми, то в одному акваріумі рибки залишаться в зграї, а в іншому розпливаються по всьому акваріуму. Там де лідер, ватажок, - там і зграя.

Навіть у тваринному світі на лідера покладено більше відповідальності, роботи, проте він має більше привілеїв. Прикладом групового лідерства у тваринному світі може бути гусяча зграя. Плескаючи крилами, кожен гусак створює додаткову піднімальну силу для наступного за ним у зграї. Тому на лідера випадає більша частка фізичної роботи, він також обирає напрям руху. А коли зграя відпочиває, кожен гусак тягне лідерові найжирнішого черв'ячка. Найчарівніша гуска йо-

му перевагу.

Загалом посада керівника, особливо топ-менеджера передбачає велику витрату психічної та емоційної енергії.

Лідером не народжуються. Проте, не кожен лідер за генотипом стає лідером в житті. Виховання та освіта відіграють не останнє значення. Вплив соціальних факторів обумовлює формування таких якостей менеджера, як відповідальність, прагнення до професійного зростання, авторитетність, внутрішній контроль, толерантність. А соціум формує такі моральні якості менеджера, як патріотизм, національна свідомість, державницька позиція, інтелігентність, людяність, порядність, почуття обов'язку, громадянська позиція, чесність, доброзичливість.

Менеджер має мислити масштабно, перспективно. Управлінці можуть демонструвати високі результати і водночас згубити всю компанію, якщо їхня робота не орієнтована на майбутнє. Зрозуміло, що компанія повинна отримувати прибуток, але вона має отримувати прибуток як можна довше. Якщо ви станете думати тільки про прибуток, ви не побачите можливостей, що відкриваються попереду. Мислення менеджера постійно повинно тренуватися на масштабність.

При цьому слід зважати на те, що освіта і досвід надають людині спеціальних знань, умінь і навичок.

- Чи кожна людина може стати менеджером?

- Це питання слід поставити під трошки іншим кутом. Чи потрібно кожному випускникові середньої школи становитися менеджером тільки тому, що ця професія користується в наш час високою популярністю?

На жаль вищі школи більшості країн під час вступних іспитів враховують незалежне тестування знань абітурієнтів з тих або інших предметів і зовсім не зважають на особисті здатності людини. Наприклад, в проекті Наказу МОН України про умови прийому до ВНЗ, зазначалося, що абітурієнти з менеджменту мають проходити конкурс за сертифікатами Українського центру оцінювання якості освіти з математики та іноземної мови. Одна дисципліна вимагає таланту до логічного мислення, інша - доброї пам'яті. Проте, жодна з них не визначає лідерські якості та комунікативні здібності, тобто ті особистісні характеристики, що будуть у потребі в кар'єрі менеджера.

МАУП - один з не багатьох ВНЗ, де пропонують перш ніж вступати на певну спеціальність пройти психологічне тестування, визначити свої здібності, проконсультуватися з психологами, фахівцями, а потім вже обирати спеціальність. Щаслива людина - це людина, що реалізувала себе. Потрібно не боротися з власним генотипом, а робити його помічником. Зрештою, вибір майбутньої професії - це друге народження.

І це особиста - а може й не тільки особиста - трагедія, коли зовнішнє оточення висуває до людини вимоги, що суперечать її генотипу, її фізіологічному типу. Така

людина може на межі своїх можливостей непогано виконувати свої функціональні обов'язки, проте ніколи не стане реалізованою, самодостатньою, щасливою...

Засновник і директор канадського інституту стресу Ганс Сел'є розподілив людей на два типи. Перший - "скакові коні", які прекрасно почуваються в стресовій ситуації, вони можуть бути щасливі тільки у швидкому, динамічному типі життя. "Черепакам" задля щастя потрібні спокій, тиша, сприятлива обстановка - усе, що наводило б нудьгу й було б нестерпно для людей, які належать до першого типу. Сам Сел'є у своїй книзі "Від мрії до відкриття" пише, що йому важко уявити собі більше катування, ніж бути змушеним валятися на пляжі й днями нічого не робити.

Коли в МАУП проводяться дні відкритих дверей, то великої уваги надається особистому спілкуванню з абітурієнтами та їх батьками. Особливо ми наголошуємо, що потрібно спеціальність потрібно обрати по душі, аби щодня з радістю йти на роботу.

- Які особливості характеру притаманні менеджеру?

- Свій час потребує свого лідера. На кожному етапі розвитку організації виникає потреба в різних менеджерах, які мають різні особливості характеру. Навіть одна організація потребує різних керівників: і холериків, і флегматиків, і сангвініків. Головне, щоб вони працювали єдиною командою. Звичайно, що менеджеру слід мати потрібні комунікативні здібності. Коли розмовляєш з роботодавцями, то вони кажуть, що готові навчити технології, іноземній мові, різним комп'ютерним програмам для економічного аналізу. А зрештою, єдиною і часто основною вимогою стає комунікативність майбутнього спеціаліста.

Звичайно, щось людина має від Бога, чомусь її можна

навчити. В здобутті комунікативних навичок найбільш важливий досвід. При підготовці майбутніх менеджерів в Українсько-Російському інституті менеджменту і бізнесу ім. Б.Хмельницького при МАУП особливу увагу ми надаємо саме формуванню таких комунікативних навичок:

- по-перше, активно впроваджуємо в практику навчання інтерактивні методи;
- по-друге, це - практична підготовка студента.;
- по-третє, зважаємо на те, що участь вихованця в студентському житті, позанавчальному процесі, КВК, конкурсах красуні або лицаря МАУП, у творчих вечорах, круглих столах тощо - це не тільки організація вільного часу студента. Це ще й можливість навчитися виступати на сцені, перед великою кількістю людей та завойовувати їхню увагу до себе.

Крім комунікативних здібностей у сучасному менеджменті особливого значення набуває творчий підхід до справи. Менеджер завжди повинен бути особистістю, мати спеціальні знання і володіти здібністю ефективно використовувати їх у повсякденній роботі управління організацією. Здібності до керівництва зумовлені наявністю таких особистих цінностей і чітких особистих цілей, як здатність управляти самим собою, уміння навчати і розвивати підлеглих, формувати ефективні групи працівників, бачити перспективи та вдало реалізовувати їх. І, звичайно, це стратегічне мислення. Відомий хокеїст Грецькі на запитання щодо секрету свого успіху відповів: "Я завжди бачу, де має бути шайба, і встигаю на місце за секунду до неї".

- Які знання потрібно здобути майбутньому менеджеру в процесі навчання?

- Звичайно, що окрім переліченого вище для сучасно-

го менеджера важлива якісна фахова підготовка. Протягом підготовки в МАУП студенти опановують майже 60 навчальних дисциплін, які умовно можна об'єднати у три блоки:

- нормативні гуманітарні навчальні дисципліни, які спрямовані на розширення світогляду людини, розвиток особистості. Серед них можна назвати історію, філософію, психологію, політологію, релігієзнавство. Особливої уваги надається вивченню двох іноземних мов.

- фундаментальні економічні дисципліни, до яких належать мікро- та макроекономіка, економіка підприємства, фінанси, бухгалтерський облік, міжнародна економіка та ін. Їх вивчення забезпечує формування базових економічних знань, умінь та навичок.

- професійно орієнтовані дисципліни. Вони спрямовані на професійну підготовку студентів, формування у них управлінського способу мислення. Це, насамперед, менеджмент, маркетинг і низка спеціальних дисциплін, таких, як управління персоналом, операційний менеджмент, інноваційний менеджмент, управління проектами, конфліктологія, інвестиційний менеджмент, стратегічний менеджмент, ситуаційний менеджер, методи та технологія прийняття управлінських рішень тощо.

Залежно від обраної спеціалізації студенти опановують цілу низку навчальних дисциплін, вивчають спе-

цифіку технології, організації та управління в обраній галузі. На сьогодні найбільшим попитом користуються такі спеціальності, як "Менеджмент підприємницької діяльності", "Економіка та управління бізнесом", "Менеджмент туризму та готельного бізнесу", "Медичний та фармацевтичний менеджмент", "Екологічний менеджмент", "Будівельний менеджмент".

Отже, менеджер організацій - це унікальна професія. Менеджер - це найманий професійний управляючий підприємства, фахівець у галузі управління виробництвом. А менеджмент - це управління, завідування, організація, сукупність сучасних принципів, методів, коштів і форм управління виробництвом і збутом продукції задля підвищення їхньої ефективності й збільшення прибутку. Ця професія вимагає постійного вдосконалювання знань, розвитку практичних навичок швидкого реагування на всі зміни, що відбуваються, підвищеного інтересу до самоосвіти, високого рівня самодисципліни. Саме професіоналізм, відповідальність, ініціатива й заповзятливість менеджерів здатні у будь-якій складній ситуації забезпечити підприємству успіх і прибуток, високу ефективність реалізованої практичної діяльності.

Тож, якщо ви відчуваєте у собі цей потенціал - на вас чекає цікава і перспективна професія.

З КНИГОЮ - У СВІТ ЗНАНЬ

Здавна книга відігравала роль учителя і була рушійною силою розвитку людства. В Античні часи, на Стародавньому Сході бібліотеки існували як книгозховища, та як громадські центри. Головним їхнім завданням було зберігання та поширення знань. В епоху раннього Середньовіччя бібліотеки виникають при монастирях та соборах. Згодом, під впливом формування університетської культури у ставленні до книги та бібліотек відбуваються суттєві зміни. Монастирські книги були духовним та інтелектуальним скарбом. На відміну від них, університетська книга стає інструментом пізнання.

Ще пізніше у великих містах Парижі, Падуї, Оксфорді з'являються бібліотеки при університетах. В епоху Просвітництва збільшення обсягу літератури з історії, мистецтва, культури зміцнює бібліотечну просвітницьку функцію.

У наші дні бібліотека, як музей і театр, також залишається важливою складовою частиною культурного життя освіченої громадськості. А в навчальному закладі - виконує незамінну роль в здобутті знань сучасною студентською молоддю. Одним із таких осередків знань є

Міжнародний бібліотечно-інформаційний центр ім. Ярослава Мудрого МАУП. Він здійснює інформаційне забезпечення студентів, створює їм належні умови для підвищення свого професійно - інтелектуального рівня, сприяє культурному та духовному розвитку, збагачує внутрішній світ молоді. Висока якість обслуговування та впровадження сучасних технологій дозволяє швидко та зручно отримувати потрібну інформацію, ефективно використовувати власний час. Нині МБІЦ нараховує 370 тис. примірників навчальної, наукової та довідкової літератури, 300 найменувань спеціалізованих та періодичних видань. Співробітники бібліотеки - найкращі фахівці, які можуть вчасно надати необхідне джерело або точний шлях до його пошуку.

На вході до приміщення відразу натрапляємо на монумент Святого Іларіона (Іларіона) - першого бібліотекаря часів Київської Русі. Саме цей митрополит був у когорті засновників знаменитої бібліотеки Ярослава Мудрого і тут же, в Софії Київській, став першим літописцем великого князя. У просторому холі перед пам'ятником часто відбуваються культурно-мистецькі заходи: вис-тавки картин і творчих робіт студентства, культурні ве-

чори, присвячені пам'яті видатних діячів української та зарубіжної літератури.

Нині у МБІЦ нарах існує п'ять бібліотечних відділів. Це комплектування та наукова обробка книг, фондознавство та література іноземними мовами, системне адміністрування, наукова бібліографія та обслуговування читачів. Крім того тут функціонує склад "Книга" та Бюро із забезпечення навчально-методичними матеріалами. У бібліотеці зареєстровано понад 12 тисяч читачів, для яких постійно діють абонемент, чотири читальні та два комп'ютерні зали довідково-бібліографічного обслуговування. Окремі затишні приміщення дають змогу відвідувачам максимально сконцентруватися над роботою та повністю зануритися в навчальний процес.

Про особливості бібліотеки сьогодні нам розповіла Любов Бродська - директор МБІЦ МАУП. Саме її професіоналізм та ентузіазм змогли вивести бібліотечний центр на міжнародний рівень.

- Розкажіть, будь-ласка, історію створення цього бібліотечного центру?

- МБІЦ як самостійний орган почав працювати з 1998 року, до того бібліотека існувала на тих площах, де перебували наші маупівські інститути, зокрема по вулицях Артема та Бастіонній. Поступово ми розрослися, тому з 2000 року нам виділили поверх гуртожитку, де відразу додатково було створено абонемент та читальна зала. Будівництвом теперішнього корпусу особисто опікувався Голова Наглядової Ради - Щокін Георгій Васильович разом із своїм заступником Щокіним Ростиславом Георгійовичем. У Міжнародний день знань - 1 вересня 2004 року бібліотечно-інформаційний центр МАУП відсвяткував новосілля із присвоєнням почесної назви ім. Ярослава Мудрого.

- Як щодо роботи із сучасним студентством? Чи виявляють вони певну ініціативу, прагнення до отримання знань?

- Щороку ми проводимо анкетування, тобто розробляємо перелік запитань, де вивчаємо запити та проблеми наших користувачів. Приблизно збираємо 600 - 700 анкет. Увесь матеріал опрацьовуємо, робимо висновки. Певні недоліки відразу усуваємо. Наприклад, в минулому існувала проблема черг, нині вона вирішена завдяки автоматизації бібліотечних процесів та удосконаленню ефективності роботи наших співробітників. Враховано також усні побажання, зокрема щодо нестачі певної категорії книжок Академія виділяє на це кошти, і ми маємо змогу придбати всю необхідну літературу.

Що стосується прагнення знань, хочу підкреслити - нині спостерігається закономірність до отримання нашими читачами саме знань а не лише диплому. Оскільки не секрет, що при влаштуванні на роботу більшість фірм дивиться не стільки на документ, скільки на те, чому студент навчився, тобто на його знання насамперед. Завдяки інформатизації навчання стало більш доступним.

- У наш інформаційний вік дуже актуальним постає питання автоматизації. Чи "прижились" технологічні інновації у сучасній бібліотеці?

- Справді, всі бібліотечні процеси в нас автоматизовані. Завдяки спеціальній комп'ютерній програмі УФД "Бібліотека", за якою, до речі, працюють Національний університет ім. Тараса Шевченка та інші ВНЗ, наші відвідувачі мають змогу швидко і доступно скористатися пошуками потрібних матеріалів. У перспективі - корпоративність, тобто злиття в єдину інформаційну систему між університетами. Це дало б змогу більш зручніше співпрацювати, а також обмінюватися досвідом, здобутими знаннями, скорочувати певні трудомісткі процеси (наприклад, опис періодики). Досвід створення подібних мереж вже був впроваджений та успішно продемонстрований Київським Політехнічним інститутом.

У прагненні до вдосконалення автоматизації, ми відмінили карткові каталоги, картотеки, паперові формуляри, адже цей засіб хоча й досить ефективний, але ж трудомісткий. Тепер вся інформація перебуває в електронному вигляді. На студентському квитку розміщено штрих-код, за допомогою якого можна легко ідентифікувати читача та відкрити його формуляр. У комп'ютерному залі студенти мають змогу працювати із каталогами, поруч із робочим місцем обов'язково розміщена детальна інструкція для користування. Увівши одне ключове слово, за лічені секунди комп'ютер видає весь обсяг знайдених джерел, що є у бібліотеці. Цю ж саму операцію можна здійснити й удома підключившись до Інтернету та завітавши на сайт <http://www.maup.com.ua>.

- Відомо, що в МАУП навчається багато студентів-іноземців. Чи легко дається їм навчання? Як вони опановують користування бібліотекою?

- Ми маємо спеціальний зал іноземної літератури, де переважно навчаються студенти з інших країн. Намагаємося комплектувати підручники всіма мовами, які вивчають в Академії. Є книги майже всіх мов світу, хоча їх і не так багато, але ми намагаємося розширювати асортимент. Серед них переважають англійська, французька та німецька мови.

Також системно виконуємо побажання Міжнародного підготовчого інституту, де вчаться іноземні студенти. Викладачі підказують тематику літератури, яку потребують студенти, яка б була їм найкориснішою. Особливою старанністю відрізняються зокрема учні з Китаю. Багато підручників перекладаються з іноземних мов, вони носять особливо цінний характер.

- Чи відбуваються тут певні культурно-просвітницькі заходи?

- Звичайно. Влаштуємо різноманітні семінари, в яких беруть участь інші університети, Державна бібліотека України для юнацтва, Національна парламентська бібліотека, а також Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Щорічно проводимо екскурсії, науково-практичні семінари за участю предс-

тавників бібліотек регіональних підрозділів МАУП. Що стосується відпочинку, то для читачів працює затишна кав'ярня "Буква", де відвідувачі можуть випити запашного чаю чи кави, перекусити та знов поринути в безмежну мандрівку знань.

- Як довго ви працюєте у бібліотеці? З чого починали?

- Мій особистий досвід роботи становить уже 35 років.

Починала роботу в обласній дитячій бібліотеці на Русанівці. Завжди працювала із задоволенням, оскільки дуже люблю книжки, дітей, молодь. Працюючи з нинішніми студентами, завжди із задоволенням з ними спілкуюсь, і хоча інколи бракує часу, намагаюсь приділити їм максимум уваги. Фактично цю бібліотеку створювала з першої книжки. Щиро захоплююся тією справою, якій присвятила все своє життя!

СТУДЕНТИ ВШАНУВАЛИ ПАМ'ЯТЬ ЖЕРТВ

(Донедавна мало хто знав подробиці подій, які відбувалися в часи Голодомору і основні причини тяжкого життя людей у далеких 1932-1933-х роках. У цьому році виповнюється 75 років із дня великої трагедії в історії ХХ ст. Напевно, кожна родина має близьку людину, яка загинула у часи Голодомору або була свідком цієї страшної трагедії. За рік трагедія позбавила життя понад 10 млн безневинних українців.

МАУП приділяє значну увагу визнанню на державному та міжнародному рівні Голодомору як геноциду України. Академія - це заклад, який одним із перших порушив проблему цього лихоліття. У листопаді 2002 року відбулася перша міжнародна наукова конференція, присвячена Голодомору "Голодомор 1932-1933 років як величезна трагедія українського народу". Саме на цьому форумі було

всвітлено об'єктивну правду про Голодомор. Учасники конференції до Верховної Ради та ООН з вимогою визнати Голодомор геноцидом народу і притягнути винних до відповідальності. У 2002 році це було вперше, оскільки ані на державному рівні, ані Верховна Рада не визнавала Голодомор геноцидом, і лише деякі вчені говорили, що Голодомор був в Україні, але ніяких підсумків, документів тоді не оприлюднювали. Починаючи з 2002 року, в Академії відбулось 6 таких наукових конференцій, на них з усього світу з'їжджалися науковці, які займаються проблемами Голодомору. Кожного року готувались видання друківаних матеріалів конференції. Академія займається цим питанням серйозно, студенти - активні учасники конференцій.

Цього року відбудуться різноманітні заходи,

присвячені 75-й річниці Голодомору в Україні. Небайдужі студенти МАУП уже вкотре стали активними учасниками заходів щодо вшанування

пам'яті жертв Голодомору. Нещодавно студенти МАУП стали учасниками акції в Голосіївському районі столиці. У с. Чапаївка буде відкриватися знак пам'яті жертвам Голодомору на кладовищі. Незабаром відбудеться Всеукраїнська акція "33 хвилини" - поминальна місія, присвячена річниці Голодомору на Михайлівській площі. 21 листопада - день пам'яті жертв Голодомору - відзначається в Академії щороку. Цей день почнеться з уроку пам'яті - спогади про ці трагічні сторінки життя людства. В Академії також є пам'ятник жертвам Голодомору. Крім того, тут традиційно відбуваються виставки видань про Голодомор.

Головне, щоб студенти не просто знайомилися з трагічними сторінками нашої історії, не просто споглядали, дивилися, а розуміли ті страждання, яких зазнали наші предки. Кожен студент Академії має знати відповідь на запитання: чому сталася трагедія, хто винуватець цих подій і якими є наслідки для всього людства. Всі повинні знати правду про той страшний період нашої історії, щоб в майбутньому ніколи такого не сталося.

ЗУСТРІЧ ІЗ ПРЕДСТАВНИКАМИ МЗС УКРАЇНИ

Нещодавно відбулася зустріч членів Міжнародного Центру народної дипломатії Україно-Арабського інституту міжнародних відносин та лінгвістики ім. Аверроеса МАУП з представниками МЗС України. Зустріч була запланована в межах програми співпраці МЦНД та МЗС, відбувалося обговорення тем, що цікавлять студентів-міжнародників із дипломатами, які впливають на зовнішню політику нашої держави. Теми для обговорення були такі: "Україна - НАТО", "Європейська інтеграція", "Україна - Європейський союз". Бесіду на тему "Україна - НАТО" вів заступник директора Департаменту НАТО МЗС України Вадим Христинко. Він розповів про інформаційну політику щодо НАТО, успішні кроки України в системі міжнародних відносин. Президент МЦНД Олексій Захарченко подарував представникам МЗС книгу Тараса Шевченка "Кобзар".

Такі зустрічі дають можливість детальніше дізнатися про місце України в системі міжнародних відносин, допомагають з'ясувати хвилюючі для всього людства питання. У такій атмосфері студенти мають можливість відчувати себе справжніми дипломатами.

В Інституті міжнародних відносин та лінгвістики імені Аверроеса нещодавно відбулася зустріч Надзвичайного і Повноважного Посла Словацької Республіки в Україні зі студентами.

Академія активно співпрацює з посольствами і консульствами іноземних держав, що надає можливість студентам знайомитися з культурою і особливостями політичного та економічного устрою країн світу. Такий досвід співпраці зокрема з посольствами Сирії, Палестини, Лівану вже став традиційним і взаємно корисним, оскільки згодом кращих студентів запрошуюють до цих установ для проходження практики.

"Надзвичайний та Повноважний Посол Словацької Республіки в Україні пан Урбан Руснак, який завітав до МАУП, зацікавився цим вищим навчальним закладом після того, як один зі студентів Академії Олексій Захарченко, який навчається за спеціальністю "Міжнародні відносини", отримав Гран-прі у вікторині з історії, культури, економіки та географії Словацької Республіки, зауважила організатор зустрічі заступник

директора ІМВ з міжнародних відносин Нахля Юсеф.

Привітав високого гостя МАУП ректор МАУП Микола Головатий: "Ми раді вітати Пана Посла і показати йому нашу Академію, у свою чергу ми сподіваємося, що і Пан Посол розповість нашим студентам про близьку Україні слов'янську державу, близьку нам по духу і православній вірі".

Зустріч з Послом Словаччини була організована з метою поширення серед студентів правдивої незаангажованої інформації про європейську та світову інтеграцію України, тема круглого столу -

"Європейська та Євроатлантична інтеграція". Гість розповів майбутнім дипломатам та менеджерам зовнішньоекономічної діяльності про те, якою країною є сучасна Словаччина, про її інтеграційні кроки, про позитивні та негативні сторони ступу до європейських та світових організацій. Отже, досвід спілкування з досвідченими фахівцями дипломатичної галузі допоможе студентам добре орієнтуватися у світі міжнародної політики та дипломатії та сприятиме їм у побудові майбутньої кар'єри.

У МАУП ГОСТЮЮТЬ ЗНАНІ В УКРАЇНСЬКОМУ СІСПІЛЬСТВІ

ТАРАС СТЕЦЬКІВ

Реалізація навчально-виховних завдань в Академії відбувається за допомогою різних методів та форм навчання. Серед таких - традиція запрошувати відомих людей, досвідчених фахівців-професіоналів у певній галузі знань, які можуть поділитися своїми знаннями зі студентами і відповісти на запитання, які хвилюють молодь сьогодні. У межах студентського Дискусійного клубу вже традиційно відбуваються зустрічі з економістами, політиками, спортсменами, правниками, які охоче відповідають на запитання студентів та обговорюють актуальні теми.

Черговим гостем Академії став відомий і досвідчений політик, один із тих, хто стояв біля витоків Руху і відстоював незалежність держави, багатогранна людина, народний депутат України від блоку "Наша Україна-Народна самооборона" Тарас Стецьків. Темою зустрічі була сучасна політична криза в Україні та способи її розв'язання. У вступному слові гість окреслив основні причини виникнення кризи та принципові позиції її учасників, які намагаються знайти вихід з ситуації, що склалася. Причиною кризи він вважає домінування інтересів особистого суперництва над державницькими інтересами. Тарас Стецьків зазначив, що "існує мінімальна можливість створення демократичної коаліції у складі БЮТ, НУНС

та Блоку Литвина і це був би оптимальний вихід з ситуації", і висловив сподівання що здоровий глузд і державницький інтерес візьмуть гору, особливо перед загрозою розпуску парламенту, що значно послабить і українську владу взагалі і не покращить життя українського народу.

Жвава дискусія розпочалась під час запитань студентів-політологів, стосовно різних сфер політичного і соціального життя, зокрема і конфлікту в Грузії, і можливості створення в Україні парламентської республіки, і подальшого розвитку подій в українському політикумі. Варто зазначити, що на всі запитання студенти отримали цікаві та кваліфіковані відповіді, а власне це засідання Дискусійного клубу МАУП засвідчило, що серед українських політиків є досить цікаві особистості, до яких варто прислухатися.

ВІКТОР УКОЛОВ

"Наше завдання не лише вчити, а й розширювати

кругозір нашої молоді. Саме тому ми надаємо нашим студентам можливість зустрічатися в стінах Академії з відомими цікавими людьми", - такими словами розпочав чергове засідання Дискусійного клубу ректор МАУП Микола Головатий, представивши гостя студентській громаді. Народний депутат України від Блоку Юлії Тимошенко Віктор Уколов завітав до Академії, аби поспілкуватися зі студентством, поділитися своїми думками щодо ситуації, що склалася в країні, а також послухати, що думає про це молодь, за якою майбутнє країни.

Віктор Уколов займається політикою з 1989 року, він професійний журналіст (тривалий час працював на ВВС), один із тих, хто свого часу створив "Українську студентську спілку" та організував студентські акції протесту, один з ініціаторів створення об'єднання "Батьківщина". Згодом, створивши рекламну агенцію, займається виборчими кампаніями відомих політиків, а після Помаранчевої революції очолює рекламний департамент БЮТ.

Розмова з такою багатогранною та цікавою людиною не могла залишити байдужими активну студентську молодь. Жвава дискусія точилася навколо таких проблемних питань, як створення демократичної коаліції, політичні угоди, інфляційні процеси, вступ до НАТО, сусідство з Росією. Одвічне питання - яка ж система правління є найпридатнішою для України - гість висвітлив на прикладі яскравих паралелей в історії східних та європейських держав, зокрема сусідньої Польщі. Віктор Олександрович виступив як прихильник парламентаризму та європейської системи правління.

Не секрет, що кожна політична сила сьогодні бачить свій шлях розв'язання конфліктної ситуації в українській політиці і намагається довести його об'єктивність, правильність і корисність для народу України. Ця тема була провідною під час розмови. Віктор Уколов також висловив думку, що в разі не створення парламентської коаліції, і проведення позачергових виборів, як показує статистика, навряд чи в них візьме участь достатня кількість виборців і, у цьому випадку, вибори будуть визнані недійсними. Таким чином, старий парламент буде розпущено, а новий не буде обрано. Перед цією загрозою, зазначив Віктор Уколов, розглядається можливість створення так званої "функціональної" коаліції з ідеологічним опонентом. Такий досвід є і в європейських держав. Проте народний депутат висловив сподівання на відтворення демократичної коаліції.

Наприкінці зустрічі гість висловив свої побажання студентам: "Раджу брати свою долю у свої руки, добиватися всього самостійно. А держава має вам допомагати: підвищувати стипендії, створювати робочі місця, покращувати економічну ситуацію. У цьому наша політика - робити нашу країну краще".

ІГОР КРІЛЬ

"Що робити, щоб добре жити?" - відповідь на це питання знає народний депутат України Ігор Кріль, який нещодавно відвідав Дискусійний клуб. Народний депутат України Ігор Кріль, член фракції "Наша Україна-Народна Самооборона", голова партії "Єдиний центр". Народився на Львівщині. Освіта - Львівський політехнічний інститут, механіко-технологічний факультет. Працював інженером-програмістом. Пізніше - директор малого підприємства "Стопінг" (м.

Мукачеве), заступник голови правління ТОВ "Барва". 2000 рік - перший заступник голови Закарпатської облдержадміністрації. 2005 рік - виконувач обов'язків заступника голови Закарпатської облдержадміністрації, голова Державної податкової адміністрації у Закарпатській області.

У МАУП готують майбутню українську еліту, яка змінить життя на краще в умовах тяжкої політичної та фінансової кризи. Молодь - майбутнє України, і тільки їй вирішувати як далі жити. "Розчистити дорогу для молодого покоління - основне завдання партії "Єдиний центр" - повідомив Ігор Кріль. Оскільки в державі відбуваються різноманітні перетворення і парламент не працює, то особливу увагу депутат приділяє партії ЄЦ. Політик розповів, що він є ініціатором внесення змін до законопроектів, які є необхідними для життя. Один із них - обмежити місця встановлення ігрових автоматів, який, на жаль, прийняли не всі партії. Актуальним, на його думку, є закон про зміну виборів народних депутатів, який дасть змогу виборцям бачити ту конкретну людину, яка є членом певної партії. Щодо сьогочасної політичної ситуації в країні та шляхів подолання кризи висловив особисту точку зору: "Політична криза буде тим дешевше, чим швидше відбудуться вибори". На думку депутата, доля політичного процесу містить два шляхи вирішення проблеми: або відбудуться вибори, або запрацює парламент. Правник вірить, що після виборів політичне становище держави зміниться на краще, у парламенті будуть мінімум дві нові політичні сили.

Щодо відносин між президентом та прем'єр-міністром України зазначив: "У державі має бути президент і має бути прем'єр-міністр, і разом вони мають працювати над тим, щоб життя у країні було кращим, адже це

обов'язок політиків високого рангу. Прем'єр-міністр має працювати над економічними і соціальними проблемами нашої держави".

Кожен із нас, мабуть, неодноразово запитував: "Що робити, щоб добре жити?" Відповідь на це питання знає Ігор Кріль: "Для того, щоб добре жити, потрібно любити те, що вас оточує".

ВІКТОР ШИШКІН

"Віктор Шишкін - людина, яку ви неодноразово бачили на телеекранах, політик, громадський і політичний діяч, спеціаліст і теоретик в галузі права", - такими словами ректор МАУП Микола Головатий представив гостя Академії студентській громаді.

Віктор Іванович, нині відомий правник, суддя Конституційного суду України, навчався в Одеському університеті ім. І. Мечнікова на юридичному факультеті, захистив кандидатську дисертацію із конституційного права, двічі обирався народним депутатом по мажоритарній системі. У 1993 - 1994 роках - генеральний прокурор України, спеціаліст у галузі конституційного права.

Темою розмови став сучасний конституційний процес в Україні. На початку зустрічі гість розтлумачив поняття "конституційна юрисдикція", а також розповів про особливості вітчизняного законодавства та законотворення. "Явище конституційної юрисдикції не є новим для українського законодавства. Предметом конституційної юрисдикції є право", - зазначив Віктор Шишкін. Під час дискусії студенти мали можливість отримати відповіді на численні запитання майбутніх юристів, зокрема щодо повноважень Конституційного суду, особливостей вітчизняного трудового права, термінів виконання судових рішень та повноважень судів різних рівнів. "Судіть по совісті, судіть по правді, судіть за законом", - доповнив виступ гостя ректор МАУП.

ВАСИЛЬ ФЕДОРИШИН

Пан Василь - студент магістратури Інституту міжнародної економіки та фінансів МАУП Василя Федоришина, який виборов срібну медаль у ваговій категорії до 60 кг у вільній боротьбі на Олімпійських іграх у Пекіні. Під час зустрічі, організованої студентським активом МАУП, студенти мали нагоду поспілкуватися з олімпійським призером та поставити запитання, які їх цікавлять:

- Скажіть будь-ласка, що потрібно робити, аби досягти високої мети у житті?

- Мабуть, вас не здивує, якщо я скажу, що потрібно багато і наполегливо працювати, впевнено йти до своєї цілі і віддавати цьому всі свої сили.

- Ви пам'ятаєте свою першу перемогу?

- Так, це було досить давно, я тоді переміг на першості міста Калуш, у вазі 21 кг, і мені було тоді 6 років.

- Якою ви бачите свою діяльність згодом після закінчення спортивної кар'єри, чи не плануєте піти у політику?

- У майбутньому я б хотів займатися підтримкою спорту в нашій країні. Оглядаючись на минуле, я згадую, як починав сам займатися спортом, без належних умов, спортивних залів, обладнання. Тому прагну допомагати в цьому дітям та молоді, щоб вони, обравши для себе спорт, мали добрі якісні умови для занять і розвитку своїх здібностей. Однак і політику я також не виключаю як можливий вид діяльності.

- Яку роль, на Вашу думку, відіграє сьогодні фармакологічна підтримка у спорті?

- Зараз про це багато говорять, і звичайно спортсмени тих країн, де дуже розвинена фармакологічна галузь, мають багато додаткових можливостей. Однак, все ж варто пам'ятати, що хімічні препарати дуже шкідливі і саме через їхній подальший негативний вплив на

організм, на мою думку, не варто вживати ці препарати і псувати своє здоров'я.

- Якими були Ваші думки, коли Ви стояли на п'єдесталі пошани в Пекіні і Вам вручали срібну нагороду?

- Досить сумними, якщо чесно. Я розумів, що втратив нагоду вибороти золото і перед очима вже стояв п'єдестал пошани у Лондоні на наступних змаганнях, де я сподіваюся стати чемпіоном. Однак, незважаючи на це, я вважаю, що наша команда виступила достойно, ми вибороли срібло, бронзу, тому я переконаний, що, добре попрацювавши і підготувавшись, ми зможемо досягти більшого.

На завершення зустрічі Василь Федоришин подякував керівництву Академії за щирі й активну підтримку студентського спорту, а також за підтримку українських спортсменів, яким МАУП надає можливість отримати якісну освіту, яка знадобиться їм у майбутньому.

АНДРІЙ КУЛАГІН

В Академії вже стало традицією відкриття виставок художніх творів відомих українських митців. Однією з таких акцій, яка надовго запам'яталася студентам та іншим відвідувачам, були твори відомого художника, педагога Андрія Кулагіна, представлені до широкого огляду в Бібліотечно-інформаційному центрі Академії. Виставлені картини були об'єднані в художню експозицію, яку митець назвав "Світ моїми очима".

Андрій Кулагін народився в 1961 році в Казахстані у м. Семипалатинську. З чотирнадцяти років працював

художником-оформлювачем. Закінчив графічний факультет Семипалатинського педагогічного інституту. У студентські роки Андрій Кулагін брав участь в обласних республіканських і всесоюзних виставках, зокрема, у "Днях Казахстану в Парижі", дебютував з першою персональною виставкою.

Андрій Кулагін щиро захоплюється творами Достоєвського. Він пише портрет письменника, який, зрештою, стає дипломною роботою художника. Літературознавці та шанувальники Достоєвського організували у літературно-меморіальному музеї

виставку робіт молодого художника. Його творчість отримує високу оцінку: Гран-Прі на республіканській виставці, звання Лауреата, Знак шани Міністерства Культури СРСР. Уже у двадцять з невеликим років він обирається головою обласної Ради художників. Невдовзі національні проблеми, породжені перебудовою, змусили художника замислитися про переїзд. Питання не стояло "куди?". "Україна - земля моїх предків", - сказав Андрій Кулагін.

По переїзді художник продовжував багато і натхненно працювати. Під його керівництвом здійснена реставрація пам'ятника архітектури 1702 року костюлу Святої Анни в місті Тальне Черкаської області, художні розписи офісів і громадських споруд. Його дизайнерські рішення завжди відрізняються сміливістю думки і оригінальністю технічних рішень. Значне місце у творчості Андрія Кулагіна посідає портретний живопис. Його графічні портрети вражають гостротою і влучністю характеристик, красою дуже точної лаконічної лінії.

Акварельні роботи посідають особливе місце у творчості художника, вони яскраві, сповнені соковитих фарб. Аквареллю Кулагін працює постійно, особливо під час подорожей. Неначе доповнюючи одна одну, його роботи складаються в окремі цикли, що зображають фортеці Західної України, Одеси, Ізраїлю, Італії, Чехії. Вони різняться за настроєм, іноді й за манерою, але в них завжди присутня мужня енергія і повнокровна життєрадісність, що незмінно властиве творчості майстра. Дуже поетичні і його натюрморти. Вони сповнені візерункових контурів, завдяки яким

сприймаються немов в безперервному русі. Емоційна виразність в них приходить через музичну вібрацію світла, кольору, лінії і плями. В єдиному ключі виконані й усі живописні пейзажі художника, вони сповнені коректних колористичних відтінків, котрі органічно доповнюються одне одним.

Викладачі, студенти та гості, присутні на виставці, були захоплені талантом художника, його майстерністю та своєрідною манерою створення картин.

ФЕСТИВАЛЬ ІРАНСЬКОЇ КУХНІ

Днями в МАУП відбувся традиційний Фестиваль іранської кухні. Жителі Ірану завжди пишалися своєю традиційною кухнею. Оцінити особливості кулінарного мистецтва цього східного народу зібралися всі бажаючі - студенти та викладачі Академії. На цьому святі було представлено центральне блюдо Іранців - кебаб із баранини.

Такий захід у рамках культурних зв'язків між посольствами відбувся вдруге. Завітали сюди і студенти Ірану з інших ВНЗ столиці. Міжнародний підготовчий інститут імені Великого князя Святослава Хороброго, де навчається багато студентів з країн ісламського світу (Ірану, Єгипту, Палестини, Сирії, Туреччини, Лівану та інших), є навчально-виховним структурним підрозділом МАУП, який створений задля сприяння здійсненню міжнародних програм у галузі освіти, розвитку навчальної, методичної, наукової та редакційно-видавничої діяльності, надання інформаційних, консультативних та інших послуг іноземцям.

Фестиваль іранської кухні проводився в Академії за сприяння Посольства Ісламської Республіки Іран у Києві та за участі самих студентів МАУП. Ця акція була спрямована на ознайомлення з культурами інших народів, зокрема з традиціями

країни Іран. Під час таких заходів студенти з різних країн спілкуються і розповідають один одному про особливості культури, традицій та звичаїв на Батьківщині кожного з них, а також пригощаються блюдами національної кухні.

Іранська кухня, як відомо, одна з найскладніших і вправніших у світі, у чому мали нагоду переконатися всі учасники фестивалю. Їжа є важливою частиною культури східного світу й служить символом гостинності та щедрості. Як гарнір до яловичини, телятини, баранини й курки використовують рис і картоплю, крім того застосовують багато різноманітних спецій та пряностей. То ж гості фестивалю - студенти, та викладачі Академії мали чудову нагоду ознайомитися з вишуканими стравами перської кухні, послухати мелодійну східну музику та поспілкуватися з гостинними господарями фестивалю.

МАРКЕТИНГ

"Насамперед чутка - це інформація, що задовольняє якусь психічну потребу людей, незадоволену іншими способами, - звертають увагу Г. Предвечний і Ю. Шерковін. - Незадоволеність і очікування на заповнення нестачі стають мотивом для сприйняття й відтворення почутого. Передана усно, чутка є продуктом колективної творчості, колективною спробою пояснити проблематичну й емоційно насичену ситуацію.

ЧУТКИ ЯК ЗАСІБ МОДИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Триває дискусія довкола розрізнення чутки і плітки. У словнику О Ожегова чутка - це погосл, повідомлення про кого-що-небудь, як правило, ще нічим не підтвержене, а плітка - це чутка про кого-що-небудь, заснована на неточних чи задалегідь недостовірних відомостях [20]. На побутовому рівні плітки зазвичай ототожнюють з чутками. В багатьох зарубіжних культурах вважали, що плітка - це повідомлення цілком достовірної інформації приватного характеру, що не мала б розголошуватися [

**Валентин
ЛИСЕНКО,**
ПОЛІТОЛОГ

ДЕФІНІЦІЯ ЧУТКИ

Розвиток засобів масової комунікації не зміг знищити чутки як соціальне явище. Суспільство медіакратії не тільки не ліквідувало такої форми неформальної комунікації як чутки, а й надало їй нових, більш значущих функцій. Його керівна верхівка виявилася зацікавленою у спеціальному продукуванні чуток.

Потенціал новітніх технологій у контексті інформаційної епохи потребує найприскіпливішої уваги до феномену чуток. Водночас аналіз праць вітчизняних і закордонних дослідників феноменів неформальної комунікації [1; 2; 10-13; 15-17; 21-31] свідчить, що ця тема майже не розроблена. Одноставності поглядів щодо визначення умов і чинників виникнення чуток, їх онтогенезу й специфіки функціонування немає, як немає їх сталого визначення.

У трактуванні чуток більше відмінностей, ніж спільних моментів.

Попри існування чуток стільки, скільки існує людство, наукове вивчення їх пов'язують, як правило, із появою праці Г. У. Оллпорта і Лео Постмана "Психологія чуток" [1]. Два психологи Гарвардського університету здійснили дослідження поширення чуток під час Другої світової війни і в 1947 р. опублікували свої висновки. На думку авторів дослідження, інтенсивність поширення чуток перебуває у прямій залежності від

важливості теми для аудиторії і ступеня інформаційної невизначеності стосовно певної теми.

Автори "Психології чуток" визначили чутки як інформаційне повідомлення, що поширюється поміж людьми як правило в усній формі, без надання доказів його достовірності. "Основна ознака чутки у нашому визначенні, - пишуть дослідни-

Особливий різновид неформальної комунікації - чутки. З одного боку, вони віддзеркалюють цілий соціальний комплекс: психологічну, політичну, економічну, культурну ситуації в суспільстві, а з іншого - за певних обставин можуть бути активним засобом модифікації суспільної свідомості, перетворювачем дійсності. Чутки пов'язані не тільки з актуальною подією, а й із пануючими масовими настроями та громадською думкою. Вони можуть бути відповіддю на невизначеність, суспільні тривожні очікування, бажання. Більше того, чутки, за їх генезисом та психофізіологічною будовою, можна вважати певним проявом колективного підсвідомого. За своїм спрямуванням чутки слід розглядати як соціальну діяльність, одну з форм участі громадян, корпоративних груп, громадських об'єднань, владних структур у суспільному житті.

ки, - у тому, що вона набуває поширення тільки в разі відсутності її достовірності. У

цьому міститься найважливіша відмінність чутки від новин, "бабусиних казок" і фактів. Правда, не завжди можливо з'ясувати, чи існують докази достовірності чутки, відповідно, неможливо точно визначити, що нам повідомляють - правду чи вигадку".

знати більше, ніж знаємо

У сучасній науці механізми виникнення і поширення чуток зазвичай розглядаються з двох позицій: з позиції психологічної науки і з позиції соціологічної науки. Ці підходи швидше доповнюють один одного, оскільки розглядають особливості проду-

Триває дискусія довкола розрізнення чутки і плітки. У словнику Ожегова чутка - це погос, повідомлення про кого-що-небудь, як правило, це нічим не підтвержене, а плітка - це чутка про кого-що-небудь, заснована на неточних чи заздалегідь недостовірних відомостях [20]. На побутовому рівні плітки зазвичай ототожнюють з чутками.

кування і поширення чуток на різних рівнях соціальної організації: груповому та індивідуальному. Коли психологи звертають увагу передусім на задоволення індивідуальних потреб людей, соціологи говорять, що чутки є відгуком швидкоплинності подій навколишньої дійсності і сприяють адаптації до реалій світу. Відповідно, особливо значного поширення чутки набувають в умовах кризових ситуацій і соціальних трансформацій.

Соціологічне розуміння чуток представлено у працях Т. Шибутані [2; 31], в яких він визначав чутки як циркулюючу форму інформації, за допомогою якої люди, що перебувають у неоднозначній ситуації, об'єднуються, спільно використовуючи при цьому свої інтелектуальні потенції. Сповідуючи соціологічний підхід в інтерпретації чуток, Шибутані вважає, що за їх допомогою можна контролювати зміни в масовій свідомості, поведінку певних соціальних груп, і що їх аналіз та використання дасть змогу виробити тактику поведінки щодо лідерів соціальних груп.

Існують різні підходи у визначенні підстави для дефініції чуток. Одні вважають, що чутки можна визначити як офіційно не підтвержені повідомлення, що циркулюють по міжособистісних горизонтальних каналах. Більшість із них, як правило, правдоподібні, а нерідко і достовірні, до того ж передають і поширюють їх навіть ті, хто цьому ні краплини не вірить [28, с. 22]. Інші [22, с. 368] вважають, що чутки - це специфічна форма недостовірної або частково достовірної інфор-

мації. Люди переживають особистісне напруження й намагаються колективно зняти його. Простота й доступність задоволення виниклої потреби слугує основною причиною швидкості, з якою чутки поширюються. Чутка відтворюється, і їй вірять не тому, що це уявна правда, а тому, що вона задовольняє психологічну нестачу оповідача й слухача, не задоволену іншим способом.

"Насамперед чутка - це інформація, що задовольняє якусь психічну потребу людей, незадоволену іншими способами, - звертають увагу Г. Предвечний і Ю. Шерковін. - Незадоволеність і очікування на заповнення нестачі стають мотивом для сприйняття й відтворення почутого. Передана усно, чутка є продуктом колективної творчості, колективною спробою пояснити проблематичну й емоційно насичену ситуацію.

Далі, настільки ж очевидно, що чутка - це інформація, вірогідність якої може бути досить різною й коливатися в дуже широкому діапазоні: від зовсім достовірної до абсолютно помилкової з деталями, що спотворюють достовірну інформацію або надають риси правдоподібності інформації, цілком недостовірній. Ці коливання є наслідком того, що в процесі циркуляції сюжет чутки зазнає змін у сторону пристосування до психічних потреб аудиторії. Нарешті, важливим стимулом для поширення й сприйняття чутки є прагнення людей одержати відомості про питання, що їх хвилює; з цієї причини тема й зміст чутки завжди актуальні - неактуальна чутка швидко зникає" [29].

Існує думка на кшталт позиції академіка Олександра Хлоп'єва, коли поняття "чутки" ототожнюються з поняттям "кривотлумачення", викривлення. Науковець дає доволі широке визначення чутки [30, с. 21]. "Криві тлумачення, - пише О. Хлоп'єв, - відображення радикальних трансформацій у суспільному укладі, показник кардинальних кількісних і якісних змін в інформаційному просторі. Чутки - форма оцінок і прогнозів, для яких характерна найбільша відповідність очікуванням людей. Ці форми інформації спричинені як життєвими успіхами, так і страхом перед майбутнім. В умовах фундаментальних змін обсягу, структури, форми подачі, сутнісного змісту інформаційних повідомлень, їх неповноти, односторонності, неоперативності чутки реалізують функції самоінформування

суспільства. Вони є вербальною реакцією масової, групової чи індивідуальної свідомості на події, що не мали своєчасної вичерпної офіційної інтерпретації".

Фахівець у галузі соціальної психології, знавець психології натовпу Аюп Назаретян зазначає, що ступінь достовірності не стосується того, кваліфікуємо ми певну інформацію як чутки чи ні. Важливо, що вона (інформація) передається мережею міжособистісного спілкування. Учений дає таке визначення чутки [19, с. 90]: "Чутка - це передача предметних відомостей каналами міжособистісного спілкування".

Роман Ронін у книзі "Своя розвідка. Практичний посібник" звертає увагу, що чутки - це неспілкувані повідомлення, що циркулюють у певних контингентах людей, корисні тим, що натякають на передбачувані знання й очікування середовища

("чутка знизу"), а інколи і на ігри тих або інших сил ("чутка зверху"). У сутності вони досить достовірні, хоча часто дещо перекручені. Деяку ретельно приховувану інформацію вдається дізнатися тільки з незрозумілих чуток [28, с. 9].

Ігор Панарін, російський політолог, у статті "Чутки як технологія інформаційної війни" [24] називає чутки не інакше, як перекручення чи помилкова інформація, і звертає увагу на те, що чутки є легкодоступним способом задоволення інформаційних потреб людини, тобто потреб в інформації, необхідній для соціальної орієнтації й організації поведінки. "Емоційно негативні переживання супроводжують людину, якщо в неї немає інформації про події, що відбуваються, тобто коли вона перебуває в стані своєрідної "інформаційної невизначеності", "інформаційного дефіциту". Ось цей інформаційний дефіцит і допомагають нейтралізувати чутки", - наголошує автор.

Відомий американський фахівець з організації і здійснення підривної пропаганди і автор книги "Психологічна війна" Паул Лайнбар-джер пише: "Військова пропаганда складається з планомірно використовуваного кожного засобу спілкування для впливу на розум і почуття певної групи ворожо, нейтрально чи дружньо налаштованих людей з певною стратегічною чи тактичною метою" [14, с.66].

Типовою є прив'язка визначення чутки до масової свідомості. В Олександра Ахієзера знаходимо таке визначення: "Чутки - постійно діюча система інтерпретації подій масовою свідомістю відповідно до менталітету, що склався історично. Чутки - неофіційна форма зв'язку в великому суспільстві, постійний процес освоєння подій в дуальній опозиції: комфортний - дискомфортний стан, таємний шепіт широких мас, формуючий загальну духовну атмосферу в суспільстві, проти якої безсила як система масової інформації, так і надзвичайні методи масового терору. Чутки, досягаючи певного ступеня інтенсивності, породжують страх, фобії, дискомфортні стани, можуть перетворитися на не-

керовані дії натовпу, в непокору владі, в погроми і т. ін., масові рухи, наприклад, втечу в "обітовані землі", панічне скуповування товарів тощо" [4, с. 339].

Триває дискусія довкола розрізнення чутки і плітки. У словнику О Ожегова чутка - це погослос, повідомлення про кого-що-небудь, як правило, ще нічим не підтвержене, а плітка - це чутка про кого-що-небудь, заснована на неточних чи задалегідь недостовірних відомостях [20]. На побутовому рівні плітки зазвичай ототожнюють з чутками. В багатьох зарубіжних культурах вважають, що плітка - це повідомлення цілком достовірної інформації приватного характеру, що не мала б розголошуватися [23, с. 57]. Плітки від чуток відрізняються, як правило, тим, що плітка - це вузько локальна, внутрішня новина, в її фокусі перебуває невеличка група, де мова йде про інтимні, особисті факти. Водночас плітки цікавлять людей як привід поспілкуватися, причому спілкування відбувається, як правило, між людьми свого кола. Чутка приходить зі світу, що перебуває за межами особистого буття, особистісного спілкування, чутки найчастіше позаособистісні й оповідають про діяння людей малознайомих чи таких, які мають високе соціальне становище [18, с. 91].

Український дослідник феномена чуток Лідія Орбан-Лембик доводить, що хоча обивателі звичайно не розмежовують чуток і пліток, психологи їх розрізняють чітко і вважають, що предмет плітки - завжди люди в міжособистісних стосунках, а сама плітка може бути або фактом, або припущенням. Щодо чутки, то вона не обов'язково стосується людей і зазвичай знеособлена. Це здебільшого колективний витвір, явище, що циркулює у великих групах в умовах невизначеності і соціально-психологічної нестабільності. Автора чутки важко визначити, водночас пліткаря можна встановити.

Російські фахівці Борис Дубін і Олександр Толстих відмежовують чутку від інших інформаційно-комунікативних явищ, звертаючи увагу на те, що, по-перше, чутки мають високий ступінь узагальнення, позалокальність (такий потенціал їх впливу,

адже вони повинні вийти за межі певного випадку), протиставлений, наприклад, плітці чи її офіціалізованим варіантам - доносу, дезінформації. По-друге, вона зберігає прив'язку до часу і середовища свого виникнення чи протистоїть байці чи повір'ю. По-третє, чутка пов'язана зі свіжою новиною, мало того - часто лише з прийдешньою (це і є її прив'язкою до середовища і епохи) і цим відрізняється від легенди, анекдоту тощо. По-четверте, чутка свідомо позаофіційна, часто - і антиофіційна, протистоячи цим власне інформації [11, с. 19]. Типологізація чуток

Попри триваючу дискусію, всі визнають, що значення чуток у веденні інформаційних і психологічних війн неабияке. Інформаційні атаки із застосуванням чуток визначають результат корпоративних війн. Чутки за ефективністю застосування дорівнюють офіційній про-

Більш спрощено чутки можна визначити як різновид неформальної комунікації, в процесі якої інформація різного ступеня достовірності, яку важко перевірити, викликає підвищену цікавість, швидко передається людьми одне одному і стає відомою широкій аудиторії

паганді і можуть вільно конкурувати із засобами масової комунікації. За умови вмілого застосування, вони легко зведуть нанівець будь-які організаційно-пропагандистські зусилля держави. Їх беруть на озброєння як традиційні засоби масової комунікації, так і Ін-тернет -ресурси.

Чутки, їх зміст, коло поширення цікавили завжди і всюди. Ними переймалися древні, не дають вони спокою і сьогоднішнім можновладцям. Найбільшої актуальності вони досягали в періоди соціальних і природних катаклізмів, вони викликали професійний інтерес у тих, хто царював чи очолював полки, у тих, хто подорожував світом у пошуку нових земель і пошуках кращої долі, у тих, хто вів торгові каравани пустелею чи під вітрилами долав сизі далі. Але стійкий інтерес завжди був з практичної позиції їх застосування.

По-перше, чутки - валідне джерело інформації про громадську думку, політичні настрої, ставлення до керівництва, державного устрою, засобів масової інформації тощо. Аналіз чуток, що кружляють у суспільстві, суттєво доповнює картинку, що складається на підставі більш традиційних і, як правило, більш прямолінійних засобів.

По-друге, чутки часто-густо слугують каталізатором соціально-політичних настроїв

і подій. Відтак, урахування їх допомагає прогнозувати процеси в суспільстві і збагачувати випереджаючу модель ситуації.

По-третє, циркулюючі чутки є активним фактором настроїв, думок і, відповідно, поведінки людей і зумовлених ними подій [19, с. 92-93]. Характер поширення чуток відбиває психологічний стан певної аудиторії зокрема і суспільства взагалі. Будучи віддзеркаленням їх архетипів і стереотипів у ситуації напруги очікування, чутки є дуже важливим показником загального стану суспільства. Як комунікативні одиниці, вони спираються на певні, інколи затемнені комунікативні наміри. Проте вони матеріалізують їх зовні, виявляють, фіксують [27, с. 396].

Б. Дубін і О. Толстих звертають увагу, що зазвичай чутка - це передусім "тіньовий світ", своєрідний "чорний ринок" інформації: цінність чуток в тому, що вона втаємничена, неофіційна, передається "своїм", отже, про "чужих" [11, с. 17]. З поділом світу на "своїх" і "чужих" пов'язано і подвоєння: очевидна наявність "другого дна". Ось, мовляв, воно яке на перший погляд, а от що насправді. "Найчастіше супутнім для цієї операції є ціннісне зниження: мовляв, знаємо ми їх, усі вони однакові, нікчеми - і це й виявиться!", - роблять припущення дослідники щодо психологічного навантаження чуток.

Згідно з Т. Шибутані, за допомогою чуток відбувається встановлення контролю над загрозливими змінами реальності. Динаміка розвитку суспільства суперечить сталим концепціям. Такий стан речей примушує людей шукати пояснення трансформаційним змінам. Продукування пояснень у вигляді чуток, їх передача і обговорення сприяють адаптації до реалій. Чутки в цьому сенсі виявляються колективною взаємодією, орієнтованою на вирішення проблем.

Якщо дискурс - це зв'язний текст разом із екстралінгвістичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами, текст, взятий у подійному аспекті [4, с. 136], то, відповідно, й чутки є соціальними смислопобудовами. Зміст задається конкретними словами, фразами, реченнями, які втілюються в тексті. Передумовою поширення чуток є відповідна фонові ситуація в суспільстві та відповідність екстралінгвістичного контексту, тобто

відповідність обстановки, місця й часу, що їх стосується висловлювання, а також реальна дійсність, що дає змогу реципієнтові правильно інтерпретувати інформацію. Умовою сприйняття й поширення чуток є лінгвістичний контекст, тобто мовне оточення, де використовується конкретна одиниця мови в тексті.

Ефективність чуток зумовлюється навіть самою формою комунікації - "з уст до уст". Вербальність, сповнена довіри, дає можливість адресантові у процесі передачі інформації - чутки - він має на меті особисте утвердження чи/та підвищення свого позиціонування, а адресатові - відчувати себе причетним до обраних. Загальне ж відчуття володінням "надзнанням", спільна причетність до таємного підвищує статус обох - як адресанта, так і адресата. Адресат, отримавши інформацію, починає виконувати роль адресанта лише в разі зацікавленого сприйняття інформації. Тільки те, що цікаве, може передаватися, протидіючи закономірному затуханню [27, с. 398].

Потреба особистого утвердження індивідуума через володіння "надзнанням" перетворює адресанта в інформаційного генератора. В ситуації невизначеності, напруженого очікування він пропонує свою версію подій, явищ тощо, яка за певних умов, як уже зазначалося, набуває трансляції й ретрансляції. І байдуже, версія подій виникла спонтанно чи була привнесена штучно - вона починає циркулювати. Той, який слухає, згодом стає тим, який говорить, передає чутку далі. Цей тип повідомлення можна назвати самотрансляційним. Людина в будь-якому випадку прагне передати повідомлення далі і, виконавши цю "місію", відчу-

ває психологічне полегшення [27, с. 394-395]. Зацікавленість реципієнта у розв'язанні ситуації невизначеності, інтерес до визначення невідомого, до якого додається суб'єктивне відчуття надбання власної значущості завдяки оволодінню інформацією. Отже, потреба підвищення особистого статусу забезпечує повідомлення са-мотрансляцію.

Усе викладене вище дає підстави визначити чутки як різновид неформальної комунікації, коли інформація в ситуації невизначеності чи напруженого очікування з невизначеним ступенем достовірності, що його з'ясувати в конкретний момент неможливо, спричиняє підвищений інтерес, швидко поширюється і стає надбанням великої аудиторії [17].

Більш спрощено чутки можна визначити як різновид неформальної комунікації, в процесі якої інформація різного ступеня достовірності, яку важко перевірити, викликає підвищену цікавість, швидко передається людьми одне одному і стає відомою широкій аудиторії.

Чутки не мають загально визнаного автора, вони анонімні. І це одна з умов їх активного поширення. Повідомлення набуває форм і ознак чуток лише тоді, коли автор версії подій прагне надати їй більшого значення, приховує своє авторство незалежно від того, вірить

він в істинність своєї версії чи ні. Авторство також може бути втрачене під час ретрансляції повідомлення. У разі цільового завдання авторство, як правило, також приховується або приписується іншим.

Щодо чуток, створених із заздалегідь визначеним наміром, то ними можна не тільки управляти, а й визначати їх тривалість та ефективність впливу.

Слід визнати можливість виникнення чуток і через низький рівень комунікативної компетентності, коли артикульована адресантом адресату інформація в процесі, що може бути поданий у вигляді схеми "інтенція адресанта" - "смісл" - "кодування" - "передача" - "декодування", спотворюється.

Підставою виникнення й поширення чуток може бути така особливість людської психіки, як психологічний захист. У формі проекції він пов'язаний з несвідомим перенесенням неприйнятних особистих почуттів, бажань і прагнень на інших. Унаслідок роботи цього механізму людина несвідомо змінює інформацію про особистий негідний вчинок, небажані якості так, що змінює їх належність: вона вже пов'язує їх не з собою, а з іншою особистістю чи об'єктом [25, с. 26].

Безумовно, свою роль у виникненні та циркуляції чуток відіграють й інші механізми психологічного захисту, наприклад, витискування, регресія, заміщення, раціоналізація, сублімація тощо.

Коли ж говорити про колективне несвідоме, то слід звернути увагу і на ймовірне функціонування колективних захисних механізмів. Відтак, стає можливим комплексний підхід - маніпулятивна технологія, що передбачає ініціювання, закріплення і підсилення чуток через використання колективних захисних механізмів.

Становлення засобів масової комунікації, а згодом і перехід до інформаційного суспільства, інформаційна революція зумовили широкий доступ до різних сфер знання тощо. Спільнота має можливість одержувати інформацію в режимі реального часу. Інформаційна реальність зумовила і якісне зростання ефективності використання неформальної комунікації, зокрема чуток. Ситуація в суспільстві й створення інформаційної нагоди сьогодні як ніколи дають змогу використовувати неформальну комунікацію як потужну зброю маніпулятивного впливу на широкі маси, скеровуючи їх світосприйняття та дії. Саме ЗМК можуть за найкоротший термін створити напруження в суспільстві, невизначеність, підґрунтя для чуток, а потім спрямувати суспільну свідомість у заданому напрямі пошуку "істини".

Водночас саме ЗМК можуть інколи покласти край поширенню чуток, надаючи докладну і чітку інформацію про тему, що хвилює суспільство.

Постановка риторичних питань або безпосереднє поширення чуток - в цьому сьогодні дедалі частіше звинувачують ЗМІ і журналістів. Як основний провідник гро-

**-Умоляю, не покупай ты
"палену" водку!!!**

мадської думки мас-медіа, як жоден інший суб'єкт соціально-політичного процесу, відчувають потребу суспільства в тій чи іншій інформації й значущість певної теми для конкретного сегмента аудиторії. Тому не випадково саме ЗМІ називають офіційним джерелом поширення чуток. Здавалося б, не відбувається нічого протиприродного. ЗМІ всього лише ставлять перед аудиторією питання, залишаючи його без відповіді, але наділяючи певним контекстом, що змушує глядача/слухача/читача мимоволі мислити й розвивати "підкинуту ідею" у пропонуваному напрямі. Так чулки роблять відчутний внесок у формування гро-

мадської думки, вирішуючи цілком конкретні завдання.

Коли йдеться про модифікацію суспільної свідомості, не можна оминати визначення ролі та місця в поширенні чуток "агентів впливу" і "лідерів думок". Особливу роль у поширенні чуток відіграє навіювання.

У натовпі чулки здебільшого пов'язані з циркулярною реакцією, як взаємного зараження, тобто передачі емоційного стану на психофізіологічному рівні контакту між організмами. Емоційне кружляння стирає індивідуальну різницю. Ситуативно знижується роль особистого досвіду, індивідуальної і рольової ідентифікації, здорового глузду. Індивід відчуває і поводить як "всі". Відбувається еволюційна регресія: актуалізуються нижчі, філогенетично більш примітивні пласти психіки [19, с. 23-26].

"Ставитися до будь-яких чуток треба надзви-

чайно обережно, ніколи не забуваючи про прагнення людей видавати передбачуване за дійсне й про ймовірність закидання кимсь цільової дезінформації", - застерігає Роман Ро-нін, автор практичного посібника "Своя розвідка".

Для провадження активної гри ретельно підібрані чулки часто запускаються для:

- о оптимального поширення правди;
- о створення певної думки про подію, ситуацію чи людину;
- о підготовки оточуючих (за допомогою притуплення їхньої реакції) до запланованого діяння;
- о обходження офіційної цензури;
- о з'ясування ставлення людей до повідомлюваного;
- о розпалення смуту, страху й непевності.

Пересічна компрометуюча чулка "розчиняється" за два тижні, хоча дія її звичайно триває й далі. Людина передає підхоплені чулки через властиве всім бажання вихвалитися, а тому перехопити їх можна де завгодно й від кого завгодно. Дуже активні щодо цього всі комунікабельні люди, що завжди мають найбільші соціальні й ділові контак-

ти. Аби вийти на наявні чулки по суті не потрібно докладати особливих зусиль; треба просто перебувати в певних колах суспільства, уважно слухати навколишніх і вести невимушені розмови, побіжно торкаючись порушеної тематики й час від часу висловлюючи легкий сумнів у повідомлюваному [28, с. 9].

Основні характеристики і принципи функціонування комунікативний простір міжособистісних відносин має певні соціально-психологічні властивості: наявність відносин між суб'єктами інформації, системи певних оцінок, уявлень та образів партнерів; в координатах комунікативного простору реалізуються основні якісні переходи, як-от повідомлення інформації, кодування комунікатором значень у символи, декодування реципієнтом значень, трансляція смислу повідомлення, усвідомлення (чи не усвідомлення) інформації реципієнтом; формування загального інформаційного поля та створення загального смислу; на підставі зворотного зв'язку вироблення спільної комунікативної дії; формування комунікативних позицій і диспозицій партнерів, що вступають у діалог тощо [23, с. 53]. Тобто у спілкуванні, в умовах людської комунікації можуть виникати різноманітні специфічні бар'єри. Вони можуть відображати психо-соціологічну психологічну і, зрештою, психофізіологічну невідповідності учасників комунікативного про-

цесу.

У такій ситуації постає питання про співвідношення рівнів генералізації і деталізації, наявності одного чи кількох дискурсів, їх взаємодії і взаємозалежності. Вони, в свою чергу, у певний спосіб корелюють із достовірністю повідомлення. Відповідно виокремлюють: абсолютно недостовірні чутки, недостовірні чутки з елементами правдоподібності, правдоподібні чутки з елементами недостовірності, правдоподібні чутки.

Саме невизначеність достовірності інформації в повідомленні є визначальною ознакою чутки. Ця характеристика інформації може коливатися в ду-

же широкому діапазоні: від правдоподібної до абсолютно неправдивої. Адже чутки можуть бути навмисно сфабриковані і запущені уже з відповідними показниками достовірності, з одного боку. З іншого - широта спектра достовірності інформації, що передається чутками, є наслідком того, що в процесі поширення чутки зазнають змін у сторону її пристосування до психологічних особливостей комунікаторів (розповідачів) і реципієнтів (слухачів), адаптуються до соціальних потреб аудиторії, умов трансляції і ретрансляції, необхідності кодування і декодування, а також (відповідно до особливостей каналу передачі (скажімо, тим же телефоном, Інтернетом). Саме тому, на думку деяких дослідників, повністю достовірними чутки не бувають. У процесі передачі вони неминуче зазнають викривлення і завжди чимось відрізняються від істини.

Чутка - елемент інонорми, визначає Георгій Почепцов. Її особливий характер представлений в особливій тематиці. Події, що потрапляють у цю сферу, вирізняються, як правило, певною термінальністю (смерть відомого співака, пророкування потужного землетрусу, самогубство держ-чиновника). Яскравість змісту чутки досягається як терміналізацією представлених у ній подій, так і популярністю героїв цих подій. Яскравість чутки схожа до ви-довищності театру, мелодрами. Зрозуміло, що незатухаюче повідомлення повинно бути принципово вищим за яскравістю, схоже до того, як театральна подія повинна відрізнитися від побутової. Але на відміну від гучності театру, чутку можна розповідати пошепки [27, с. 400].

Борис Дубін і Олександр Толстих [11, с. 19] звертають увагу на повчальність (моральність) як фундаментальну ознаку чутки. Це може бути і пропедевтичне попередження, страхання, коли володар перетворюється на звабника, рятувальниця - на підступну інтриганку й інших персонажів цього тіньового театру.

Сюжет чутки формується за певним сценарієм: оповідання про особливу подію довкола особливого героя, поведінку якого трактують як порушення норми (чи передбачення цього), втручання і відновлення її. Може бути і "чорний варіант", своєрідна мікроантиутопія - злочин без покарання, мазохістське самобичування тощо [11, с. 18]. Подія, відображена в чутці, як пра-

вило, оголює іпостась реальності, її вторинне дно (ось, мовляв, яке воно на перший погляд і насправді), торкає нагальні інтереси людей [12].

Між світом "чужих" і "своїх" є посередник - це "утаємничений" (і тому той, який втаємничує інших). Це такий собі оповідач чутки, який часто дублює свою персону (і зміцнює свій авторитет і надійність, значущість чутки) ще однією фігурою - свідка (рідного, знайомого... "добре інформованого громадянина) [10, с. 18].

Військовий психолог і американський фахівець з пропаганди Е. Боринг наголошує: "Люди повторюють чутки тільки тоді, коли вони відповідають задоволенню якоїсь потреби" (цит. за [13]).

Серед причин виникнення й живучості чуток найбільш значущими є: можливість задоволення за допомогою чуток актуальних потреб людей; нестача інформації, необхідної для організації діяльності із задоволення актуальної потреби; ба-гатовимірність, суб'єктивна неоднозначність подій [13].

У перелік основних потреб, що їх задовольняють за допомогою чуток, зараховують: утилітарні потреби, потреби в престижі, у пізнанні, емотивні потреби [13].

Утилітарні потреби пов'язані з досягненням людьми (соціальними групами) певних цілей (оволодіння об'єктом інформації, зміцнення позицій у групі, ослаблення або виведення з боротьби конкурента, формування в людей певних думок, настроїв, спонукання їх до конкретного вибору, поведіння тощо).

Механізмом реалізації даної потреби може ставати агресія: людина свідомо поширює чутки, щоб заподіяти біль іншому, говорить неправду й бреше, роблячи з кого-небудь "цапа відбувайла".

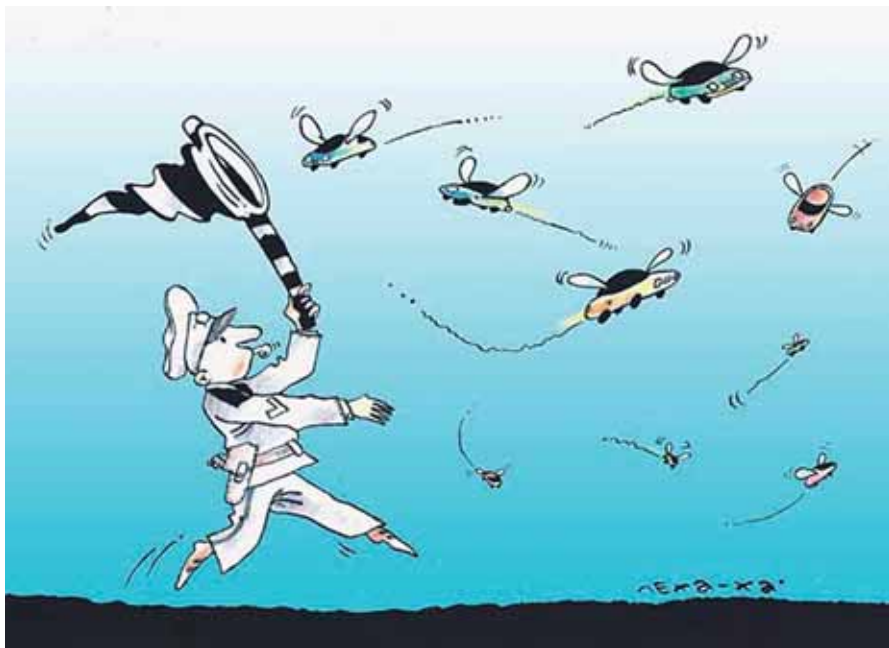
Іншою метою поширення може бути бажання допомогти іншим людям (рідним, близьким, знайомим, які випадково опинилися поруч), попередити їх про небезпеки, що насуваються, і неприємності, дати можливість самим або спільно підготуватися до несприятливих подій.

Потреба в престижі задовольняється в тому випадку, коли володіння інформацією (раніше від інших або інформацією ексклюзивного характеру) підвищує престиж людини. Піставою прагнення до престижу, як вважає Е. Боринг, є ексгібіціонізм, тобто потреба звернути на себе увагу. Інакше кажучи, пліткаря спонукає звичайне бажання виділи-

тися, похвалитися. Тому поширювачами чуток є навіть ті люди, які не вірять у їхній зміст.

У процесі групової дискусії може виникати своєрідне суперництво, що провокує прагнення кожного учасника до досягнення першості у швидкості, подробицях, барвистості викладу змісту чутки.

Емотивні потреби задовольняються за рахунок того, що чутки, як правило, породжують сильні емоції позитивної або негативної модальності. Людина, яка поши-

рює чутки, може зазнавати насолоди, задоволення від їхнього змісту, від реакцій на них людей. Причиною їхнього поширення може бути особисте озлоблення, ненависть до конкретних людей, соціальних груп тощо.

Завдяки чуткам можуть задовольнятися сильні негативні переживання людей. Тут важливу роль відіграє прагнення до одержання емоційної підтримки. Поширюючи тривожні чутки, людина сподівається на їхнє спростування іншими, що, у свою чергу, допомагає знизити її власну тривогу.

Людина одержує підсвідоме полегшення від того, як адресат реагує на повідомлення - подивом, переляком, замилюванням, подякою; для посилення враження інформація нерідко "творчо" збагачується неприємними подробицями. Такий механізм особливо сильний у людей, незадо-

волених своїм соціально-психологічним статусом і таких, що не знайшли гідного місця в житті.

Пізнавальні потреби й інтереси задовольняються чутками тоді, коли інформація про події, що цікавлять людину, відсутня або неякісна.

Г. Оллпорт і Л. Постман запропонували вирізняти такі етапи розвитку чутки: згладжування, загострення, асиміляція. У ході циркуляції чутка має тенденцію ставати більш короткою, стислою, легше засвоюватися і передаватися. Деталі повідомлення дедалі більше стираються, зменшується кількість тем і слів. Оллпорт і Постман експериментально виявили, що максимальне згладжування і стиснення чутки відбувається на початку її циркуляції, а потім відбувається поступове зменшення кількості деталей повідомлення. Одночасно триває загострення, тобто більш чітке виділення тем і деталей, які залишилися. Після кожного акту прийому-передачі чутка асимілюється, перебудовується відповідно

до потреб, звичаїв, інтересів і почуттів сприймаючої сторони, виділяється основна тема, а решта деталей (фон) стираються чи загострюються так, аби відповідати їй [21, с. 141].

Чутки можуть виникати спонтанно і навмисно поширюватися. Серед навмисно розповсюджуваних можуть бути як ті, що виникли спонтанно, так і ті, що були створені штучно і з певною метою. Отже, чутки можна розрізнити за джерелом походження і джерелом поширення.

Часто виділяють чутки за експресивним параметром: "чутка-бажання" ("чутка-мрія"), "чутка-страховище" ("чутка-відлякувач"), агресивні чутки. До них додають "чутку-розді-лювач" чи "чутку-вик-риття" тощо. Такий підхід надто спрощений. Більш прийнятним, на наш погляд, є підхід із типологізації чуток за формою впливу і очікуваними наслідками та практичним значенням - за "мішенями" (особистість, певна група), об-

сягом і структурою аудиторії, за сферою впливу та масштабом поширення. Можна кваліфікувати за змістом. За необхідності - визначити також критерії з інтенсивності циркуляції чуток, і з дієвості.

Штучне створення чуток нерозривно пов'язане з вивченням цільової аудиторії. Попри чітке усвідомлення її основних показників, неабияке значення має визначення ймовірності виникнення тих чи інших чуток у конкретний період часу. Тобто на передній план виходить прогнозування відповідних ситуацій і моделювання інформаційно-психологічної атаки із застосуванням неформальної комунікації у вигляді чуток.

ґрунтом для виникнення чуток є ситуація, за якої цілі, що декларуються, норми й цінності не підтвержені реальністю, і певні соціальні прошарки припиняють у них вірити, що особливо яскраво проявляється напередодні і під час реформ, соціальних трансформацій тощо.

А. Назаретян звертає увагу на такий сприятливий ґрунт для чуток, як нудьга: "Циркулюючі чутки насичують життя соціуму віртуальними псевдо-подіями, які здатні частково компенсувати подієву розрідженість і дефіцит емоційного збудження" [19, с. 115-116]. Так само продукування і поширення чуток може бути і своєрідною релаксацією чи розвагою.

Деякі автори, зокрема Б. Дубін і О. Толстих [11, с. 20], звертають увагу, що підставою чуток феномен групи, навіть середовища, локальності. Це можуть бути партикулярно організовані середовища від угруповань і салонів до державних інсти-

туцій - управлінь, міністерств, парламенту. Але судження чи повідомлення узагальнене до анонімності чутки повинно, покинувши межі "своїх", бути авторизованим іншими групами, набути "символічного" виміру.

Польові дослідження [30, с. 22-26] свідчать, що домінуючими факторами включеності в атмосферу чуток є освіта і рівень доходів: чим вищий рівень освіченості і вищий матеріальний статок, тим більша схильність до чуток. Водночас рівень освіченості респондентів визначально формує основні канали поширення чуток. На великому статистичному матеріалі російський фахівець описує "соціальний портрет" найбільш типового представника кожного каналу сприйняття і поширення чуток. Відтак:

? Засоби масової інформації: чоловік чи жінка однаково, інженерно-технічний працівник, із середньою спеціальною освітою, йому п'ятдесят років, середнього статку, ідентифікує себе з "нижчим класом"; швидше житель міста, ніж селянин.

? Розмови на роботі: чоловік з вищою освітою, підприємець, селянин, сорокарічний, достатньо забезпечений, який вважає себе представником "середнього класу"; частіше зустрічається серед жителів сільської місцевості.

о Контакти на вулиці і в транспорті: жителька міста, з незакінченою вищою чи середньою спеціальною освітою, робітниця чи службовець, йому більше п'ятдесяти років, з низькими доходами, представниця "нижчого класу".

? Спілкування з сусідами: жінка, жителька села з неповною середньою і середньою освітою, пенсіонерка і селянка, їй понад шістьдесят років, середньої забезпеченості, яка, як правило, має труднощі щодо утотоження себе з будь-яким "класом".

о Теревені в чергах: жителька міста, пенсіонерка, їй понад шістьдесят років, з мінімальними доходами, яка бачить себе представницею "нижчого класу"; рівень освіченості тут не має значення.

о Зустрічі з товаришами: житель міста, з невисоким рівнем освіти, молодий підприємець, достатньо забезпечений, але найчастіше відчуває труднощі із пошуком свого місця у "класовій" структурі.

? Спілкування в сім'ї: чоловік чи жінка, жителі міста, з середньою чи вищою освітою, підприємці і селяни похилого віку, заможні, які вважають себе представниками "середнього класу".

? Телефон: жителька міста 30-39 років, підприємець, освіта вища, достатньо забезпечена, представник "середнього класу".

Водночас більшість дослідників погоджуються, що співвідношення "зміст чуток" - "канал поширення" - "респондент" вельми тонка субстанція і узагальнювати її не можна. У кожному конкретному випадку вони різні. Хоча чоловіки більше, ніж жінки, схильні продукувати, поширювати і приймати такий різновид чуток, як політичні новини (офіційні і неофіційні), жінки - пов'язані зі зростанням цін, сімейним життям. Молодь постійно обмінюється відомостями про знаменитих

спортсменів, зірок року; старі люди - про розмір пенсій, нові ліки, долю знайомих, оточення тощо. [9, с. 9]. Одне зрозуміло, що подібність і відмінність індивідів у процесі поширення чуток має колосальний вплив на характер виду комунікації. Побудова моделі інформаційно-психо-логічної операції із застосуванням чуток До РВ-агенції звернулася столична компанія (далі - замовник) із замовленням щодо створення

негативного іміджу конкурентам (мішеням) у регіонах. Завдання РВ-агенції: о розробка моделі інформаційно-психологічної операції із застосуванням засобів неформальної комунікації у вигляді чуток, які формуватимуть негативний імідж компаніям-конкурентам у регіонах; ? підготовка і здійснення всіх заходів, що передують операції.

Особлива умова - цілковита таємність. Основні етапи виконання завдання - без зайвої деталізації

Етап I. Формалізація мети. Побудова гіпотези. Формування завдання. Визначення підзавдань, учасників, засобів, інструментарію, термінів виконання.

За результатами етапу 1: Мета: Розробка моделі інформаційно-психологічної операції із застосуванням засобів неформальної комунікації у вигляді чуток для поширення в професійному середовищі, представленому категорією "фінансові директори" (головні бухгалтери) з метою формування негативного іміджу об'єкта.

Гіпотеза: /. Якщо безпосереднім споживачем продукції є фінансові директори (головні бухгалтери), які приймають рішення про перевагу (вибір) того чи іншого спеціалізованого продукту то можна з'ясувати її сутнісні характеристики.

2. Якщо відомі всі фактори та основні характеристики, то можна здійснити корегуючий вплив на процес прийняття рішення (вибору).

3. Якщо можна впливати на всю сукупність, то можна виокремити частину сукупності (цільової аудиторії), переконання якої буде визначальним для всієї сукупності. Завдання: Формування певної думки в професійному середовищі, представленому категорією "фінансові директори" (головні бухгалтери), за допомогою з'ясування соціально-психологічних і професійно-психологічних особливостей кожної групи цільової аудиторії і традиційної поведінки в ситуації невизначеності, коригуючи її з інформацією, що поширюється, і конфігуруючи її в єдиний модус волевиявлення (вибір).

Підзавдання Напряму 1

1. З'ясування території здійснення операції, загально-го переліку "мішеней впливу", їх характеристик.

2. З'ясування регіональних особливостей.

3. Визначення місця впливу (території поширення чуток).

4. Регіональна прив'язка місця впливу (адреса, підходи, період тощо). Напряму 2

1. З'ясування соціально-психологічних і професійно-психологічних особливостей цільової аудиторії.

2. Типологізація цільової аудиторії (зокрема відповідно до регіональних особливостей).

3. Оптимізація отриманих даних (зведення до оптимально прийнятної кількості класів).

4. Детальний опис психотипів кожної групи цільової аудиторії ("об'єктів впливу"). Напрямок 3

1. Типологізація агентів впливу.

2. Складання пар "агент впливу" - "об'єкт впливу".

3. Опис агентів впливу.

4. Створення методики відбору і підготовки "агентів впливу". Напрямок 4

1. Генерація змістовного наповнення чуток.

2. Складання загального тексту, форми і способу подачі інформації.

3. Адаптація текстів відповідно для кожної пари "агент впливу" - "об'єкт впливу".

4. Адаптація текстів відповідно до регіональних особливостей. Напрямок 5

1. Інформаційно-технічне забезпечення операції.

2. Морально-психологічне забезпечення операції.

3. Забезпечення таємності.

4. Правове забезпечення операції.

Етап II. Визначення пріоритетів. З'ясування переліку залучених зі сторони фахівців (соціологів, психологів, диспетчерів тощо). З'ясування підходів, методів і засобів. Визначення інструментарію (зокрема із забезпечення інформаційно-технічної, правової сторони і збереження конфіденційності), термінів виконання. Складання плану.

Етап III. Створення сценарію.

Етап IV. Здійснення технічних і організаційних заходів. Практичне заняття з "агентами впливу". Корегування сценарію і призначення часу. Замість висновку

Отже, чулки були і залишаються масовим явищем. Виникнення і поширення чуток зумовлено психологічними особливостями людини. Джерела їх походження можуть бути стихійними чи продуковані цільовим способом. Вони можуть набувати вільного поширення і згодом вщухати, а можуть штучно підтримува-

тися. Чулки завжди пов'язані з важливими для аудиторії подіями, персонами. Стереотипність, шаблонність мислення підвищують суспільну свідомість повідомлення, що міститься в чулці, як і її неординарність, яскравість, адже визначальним для породження чуток є неусвідомлене бажання людини долу читися до тайни, стати свідком надзвичайних подій, явищ тощо. Вони активно продукуються і швидко поширюються в умовах невизначеності, дефіциту інформації. Стан напруження очікування і збудження сприяють поширенню чуток і позитивно впливають на швидкість їх поширення.

Чулки є своєрідною "неофіційною культурою" і відбитком як пануючих внутрішньо групових стереотипів і установок, так і ментальних засад нації, етносу тощо. Вони виконують соціально важливу функцію в суспільстві. На рівні індивіда чулки сприяють самоідентифікації, на рівні групи - зниженню варіативності суджень і збільшенню гомогенності. Чулки - обов'язкова складова комунікативного простору. Створюються на основі соціальної комунікації з акцентом на особистість і з метою трансляції неформальними каналами комунікації. Чулки є індикатором громадської думки і виступають потужною зброєю в конфлікті інтересів.

Чулки - явище різнопланове і багатогранне. Попри існування поряд із людиною від початку осмислення нею свого буття, їх так і не збагнули остаточно. Вони завжди різні і завжди однакові. їх всі знають, але кожен їх бачить по-своєму. Вони не прощають зневажливого ставлення до себе і насміхаються з того, хто побоюється їх. Вони управляють і скеровують нас. Вони нагадують нам про минуле і пророкують майбутнє. Вони завжди поряд з нами і серед нас. Вони наше буття, буття, яке ми можемо творити самі для себе чи хтось інший для нас...

Література

1. АПРОГІ О. Ш., РОЗІТАН І. Т. *Три Рзупоюду от Нитог.* - ІЧ.УНОІ, 1947.
2. Зіюііані Т. *ІмршізесІ нежз: А ЗоціодісІ Зійду от Нитог.* - Інсііапорііз, МетУогк, 1966.
3. Абрамян Е. *Недельный обзор ПОЛИТИЧЕСКОЙ ситуации Грузии (Мир: // иллт/. тїд. огд)*
4. Ахизер А. С. *Россия: критика исторического опыта.* - М" 1991. - Т. 3. - С. 339.
5. Брайант Джениннигз, Томсон Сузан. *Основы воздействия СМИ: Пер. с англ.* - М" 2004.
6. Волковский Н. Л. *История информационных войн: В 2 ч. 4. 1 / Н. Л. Волковский.* - СПб" 2003.
7. Волковский Н. Л. *История информационных войн. В 2 ч. 4. 2 / Н. Л. Волковский.* - СПб" 2003.
8. Грачев Г, Мельник И. *Манипулирование личностью: Организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия.* - М., 2002.
9. Дмитриев А. В. *Слухи как объект социологического исследования // Социологические исследования.* - 1995. - №1, С. 5-11.
10. Дубин Б. В., Толстых А. В. *Слухи как социально-психологический феномен // Вопросы психологии.* - 1993. - №3.
11. Дубин Б. В., Толстых А. В. *Феноменальный мир слухов // Социологические исследования.* - 1995. - №1, - С 17-20.
12. Караяни А. Г. *Психологический журнал.* - 2003 - Т. 24. - № 6 (\от\дм// рзугасїг. огд).
13. Крысько В. Г. *Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт).* - Минск, 1999.
14. Лайнбарджер П. *Психологическая война.* - М., 1962.
15. Латышов В. В. *Слухи: социальные функции и условия появления // Социологические исследования.* - 1995. - №1, С. 12-17. 16. Лиддел Гарт Б. Х. *Стратегия непрямых действий.* - М., 1957. 17. Лисенко В. *Чулки - активный засіб модифікації суспільної свідомості // Політичний менеджмент.* - 2004. - №6(9). - С 96-102
18. Мойсеева А. П. *Основы теории коммуникации.* - Томск, 2004.
19. Назаретян А. П. *Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. (Лекции по социальной и политической психологии)* - СПб., 2003.
20. Ожегов С. И. *Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой - М" 1989.*
21. Оллпорт Г. *Становление личности*

ПРАВО

Навіть якщо так, то чи може цей слідчий бути об'єктивним в оцінюванні завданої підозрюваному (обвинуваченому) моральної шкоди? Для однієї особи, яка була підозрюваним (обвинуваченим), буде достатньо лише визнання права на відшкодування слідчим моральної шкоди. А інша особа буде вимагати відшкодування органом досудового слідства своїх душевних страждань, яких вона зазнала у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності та оголошення про це слідчим на прес-конференції, приниження її честі та гідності, ділової репутації, і оцінить завдану їй моральну шкоду у грошовому еквіваленті.

завданій
в одного, окр.
питок на різні
вони. Коли пен-
потреблюю

чинників, а
тогичні, а
впливу та
влення

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОСОБИСТИМ НЕМАЙНОВИМ ПРАВАМ ОСОБИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ

Оприлюднення органом дізнання, досудового слідства імені особи стосовно притягнення її до кримінальної відповідальності не названо серед незаконних дій. Але очевидно, що в такому разі гідності, честі, діловій репутації особи може бути завдано шкоди. Наголошуємо, що лише може. Чи було завдано шкоди особистим немайновим правам особи, чи ні - вона вирішує сама. Адже зрозуміло, що, скажімо, дві особи по-різному можуть розцінювати оприлюднення їх імені у зв'язку із вчиненням злочину.

Юрій СТЕЦЕНКО,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Інституту права ім.
князя Володимира Великого, МАУП

Кримінальне судочинство є тією сферою, де дуже тісно переплітаються публічні інтереси із приватними. Так, діяльність органів дізнання та досудового слідства має публічний характер і спрямована на захист суспільних відносин від злочинних діянь. Проте публічний характер діяльності органів дізнання та досудового слідства пов'язаний із правом втручання у приватне життя громадян, які стають учасниками кримінального процесу. У зв'язку із цим важливим є встановлення механізму правового забезпечення захисту прав громадян у сфері кримінального судочинства. Цей механізм повинен діяти в разі порушення органами дізнання та досудового слідства прав громадян та встановлювати відповідальність за завдану шкоду. Також не можна заперечити існування помилок, допущених у процесі розслідуванні злочинів, які можуть спричинити порушення прав громадян, а отже потребують виправлення.

Метою статті є визначити правову природу механізму відшкодування шкоди, завданої особистим немайно-

вим правам особи з боку органів дізнання, досудового слідства та їх службових осіб. Автор приділив увагу таким особистим немайновим правам: недоторканість честі, гідності та ділової репутації особи, щодо якої було здійснене розслідування, але за результатами якого було постановлено виправдовувальний вирок, або кримінальна справа була закрита за відсутністю події злочину, відсутністю в діянні складу злочину або недоведеністю участі особи у вчиненні злочину.

Повноваження органів дізнання та досудового слідства стосовно розкриття та розслідування злочинів покладає на них обов'язок інформувати суспільство про свою діяльність і одним із вже ustalених способів повідомлення ними результатів оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності є використання засобів масової інформації. Крім того, за допомогою повідомлень ЗМІ правоохоронці можуть вирішувати завдання розшукового характеру. Саме внаслідок висвітлення результатів

своїєї діяльності та вирішення розшукових завдань органи дізнання та досудового слідства можуть повідомити широкому загалу відомості про особу підозрюваного (обвинуваченого), розмістити його зображення. Якщо цю особу надалі буде засуджено за вчинення злочину, то в такому разі оприлюднення імені та зображення підозрюваного (обвинуваченого) буде зумовлено необхідністю захисту суспільних інтересів. Але як бути, коли відомості про притягнення громадянина до кримінальної відповідальності були поширені в ЗМІ, але згодом кримінальну справу стосовно цього громадянина було закрито за реабілітаційними підставами, або його було виправдано?

Для того, щоб відповісти на це запитання необхідне з'ясування правової природи відносин, які встановлюють відповідальність органа дізнання, досудового слідства за порушення особистих немайнових прав особи.

Для початку звернемося до правових джерел, що регулюють зазначені відносини. Так, ч. 3 ст. 11 Закону України "Про порядок відшкодування

шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду" передбачено, що, якщо відомості про засудження або притягнення громадянина до кримінальної відповідальності, застосування до нього як запобіжного заходу взяття під варту чи накладення на нього

адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт були поширені в засобах масової інформації, то, на вимогу цього громадянина, а в разі його смерті на вимогу його родичів чи органа дізнання, слідчого, прокурора або суду засоби масової інформації впродовж одного місяця роблять повідомлення про рішення, що реабілітує громадянина, відповідно до чинного законодавства України.

Тобто законодавець надає самому громадянину право вибирати, чи потребує він оприлюднення відомостей про його реабілітацію, чи ні. Крім того статтями 3 і 13 Закону громадянину надано право на відшкодування моральної шкоди, і це питання вирішує суд за заявою громадянина відповідно до чинного законодавства.

Статтю 1176 Цивільного кодексу України передбачений порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органа дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду. У частині 1 цієї статті серед незаконних рішень, дій чи бездіяльності органа дізнання, досудового слідства, за які завдана шкода відшкодовується державою в повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб, названі незаконне притягнення до кримінальної відповідальності, незаконне тримання під вартою або підписки про невиїзд, незаконне затримання, незаконне

накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.

Не варто також виключати можливість створення перешкод у прийнятті рішення на тій підставі, що справа підлягає розгляду в порядку кримінального судочинства, а не цивільного, бо порядок буде прописаний у КПК України. Або ж навпаки. Якщо ж ст. 624 проекту КПК України передбачено право звернення до суду про відшкодування моральної шкоди в порядку цивільного судочинства, то в порядку якого судочинства повинно вирішуватись питання оскарження неприйняття слідчим вимоги особи?

Оприлюднення органом дізнання, досудового слідства імені особи стосовно притягнення її до кримінальної відповідальності не названо серед незаконних дій. Але очевидно, що в такому разі гідності, честі, діловій репутації особи може бути завдано шкоди. Наголошуємо, що лише може. Чи було завдано шкоди особистим немайновим правам особи, чи ні - вона вирішує сама. Адже зрозуміло, що, скажімо, дві особи по-різному можуть розцінювати оприлюднення їх імені у зв'язку із вчиненням злочину. Проте ч. 6 ст. 1176 ЦК України передбачає, що шкода, завдана фізичній особі внаслідок іншої незаконної дії органа дізнання, досудового слідства відшкодо-

ується на загальних підставах, а отже можна зробити висновок, що особа, яка вважає дії органа дізнання та досудового слідства стосовно оприлюднення її імені у зв'язку із вчиненням злочину, має право звернутись до суду із позовом про визнання незаконними дій органа дізнання, досудового слідства та відшкодування моральної шкоди. Позовні вимоги будуть відповідати пунктам 4, 9 і 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України. А тому така справа підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Все ж справедливо зазначити, що проблема реабілітації особи із використанням можливостей

ЗМІ останніми роками привертає увагу і законотворців. Так, у Верховній Раді України зареєстрований проект Кримінально-процесуального кодексу України № 0952 від 25.05.06,

підготовлений народними депутатами України -членами Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та Робочої групи з підготовки проекту Кримінально-процесуального кодексу України, а також проект Закону України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо публічного вибачення від імені держави)" № 2210 від 22.09.06. Стаття 619 проекту КПК передбачає як спосіб реабілітації особи спростування через ЗМІ раніше оприлюдненої інформації про притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності.

Не можемо погодитись із запропонованим авторами проекту КПК України порядком вирішення питання про усунення моральної шкоди реабілітованого, передбаченим статтями 622, 623 і 624 проекту. Роздуми щодо практичного застосування цих норм спричиняють низку запитань. Так, незрозуміло, як слідчий, особа, яка здійснює дізнання, у постанові про закриття провадження в кримінальній справі за реабілітуючими підставами визнає право особи, стосовно якої здійснювалися оперативно-розшукові заходи чи слідчі дії, на усунення моральної шкоди.

Чи означає це, що слідчий перед винесенням постанови про закриття кримінальної справи повинен повідомити підозрюваного (обвинуваченого) і запропонувати йому подати вимоги про усунення моральної шкоди? Навіть якщо так, то чи може цей слідчий бути об'єктивним в оцінюванні завданої підозрюваному (обвинуваченому) моральної шкоди? Для однієї особи, яка була підозрюваним (обвинуваченим), буде достатньо лише визнання права на відшкодування слідчим моральної шкоди. А інша особа буде вимагати відшкодування органом досудового слідства своїх душевних страждань, яких вона зазнала у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності та оголошення про це слідчим на прес-конференції, приниження її честі та гідності, ділової репутації, і оцінить завдану їй моральну шкоду у грошовому еквіваленті.

Не можемо погодитись із пропозицією авторів ст. 624 проекту КПК України ще в одному моменті. Якщо вимоги особи про усунення моральної шкоди, заподіяної незаконним притягненням до кримінальної відповідальності не задоволено чи особа не погоджується з прийнятим рішенням, вона має право звернутись до суду з позовом у порядку цивільного судочинства. Вважаємо, що вказане положення суперечить ст. 124 Конституції, яка гарантує поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі. Крім того, таке викривлення права звернення до суду формально надає право суду відмовляти в прийнятті позову поки особа не звернеться до слідчого із вимогою про відшкодування моральної шкоди, і той не прийме з приводу цього якесь рішення. Реальність такої перешкоди в судовому захисті порушеного права можна підтвердити ухвалою судової колегії в цивільних справах Верховного Суду України від 28.05.97, яка залишила без змін ухвалу судді Івано-Франківського міського суду про відмову в прийнятті заяви про відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої незаконними

діями органів досудового слідства, прокуратури і суду. Позивач не звертався із заявою до органа, який заклав кримінальну справу, стосовно відшкодування шкоди, а відразу звернувся із позовом до суду. Це й стало підставою відмови в прийнятті позовної заяви до розгляду.

Не варто також виключати можливість створення перешкод у прийнятті рішення на тій підставі, що справа підлягає розгляду в порядку кримінального судочинства, а не цивільного, бо порядок буде прописаний у КПК України. Або ж навпаки. Якщо ж ст. 624 проекту КПК України передбачено право звернення до суду про відшкодування моральної шкоди в порядку цивільного судочинства, то в порядку якого судочинства повинно вирішуватись питання оскарження неприйняття слідчим вимоги особи?

Порушена проблема свідчить, що запитань тут виникає більше, ніж достатньо. Вважаємо, що спричинені вони помилкою у визначенні правової природи відносин, які визначають відповідальність органа дізнання, до-судового слідства за порушення особистих немайнових прав особи.

На нашу думку, відшкодування моральної шкоди, завданої особі повідомленням органом дізнання, досудового слідства через ЗМІ відомостей про притягнення її до кримінальної відповідальності, якщо в майбутньому кримінальне переслідування стосовно цієї особи припинено за реабілітуючими підставами, за своєю ґалузевою належністю є категорією цивільно-правовою. Для обґрунтування цього можна навести такі аргументи:

1) саме відшкодування моральної шкоди є способом захисту цивільних прав та інтересів, а саме особистих немайнових прав;

2) таке відшкодування має на меті відновлення становища, що існувало до початку розслідування, наприклад, стосовно ділової репутації підприємця;

3) певний пріоритет приватного інтересу щодо захисту честі, гідності та ділової репутації над публічним можна пояснити декриміналізацією наклепу. Спільним між поширенням у ЗМІ відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності та наклепом є посягання на честь та гідність через поширення інформації, що може зганьбити особу. Крім того, декриміналізація наклепу та образи також свідчить про те, що законодавець уже не зараховує честь, гідність, ділову репутацію до об'єктів захисту від суспільно небезпечних діянь;

Статтею 1176 Цивільного кодексу України передбачений порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органа дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду. У частині 1 цієї статті серед незаконних рішень, дій чи бездіяльності органа дізнання, досудового слідства, за які завдана шкода відшкодовується державою в повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб, названі незаконне притягнення до кримінальної відповідальності, незаконне тримання під вартою або підписка про невізід, незаконне затримання, незаконне накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.

4) таке відшкодування має на меті компенсацію спричинених особі душевних страждань, а також приниження її честі, гідності та ділової репутації. Обов'язок особи обґрунтувати відповідність розміру завданої їй моральної шкоди також обумовлює приватноправовий характер відносин, адже цей обов'язок покладається саме на особу, а не державний орган;

5) рішенням Конституційного Суду України від 03.10.01 (справа про відшкодування шкоди державою) було визначено, що органи дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури і суду за завдану незаконними діями громадянам матеріальну і моральну шкоду несуть цивільно-правову, а не публічно-правову відповідальність.

Погоджуємося із тим, що в КПК України доречно проголосити норми про реабілітацію особи, стосовно якої здійснювалося розслідування. Проте такі норми мають мати характер принципу, але не процедури. Внесення до КПК

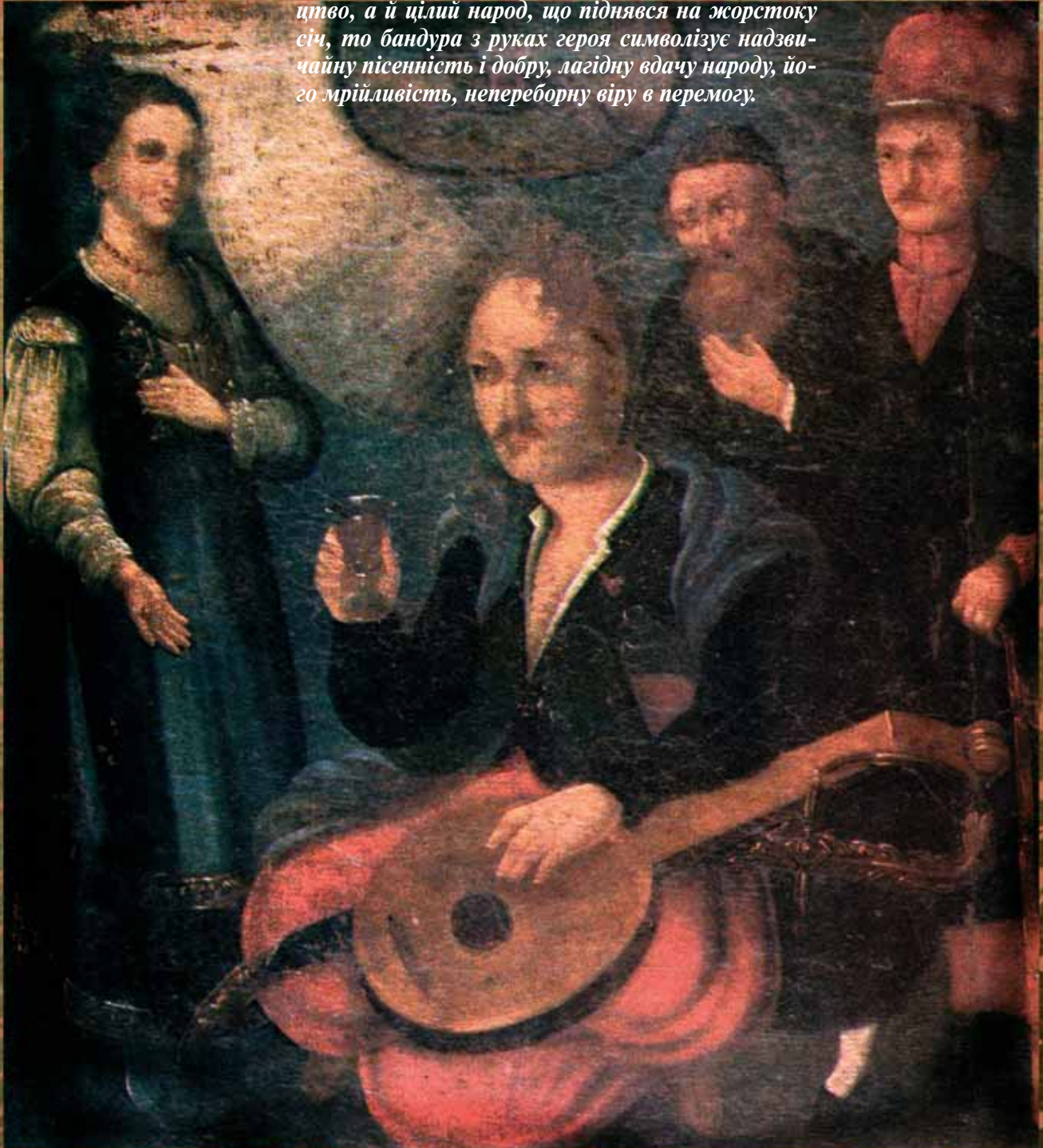
України норм, що регулюють порядок захисту порушених цивільних прав, буде суперечити загальним засадам цивільного законодавства, проголошеним у ст. 3 ЦК України, а саме щодо судового захисту цивільного права та інтересу. Крім того, вважаємо, що ч. 6 ст. 1176 ЦК України дозволяє відшкодувати в порядку цивільного судочинства моральну шкоду за оприлюднення органом дізнання, досудового слідства через ЗМІ відомостей про притяг-

нення особи до кримінальної відповідальності в разі наступного припинення кримінального переслідування за реабілітуючими обставинами. Проте ч. 7 ст. 1176 ЦК України є диспозитивною, бо вона передбачає, що зазначений порядок відшкодування встановлюється законом. Сьогодні таким законом є Закон України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду". Вважаємо, що саме положення цього закону щодо реабілітації осіб, стосовно яких здійснювалося розслідування, потребують вдосконалення.

Отже, проблема правового забезпечення відшкодування моральної шкоди, завданої особі діями органів дізнання, досудового слідства, зокрема внаслідок оприлюднення через ЗМІ відомостей про притягнення до кримінальної відповідальності, є актуальною для захисту честі, гідності та ділової репутації реабілітованого. Натомість вітчизняне законодавство не містить чіткого механізму захисту цих особистих немайнових прав особи. Визначення правової природи відносин, що встановлюють відповідальність органа дізнання, досудового слідства за порушення особистих немайнових прав особи, сприятиме майбутньому розвитку інституту реабілітації у сфері кримінального судочинства та його конкретизації у законодавстві.

ІСТОРІЯ

Болем і стражданням звучать слова Козака-Мамая, а разом із ними - покоління людей зі справжнім національним внутрішнім змістом, героїв свого часу. І як тут не сказати про глибокий символізм цього образу, про що абсолютно справедливо пише Тетяна Марченко: "Якщо фігура козака втілює в собі не тільки запорізьке козацтво, а й цілий народ, що піднявся на жорстоку січ, то бандура з руках героя символізує надзвичайну пісенність і добру, лагідну вдачу народу, його мрійливість, непереборну віру в перемогу."

НОВЕ В ЕТНОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ОБРАЗУ КОЗАКА-МАМАЯ

Вважають, що образ Козака-Мамая виник у XVII ст., тобто - в період, коли відбувалася гостра боротьба за становлення національних форм державності, політики і культури. З історії знаємо, що XVII ст. - це століття стилю українського бароко в архітектурі, образотворчих видах мистецтва і народних промислах: вишивці, розписах на гончарному посуді, іконописі і народних картинах. Народна картина {а до цього типу належить і зображення Козака-Мамая) стає носієм національних традицій і національної Ідеї.

**Анатолій
КОВАЛЕНКО,**
кандидат
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА,
професор

Немає в Україні, напевно, такого місця, села або міста, де б не знали народного героя під дивною назвою "Козак-Мамай". Образ його став широко відомим завдяки сотням картин, виконаних самодіяльними художниками впродовж сторіч. Сучасні національні, етнографічні музеї у своїх фондах зберігають картини і полотна, що напівзотліли і датуються XVII-XIX сторіччями. Цей же образ відважного воїна розбурхує творчу думку й сучасних майстрів художньої культури.

Але дивна справа: попри на таку велику популярність національного героя і захисника України, яким вважається Козак-Мамай, ми мало знайдемо дослідників і вчених (в усякому разі, серед сучасних), що присвятили свою працю цій легендарній особі. Мало не єдиними (з якнайповніших науково-дослідних праць) джерелами гносеологічного характеру були і надалі залишаються невеликі статті і монографії письменників та вчених радянського періоду. Серед них, наприклад, альбом-монографія українського історика мистецтва П. А. Білецького (1922-1998), який запропонував цілком самостійну і оригінальну теорію походження картин та її іконографічного

типу [1, с. 11].

Серед Інших слід вказати на статті публіцистичного характеру Івана Гончара в українському етнографічному журналі "Народна творчість та етнографія" (1965, №4), Лева Миколайовича Гумільова "Стародавня Русь і Великий Степ" (М., 1989) і низку Інших, про яких ми ще будемо вести мову.

На початку 90-х років XX сторіччя я обіймав посаду завідувача відділом народних промислів Полтави. Мені довелося брати участь у науковій конференції, що відбувалася в Опішному - центрі народного гончарства і кераміки. Серед Інших питань обговорювалася наукова праця молодого дослідника Тетяни Марченко, присвячена походженню образу Козака-Мамая. Пані Тетяна незадовго після конференції видала невелику книжку "Козаки-Мамаї" (К., 1991). Ця книга стала своєрідною збіркою всього бібліографічного опису національного героя. Проте справжня історія дослідження образу "Козака-Мамая", за великим рахунком, починається тільки нині, коли Україна стоїть на шляху свого перетворення з національну державу.

Чому ж образ Козака-Мамая цікавить

нас, жителів Криму?

У пропонованому дослідженні ми спробуємо знайти відповіді і прослідкувати зв'язки українського національного героя, захисника козацької вільності - з Кримом, який начебто не повинен мати прямого зв'язку з образом Ко-

зака-Мамає.

На початку стисло про гносеологію, семантику і образну символіку "Козака-Мамає".

Тетяна Марченко у своєму дослідженні пише: "Народна картина дуже схожа на народну пісню. Так само, як пісня, вона розповідає про

думи, мрії, радості і страждання народу, втілює його ідеали. Український народ одночасно відшліфовував свій символічний образ засобами слова і фарб. Майстер XIX ст., хоч і не застав доби козацької звитяги, але чув про неї від дідів-запоріжців, співав ті ж пісні, котрі хвилювали його пращурів. Тож і не дивно, що словесний та образот-

ворчий фольклор... має спільну семантику і символи. Відповіді на деякі питання, що виникають у зв'язку з "Козаками-мамаями", слід шукати і в піснях українського народу" [2,0.11-12].

Всі, кому доводилося бачити картини з образом Козака-Мамая, виявляли глибокий зв'язок образу з національним фольк-

лором і українською символікою. Водночас він не виходить за межі раз вибраного образотворчого канону: Козак-Мамай сидить у фас до глядача, по-турецьки схрестивши ноги під собою. В руках у нього бандура, на якій він грає тужливу пісню про гірку долю українського козацтва. На кругле обличчя його звисає "оселедець", а в роті під пишними і довгими вусами димить вічна козацька люлька. Поряд - його вірна гостра шабля, спис і

бойовий кінь, будь-якої хвилини готовий кинутися в битву.

Про що грає і співає Козак-Мамай? Коню, мій коню, товаришу мій вірний! Руйнують нашу Січ-матір. Забирають наше добро А нас, мабуть, в панцину або в солдати загорнути...

Отже, думи Козака - це думи народні, такі, що шукають і очікують на захисника знедолених. Своєю семан-

тикою він дуже схожий на богатирів з російських народних казок, метою яких було захищати вітчизну від різних "солов'їв-розбійників" та іншої нечисті.

Водночас Козак-Мамай - це збірний образ українського народу, якому не байдужа доля своєї країни. Його думи - це думи людини, яка тяжко переживає, і одночасно - людини з глибокою національною самосвідомістю. В історії української культури образів наділених таким психологічним змістом досить багато.

Бодем і стражданням звучать слова Козака-Мамає, а разом із ними - покоління людей зі справжнім національним внутрішнім змістом, героїв свого часу. І як тут не сказати про глибокий символізм ць-

ого образу, про що абсолютно справедливо пише Тетяна Марченко: "Якщо фігура козака втілює в собі не тільки запорізьке козацтво, а й цілий народ, що піднявся на жорстоку січ, то бандура з руках героя символізує надзвичайну пісенність і добру, лагідну вдачу народу, його мрійливість, непереборну віру в перемогу. Пісня супроводжувала козака все його життя. Через неї він виливав думи народні, свої мрії ідеали, прагнення, давав оцінку тогочасним подіям" [3, с.13]!

Вважають, що образ Козака-Мамає виник у XVII ст., тобто - в період, коли відбувалася гостра боротьба за становлення національних форм державності, політики і культури. З історії знаємо, що XVII ст. -

це століття стилю українського бароко в архітектурі, образотворчих видах мистецтва і народних промислах: вишивці, розписах на гончарному посуді, іконописі і народних картинах. Народна картина (а до цього типу належить і зображення Козака-Мамає) стає носієм національних традицій і національної Ідеї. Дослідники, вчені й історики мистецтва погоджуються, що саме в цей період формується особливий тип іконопису в Україні, коли ікона перестає виконувати роль аскетичного релігійного символу і дає поштовх до формування нового напрямку, пов'язаного з радісним світським світовідчуттям своєї внутрішньої свободи від якої-небудь залежності. Звідси - ясна палітра іконописного мистецтва, а образ Козака-Мамає набуває форми оберегу, тобто -

святої людини, захисника роду землі і Вітчизни.

Існує чимало гіпотез про походження образу Козака-Мамає. Так, за версією багатьох учених, назва "Козак-Мамає" походить від урочища "Мамає-Сурки", що поблизу кордонів Запорізької Січі і Таврії. Інші вважають, що за старих часів "мамаєми" називали всіх розбійників, що промишляли в половецьких степах, про які писали і говорили: "Для панства він був злим, жорстоким розбійником. Слово "Мамає" навіювало на них страх, боязнь розправи". Ще інші дослідники пов'язували походження образу Козака-Мамає із "кам'яними бабами" в Північному Причорномор'ї. Проте в нашому дослідженні спинимосся на четвертій гіпотезі про походження і семантику образу Козака-Мамає.

Вона оповідає про Мамає - намісника Криму в Золотоординську епоху.

Розпочавши шлях воїном незначного походження, він своєю відвагою і військовою політикою завоював визнання і дослужився до звання темника золотоординського ханства. Але це стало можливим ще і завдяки тому, що він зробив вдалу спробу посадити на трон (після вбивства в 1357 році золотоординського хана Джанібєка) сина Бердібека, який належав до великого роду Чинагидів. Внаслідок такої хитромудрої політики він незабаром став його зятем. Завдяки цій події і політичним інтригам під його владою опинилися землі кримчан, кочівників Північного Причорномор'я і Лівобережного Придніпров'я. Особливо сильно його влада зміцнилася після смерті хана Бердібека в 1361 році, коли він фактично став правителем золотоординського ханства.

Дослідники зазначають, що по батьківській лінії він був вихідцем з ханського кипчакського роду Кийян (Киян). Як відомо "Кипчаки" в історії отримали назву Половців - середньовічних народностей і племен, що мігрували з поволзьких степів до Північного Причорномор'я і степового Криму в середині XI століття. По материнській же лінії його рід йде від золотоординського темника мурзи Мамає.

Згідно з версією деяких істориків, резиденція Мамає була розташована в низинах Дніпра. Називалася вона "Замик". Ось що пишеться про це: "На оной же Конской реке у самого Днепра имелся издревле город, называемый Замыкь, где была прежних татарских владельцев столица, и во оном городе имелось 700 мечетей...".

Водночас Козак-Мамає - це збірний образ українського народу, якому не байдужа доля своєї країни. Його думи - це думи людини, яка тяжко переживає, і одночасно - людини з глибокою національною самосвідомістю. В історії української культури образів наділених таким психологічним змістом досить багато.

Мабуть, темник Мамай не відрізнявся хорошими як людськими якостями, так і рисами політика, оскільки історики стверджують, що саме за його правління почалася смута і в самому ханстві, і по всій Русі Великій. Бажаючи укріпити свою владу в політично розрізненій Русі, він неодноразово брав участь у військових походах і битвах, десь вдалих, а десь не дуже. Так, серед відомих, можна вказати на битви з Рязанським (1373 і 1378 рр.) і Нижньогородським (1378 р.) князівствами, де він завдав нищівних поразок російському воїнству. А ось Куликівську битву з московським князем Дмитром, якого прозвали Донським, у вересні 1380 р. він програв. Ця битва стала останньою в його житті. Того ж 1380 року (за іншими версіями - в 1381 р.), після своєї втечі до Криму, він був вбитий у Кафі (сучасній Феодосії) політичними супротивниками - ординським ханом Тохтамишем або генуезцями.

У дослідженні "Князівство нащадків Мамає (до проблеми запустіння Південно-Східної Русі в XIV-XV століттях)" (1981) історик Олександр Олександрович Шенников спирався на генеалогічну "Оксамитову книгу", за якою Мамай став родоначальником і засновником великої династії воїнів, політиків і вельмож.

Серед прославлених нащадків Мамає слід згадати його сина Мансур-Кийята (Кията, або Маркисуата), що також брав участь в Куликівській битві і після поразки утік на річку Ворсклу, туди, де було розташоване Сіверське князівство з городищем Лтава (нині - Полтавська область), що належало князям Глинським під патронажем Великого князя Литовського. Мамаї завжди прагнули зберігати добрі відносини з Великим князівством Литовським. Мансур-Кийят Мамай за традицією пішов на угоду з тим, який боровся тоді за владу - Вітовтом - литовським князем, за що отримав від нього у володіння Глинські угіддя, де вже разом зі своїми синами Олексою і Ськидером заснував три міста: Глінеськ (нині територія Сумської області), Полдову (нині Полтава) і Глеченіцу (Глинище). Молодший син Ськидер (Ськидирь) незабаром відійшов від батька і повернувся в родовий маєток Крим і Північне Причорномор'я. Інший син - Олексій (Лексада) мав близькі стосунки з Вітовтом, який став у той час вже великим князем литовським; у 1390 р. охрестився в Києві під християнським ім'ям Олександр.

Союз був закріплений одруженням сина Олександра - Іоанна (Івана) на дочці острозького князя - Анастасії (Настасії Данилівні). Завдяки цьому союзу рід Мамаїв і отримав під назву - Глинські.

Мамаївці-Глинські жили на пограниччі з князівством Литовським і згодом здобули славу захисників прикордонних рубежів, захисників козацтва і його вольностей. Цікаво, що на родовому гербі Мамаїв-Глинських є тризубець - символ єднання і сили.

І ще одна цікава деталь: згідно з генеалогічними дослідженнями, російський цар Іоанн Грозний (1530-

1584) є прямим нащадком роду Мамаїв-Кийят. Він народився в 1530 р. від великого князя Василя III і княгині Олени Василівни Мамаївої-Глинської - дочки Василя Львовича Глинського - дальнього нащадка Мамає-Кийята.

Що ж до нащадків Мамаїв-Кийят в Криму, то слід зазначити, що згодом новою столицею їх стане маєток Кийят (Кият), що під сучасним Сімферополем, про що свідчать багато урочищ і поселень, які дотепер містять у своїй назві корінь "кият". Так, наприклад, на карті 1807 року поряд із Сімферополем на річці Салгир, у бік Євпаторійського шосе, вказано селище Кият-Сарай, що його вважали колишньою столицею роду Мамаїв-Кийят. Що ж до кореня "кият", то та ж карта Сімферопольського повіту свідчить, що по всій території навколо Сімферополя і особливо на північ від нього розташовувались села й улуси, назва яких містила зазначений корінь: Актачи-Кият (нині село Абрамівка), Кара-Кият (нині не існує), Сврчи-Кият (нині село Богданівка) та інші.

Збереглася легенда, що оповідає про те, як в Лівобережному Придніпров'ї біля урочища Мамай-Суркижив хан Мамай, що відрізнявся крутою вдачею: "Дуже лютий був собака і таке ж кляте було і його військо. Спуску не давав ні запоріжцям, ні чумакам: де пійма, там їм і амінь. А в Січі був кошовий Сірко. Давай Мамай загравати з Сірком... Раз піймав запоріжця, зняв з голови волосся із шкурою й пустив: "Иди, - каже, - до свого Сірка та кажи, що я йому хвоста увірву". Кошовий Сірко, як почув це, так і скипів... Сів на коня та як свиснув, як свиснув! Збіглися запоріжці. "Ану-те, - каже, - хлопці, сідлайте коней та махнемо до Мамає в гості". Побили Мамає, побили його військо, забрали добро - і були такі...".

Кошовий Сірко (? - 1680) - легендарна особа, захисник запорізького козацтва і ворог кримського ханства. Відрізнявся норавливістю, хитрістю, українським гумором, сміливістю і козацькою вільністю. Залежно від козацької вигоди загравав то з Мамаєм, то з московськими князями, а потім знов вступав з ними в політичну і військову конфронтацію.

Здійснивши невелике дослідження, ми доходимо певних висновків. Немає сумнівів щодо існування історичної особи, яким був Мамай-Кийят. Але існував він не як національний герой України без роду і племені, а як військовий політичний діяч XIII-XIV століть.

З Іншого боку, не можна не заперечувати й існування національного героя Козака-Мамає, пам'ять про нього збереглася в переказах, піснях і народних картинах України. Ймовірно, що від родової гілки Мамаїв-Кийят, що жили в Глинських угіддях на сучасній території Полтави в XVI-XVII століттях, "відколовся" якийсь мало відомий рід Мамаїв, пов'язаний вже з вільним козацтвом, від якого і пішла легенда про Козака-Мамає.

ПІЗНАВАЛЬНІ БЕСІДИ

На Закарпатті до початку ХХ ст. збереглися будівлі кількох сімей в одному подвір'ї, відомі ще з описів ХVІІІ ст. Типовим для закарпатців є народний верхній одяг з ворсу гуня, який має плащеподібну форму і поширений також серед угорців. Збереглося й кілька видів короткого чоловічого та жіночого верхнього одягу: уйош, сірак, кожух (губа) без рукавів. Дівчата носили гірляндочки з квітів (косиці) над вухами - традиційна прикраса. Набедrenим одягом жінок є лише фартух (плат), який закриває сорочку тільки спереду. З їжі тут цікаві ячні коржики. Землеробство, як і в горах, підсічно-вогневе.

КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВІ ОЗНАКИ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ

Досліджуючи матеріальну культуру українців, слід враховувати поділ теренів України на певні етнографічні райони, які мають свій неповторний характер. У межах нашої держави сформувалося кілька етнографічних ареалів, які певною мірою різняться за культурно-побутовими ознаками. У XIX ст. виділяли Поділля, Покуття, Галичина, Закарпаття, Слобожанщина, Волинь, Сіверщина. Нині прийнято поділяти Україну на шість історико-етнографічних зон: Полісся, Карпати, Поділля, Середня Наддніпрянина, Слобожанщина, Південь

Клара СОКОЛОВСЬКА,
професор МАУП,
кандидат історичних наук,
докторант Київського
національного
університету культури
і мистецтв

Між етнографічними районами України не існує чітких меж, тому пропонується поділ має досить умовний характер. Крім того, науково-технічний прогрес, масове поширення стандартизованих форм культури, а також процеси міжетнічної інтеграції згладжують етнографічні особливості регіонів. Дехто вважає, що такі процеси сприяють консолідації нації. Проте логічніше вбачати в них шлях до уніфікації, втрати самотності, стирання індивідуальних рис, що зрештою може призвести до виродження нації. Що ж до консолідації, то їй, передусім, сприятиме високий рівень національної самосвідомості громадян, який немислимий без любові до рідної землі, її народу, звичаїв і традицій предків і зокрема - регіональних рис культури.

Точних меж між етнографічними районами не існує, та й у різних працях вони іноді мають різні назви. Так, регіон Полісся має ще назву Північний, або Полісько-Волинський регіон. Ареали поширення мовних особливостей не завжди

збігаються з ареалами тих чи інших особливостей культури та побуту, а також з адміністративно-територіальним поділом України. Етнографічно до цього району належать Волинська (крім південно-західної її частини), Рівненська, північна частина Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської та Хмельницької областей.

Полісся поділяється на три територіальні групи: лівобережне, центральне і західне, а також має дві етнографічні групи. Населення середньої течії Десни іноді називають литвинами, що в давнину позначало їхню належність до Литовської держави. Литвинами також називають поліщуків Білорусі. Поліщуки-українці - це переважно населення, що живе на північ від Любомиля, Ковеля, Луцька, Рівного до кордону з Білоруссю.

На Поліссі збереглися дуже архаїчні культурно-побутові риси, успадковані ще від племен древлян та сіверян. На жаль, чорнобильське лихо не обминуло як людей - носіїв цієї давньої культури, так і

пам'яток, створених ними. Масове переселення в інші регіони України, змішування їх з іншими групами населення закономірно призвело до часткової втрати їхньої етнографічної цілісності.

Основні особливості Полісся виявляються в типі поселень. Це переважно вуличні (без провулків) села з невеликою кількістю дворів. Хати з великими сіньми. В умовах ведення лісового скотарства розвинувся тип замкнутого двору, схожий до гуцульського.

Свої особливості мало і поліське землеробство, орали сохою-литовкою, яка в інших районах не збереглася. Північно-волинське ярмо теж не має аналогів в Україні, воно схоже на болгарське і сербське. Тут застосовували також одноколісний плуг.

Поліське ткацтво - архаїчне явище матеріальної культури. Тут пряли на веретені з пряслицем. Такий спосіб прядіння траплявся на початку XX ст. лише в гуцулів.

Одяг жінок різнився головними уборами - білими хустками, які пов'язували на зразок найдавніших наміток. Чоловічі головні убори - повстяні шоломи або смушкові шапки, які називали йолом. Чоловіки традиційно носили сорочку поверх штанів. Природні умови (наявність лісових боліт) стали причиною збереження архаїчного взуття - личаків, які носили і чоловіки, і жінки. На думку деяких дослідників, це спричинено порівняно великою бідністю населення.

Самобутні ознаки мала й кожна з трьох територіальних груп Полісся: Лівобережне (Чернігівщина), Центральне (північ Київської області) та Західне (північні райони Волинської області) Полісся. Чернігівське Полісся близьке до Полтавщини. Тут, як і на Полтавщині, жінки носили плахти, які не відомі на Волині. А одноколісний плуг залишався у вжитку тільки на

Чернігівщині.

Цікавими культурно-побутовими ознаками відзначається Волинь. Землі, що межують з Поліссям, Галичиною і Поділлям, з VI ст. належали племенам дулібів, волинян, бужан, які вже мали розвинуті традиції ювелірного, ковальського, гончарного ремесел. Основними галузями господарства були орне землеробство, скотарство, рибальство, бджільництво. Назву ці землі отримали від назви міста Волинь, яке було центром регіону. Волинян вважали могутнім племенем. Вони мали 70 міст типу замків. Це єдиний район, мешканці якого зберегли свою назву ще з князівської доби.

Архітектура Волині зазнала значних змін, які тут відбувалися швидше, ніж в інших місцевостях: хата, кухня і присінок були дуже схожі з південними зразками, дахи хат мали фронти різної форми. Архаїчний тип ярма траплявся на початку XX ст. тільки на Північній Волині. Жінки носили кольорові вовняні спідниці-літники та кольорові фартухи. Деякі елементи одягу тут схожі до подільських та галицьких. Так жіноча сорочка і чоловіча шапка схожі на подільські. Архаїчний звичай відтинання коси молодій на весіллі зберігався на Західній Волині, як і в гуцулів та галичан, ще на початку XX ст.

До Карпатського етнографічного району належать Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська (крім східної частини), Чернівецька, більша частина Тернопільської областей. У Карпатському етнографічному районі виділяють три основні підгрупи: Прикарпаття, Власне Карпати, Закарпаття. Так історично склалося, що, перебуваючи у складі різних держав, українці зберегли свою етнічну культуру, хоча й не уникнули деяких взаємовпливів з культурами словаків, угорців та поляків. Мешканці гірських районів Карпат зберегли

найархаїчніші риси культури, які дещо відмінні від поліських.

Ще до 40-х років тут зберігались залишки ручного землеробства (на Закарпатті залишки підсічно-вогневого землеробства), а в деяких місцевостях - обробіток землі за допомогою рискаля і сапи (на Івано-Франківщині). У гірському скотарстві багато спільних рис зі степовим, проте воно має свої особливості: тільки в гірських скотарів жінок не допускали до роботи на полонинах, вівчарі зберегли обряди, пов'язані з культом вогню. Пастухи полонин вдягалися у сорочки, прокип'ячені в лою, змішаному з іншими жирами.

Архаїчні риси збереглися також в обрядах при покійнику, які, вірогідно, залишилися ще з княжої доби. Зрідка такий обряд ще зберігався і на Поділлі.

У гірських районах і влітку, й узимку носять кептар. Давні типи житла з коморою, розміщеною позаду хати, характерні також і для поляків. Житло також має галерею, в інших районах вона поширилася значно пізніше.

У Карпатському регіоні є три етнографічні групи: лемки, бойки, гуцули. Розглянемо особливості культури і побуту кожної з них.

ЛЕМКИ

Лемки живуть по обидва схили Бескиду, між річками Саном (Сяном) та Попрадом. Це автохтонні жителі Карпат. Перші згадки про них у писемних джерелах з'являються в VI ст. До лемків за етнографічними особливостями культури належать русини, які через різні історичні обставини опинилися на територіях різних держав: Угорщини, Польщі, Словаччини, України. Значна частина цих українців асимілювалася місцевим населенням. Так, у Словаччині їх було близько 200 тисяч, нині лишилося близько 40 тис.; у Польщі під час операції "Вісла" в 1947 р. русинів було примусово вивезено з рідних земель і розселено по всій країні. Тому визначити місця їхньої локалізації нині важко, хоча приблизно у Словаччині на Пряшівщині (по с. Остурно), а в Польщі - по Білу Вежу є місцевості, заселені українцями-русинами.

Отже, лемки є найзахіднішою групою українців. Назву свою, вірогідно, отримали від сусідніх народів за вживання поширеної тут діалектної частки лем, що означає "тільки, лише". За гіпотезою М. Худаша, назва лемків походить від давньослов'янського імені Лемко. Самоназва їх - русини, або лемаки.

Народний одяг Лемківщини має специфічні риси, що залишилися, вірогідно, з князівської доби - плю-

щоподібна чута з широким коміром та шнурками. Інші стародавні види одягу: сіряк, лейбик, опанча, сірманя (одяг з пелериною). Тільки в лемків залишився обрус, який накидається (а не пов'язується) на голову, а також чоловіча сорочка з розрізом позаду.

Культурно-побутові ознаки населення Закарпаття позначені деяким впливом сусідніх народів: так звана волоська сорочка з чотирикутним вирізом нагадує молдавську.

На Закарпатті до початку ХХ ст. збереглися будівлі кількох сімей в одному подвір'ї, відомі ще з описів ХVІІІ ст. Типовим для закарпатців є народний верхній одяг з ворсу гуня, який має плащеподібну форму і поширений також серед угорців. Збереглося й кілька видів короткого чоловічого та жіночого верхнього одягу: уйош, сіряк, кожух (губа) без рукавів. Дівчата носили гірляндочки з квітів (косиці) над вухами - традиційна прикраса. Набедrenим одягом жінок є лише фартух (плат), який закриває сорочку тільки спереду. З їжі тут цікаві ячні коржики. Землеробство, як і в горах, підсічно-вогневе.

БОЙКИ

Бойки живуть на Івано-Франківщині, у південно-західній частині Рожнягівського району та в Долинському районі (за винятком його північної частини), на Львівщині, у Воловецькому, на півночі Міжгірського і Великоберезнянського районів Закарпатської області. Самі бойки цю назву не люблять, дехто вважає її глузливою, тому надають перевагу назві верховинці.

Дослідник С. Верхатський виводить назву бойків від діалектної частки бойє, яку вони вживають у значенні "так" [1]. "Руська трійця" - Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький - вважали бойків нащадками кельтських племен, які з VI ст. до н. е. жили в Центральній Європі, а близько I ст. н.е. перейшли на Балкани. Археологи стверджують, що в басейнах рік Тиси, Дністра, Західного Бугу, а також Прип'яті, Дніпра та Криму є пам'ятки кельтського походження. Територія бойків також позначена кельтськими пам'ятками. Мовознавці назву бойків пов'язують із антропонімом (прізвище чи ім'я) Бойко, яке у слов'ян було поширене з дуже давнього часу.

Для поселень бойків характерним є замкнутий двір, де будівлі розташовані в одну лінію. Клуна називається боїско. Оригінальний стародавній звичай мали жінки для укладання волосся. У буденні дні замінні жінки від закладених під очіпок кіс відділяли по пасму волосся з обох боків так, щоб воно спускалося на груди. На свята ж волосся повністю розпускали на спину, навіть якщо воно було довшим, ніж до пояса. Розпущене волосся покривали півкою, давнім видом намітки (прямокутне полотно або перкаль з вишивкою на одному з країв). Чоловіки також

носили довге розпущене волосся, яке іноді заплітали в дві коси - це було дуже архаїчне явище, зафіксоване тільки у бойків.

Жіночі сердаки без рукавів такі ж, як і в лемків та болгар. Жіноча сорочка складається з двох частин: верхня дуже коротка, відокремлена від нижньої - подолки. Чоловічий сердак довший від гуцульського, з вусами, більше схожий на свиту.

ГУЦУЛИ

Гуцули живуть на Івано-Франківщині: південь Надвірнянського, Косівського та Верховинського районів; в Чернівецькій області - в Путильському та на півдні Вижницького районів; в Закарпатській області - переважно в Рахівському районі.

Походження назви гуцулів досі викликає дискусії серед учених. Найпоширеніші гіпотези - від молдавського гуц, гоц, що означає "розбійник". У ХVІІ-ХVІІІ ст. серед гуцулів було чимало опришків - повстанців, народних месників. На думку Дмитра Зеленина, це слово позначало партизанів, тобто "благородних розбійників" [2]. Мовознавці пов'язують цю назву з дієсловом "кочувати" через форми кочул, гочул, що не зовсім переконливо. Немає також достатніх аргументів на підтвердження гіпотез про походження цієї назви від назви тюркського племені уци або давньоруського племені уличі.

Володимир Шухевич писав: "Усім укладом свого життя, своїми правами і звичаями гуцули відрізняються від своїх співвітчизників, що живуть у Карпатах і далі на захід. Зокрема, гуцульський костюм це особливе й видатне явище; більш за все він відзначається великою кількістю металічних прикрас, що дуже красиво виділяються на темно-червоному фоні їхнього одягу" [3].

Оригінальність культури гуцулів стала причиною гіпотез про походження їх від кавказців, що змішалися з українцями (Федір Вовк), або фракійців. Володимир Січинський віднайшов у гуцульській архітектурі чимало спільних рис із культурою давніх етрусків. Архаїзм давніх гуцульських будівель полягає насамперед у типовому замкненому подвір'ї - своєрідній фортеці, яка має тільки ворота і хвіртку. Кожна гуцульська хата нагадує своєрідний музей народного мистецтва: всі речі повсякденного вжитку (посуд, меблі, килими, одяг, зброя) прикрашені різноманітними візерунками, різьбою, вишивками, художнім розписом тощо.

Живучи в горах, гуцули не забули землеробства, тим більше, що у жнива вони спускалися в долини на заробітки. Землеробська термінологія гуцулів уся слов'янського походження, водночас термінологія тваринництва має багато слів волоського (молдавського) походження: бербениця діжка, бриндзя, будз назви сирів; деякі назви рослин і тварин.

Типові гуцульські прикраси клокічки - намисто з плодів, яке носять як жінки, так і чоловіки. Можливо, у давнину воно було ритуальним або оберегом. Нараквиці - чоловічі та жіночі прикраси у вигляді браслетів, плетених з вовни, прикрашених геометричним орнаментом. Із часів Київської Русі збереглися жіночі чільця - налобні прикраси. Згарди - литі з металу хрести, нанизані на ремінець, які носять жінки, не трапляються більше ніде в Європі. Лише в гуцулів зберігся плащеподібний ритуальний одяг нареченої гугля, який нагадує давньоруське корзно.

Особливі й гуцульські штани холоші вишивають зі зворотного боку яскравою вовною, а потім вивертають вишивкою наверх. Сорочку носять поверх штанів. Онучі та шкарпетки (капчурі) вишивають по краях. Жінки носили доколінниці - ноговиці з білого сукна (холодної пори року). Доколінниці - стародавніші від жіночих штанів. Гуцулки також носили головні перемітай - убруси. Безрукавний одяг називався гугля, гуня, манта, чута.

Характерна дівоча налобна прикраса, схожа на давньоруські рясна, потребувала багато праці. Її одягали на свята. Виготовляли прикрасу всі дівчата й жінки для старшої доньки: поки старша не вийшла

заміж, молодші не мали права вдягати цей головний убір.

ГАЛИЧИНА

Етнографічний район Карпат і Прикарпаття ще має історичну назву Галичина. У IX-XI ст. вона входила до складу Київської Русі. У XII ст. тут було Галицьке князівство, а в XIII-XIV ст. - Галицько-Волинське. Нині територія Галичини точно не визначена. Крім того, Галичиною називалися у пізніші часи й землі, що входили до інших держав (Польщі, Австрії). Нині Галичиною вважають територію Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Чернівецької областей. Частина етнографічних груп цих областей ми вже розглянули, тому далі мова піде про райони, перехідні між Поділлям і Гуцульщиною [4].

Назву Галичина пов'язують з племенами Геродотових алазонів (галізонів). Геродот розмістив їх у межиріччі Дніпра й Південного Бугу, нині це територія Вінницької та Київської областей. Отже, така гіпотеза була б правомірною, якщо припустити, що ці племена перемістилися на захід. Цікавою гіпотезою є думка Олексія Стрижака про кельтське походження назви і самого населення Галичини. Це підтверджується багатьма топонімами та етнонімами спільного походження як у Галичині в Україні, так і в Галлії у Франції, в Галатії у Малій Азії, тобто, на всьому шляху, який подолали ці племена. Греки називали кельтів галатами, римлян - галлами. Цікаво й те, що в південній Галлії є історична провінція Руссийон, столицею якої було місто Русцино, а трохи північніше - м. Рутени (теперішнє Родез), населення якого ще і нині називає себе рутенами.

Галицьке Прикарпаття є перехідним етнографічним районом між Карпатами та Поділлям. Зберігаючи основні риси культури, спільні з населенням Карпат, Галицьке Прикарпаття має й свої оригінальні особливості. До наших днів у Чернівецькій області збереглися хати-мазанки, які можна вважати поліпшеним варіантом трипільських будівель: стіни, стеля, піл для спання, двері й лави - все це виплетене з лози. На Тернопільщині переважають садиби на кількох терасах: на верхній - хата, на нижній - господарські будівлі. Такого типу забудови характерні також і для Поділля.

Одяг жінок відрізнявся від одягу інших регіонів тим, що жінки тут не носили керсета, замість нього була коротенька безрукавка з перехватом на талії - камізелька. Чоловічий одяг - полотнянка, опанча з відлогою - особливо не відрізнявся від подільського. Жіноча дублянка кабат - кофтоподібний одяг приталеного крою, близький до закарпатського сіряка. Дівчата заплітали коси в дрібушки. На весіллі у молодій відтинали косу - звичай дуже архаїчний. Головним убором дівчат був вінчик.

У цьому регіоні можна виділити дві етнографічні території: Буковину і Покуття, які мають свої локальні особливості.

Назва Буковини походить від назви дерева бук, буковий ліс. Така назва зафіксована у грамотах молдавських господарів з XIV ст. Нині Південна Буковина належить до Сучавського повіту в Румунії, а її населення є нащадками волохів і слов'ян. Північна Буковина - це переважно територія Чернівецької області.

Господарство Буковини має такі ж особливості, як і Середнє Подніпров'я (Правобережжя): переважає землеробство, поширений безколісний плуг, який застосовували аж до початку XX ст. Житло таке ж, як і на Правобережжі, але були відомі рублені хати, в яких стіни мазали широкою смугою тільки посередині від верху до низу. В не обмазаній частині стіни схожі на гуцульську хату. Чоловіки-буковинці носять широкі шкіряні пояси та кольорові торбинки через плече, як і гуцули. Жіночі сорочки двох типів: тунікоподібна та волоська. Запаска називається горбаткою. Вона схожа

на гуцульську, але має горизонтальний крій, як молдавська катринца. Верхній одяг - кирея або манта.

Назва Покуття походить від назви смт Кути Косівського району Івано-Франківської області. На думку польського етнографа Оскара Кольберга, автора збірки "Покуття", "Гуцульщина" та ін., поляки, захопивши значну частину України, говорили: "Наша держава по Кути", що пізніше оформилося в Покуття. Нині Покуттям прийнято вважати рівнинну частину Івано-Франківщини між Дністром і Прутом. Отже, це південно-східний кут Галичини.

Етнографічні ознаки Покуття мають багато спільного з Буковиною та Гуцульщиною, проте є й оригінальні риси. Подвір'я має своєрідне планування типу "дворядної зв'язі". Інтер'єр хати відзначається великою кількістю барвистих тканин, вишивок. На ліжках викладають по кілька вишитих подушок, на жердках вивішують рушники, а над ліжком - одяг. Мальовнича кераміка також була окрасою покутської хати: миски, глечики різної форми і різного призначення. Одяг відрізняється від гуцульського і буковинського переважно візерунками, вишивками, але не кроєм. Чоловіки носять сорочку поверх штанів, одягають торбинку через плече. Жінки підтикають запаску, як на Буковині. Сердак тут носили довгий, опанчу - подільського типу.

Поділля відоме в українських літописах під назвою Пониззя, тобто "Русь нижня", а з XIV ст. ця назва оформилась як Поділля, тобто "Русь долішня". З кінця XVIII ст. до початку XX ст. тут була Подільська гу-

бернія, до якої входило 12 повітів. Нині це території між Південним Бугом і Дністром: Вінницька область, південь Хмельницької і Житомирської, північ Одеської, східні частини Чернігівської й Тернопільської областей.

Особливості культури та побуту Поділля зумовлені історичною долею цього краю. На межі кінця XVI - поч. XVII ст. постійні напади татар призвели до руйнування поселень, господарства, занепаду економіки та культури. Крім того, тривале проживання на Поділлі поляків спричинилося до взаємовпливів у культурно-побутовій сфері. За свідченням деяких етнографів, польські жінки запозичили в українок чимало прийомів та візерунків вишивок, крою сорочок та інших елементів одягу.

Поділля умовно можна поділити на три етнографічні групи: Західне Поділля, Східне Поділля та Подністров'я. Кожна група має свої локальні особливості. Пагористий рельєф місцевості створив неповторну картину подільських поселень: жит-

ла розташовують на різних рівнях, щось схоже до карпатських сіл. Іноді садиби вишуються над вулицею на 10 метрів. Подільські житла мають дуже мальовничі настінні розписи, нанесені на свіжовимазані глиною і побілені стіни, піч, сволок тощо. Стіни також прикрашають різноманітною розписною керамікою. Одяг поділля надзвичайно барвистий і, мабуть, найбагатший у різноманітності візерунків. Жіноче вбрання складалося з таких елементів: сорочка, спідниця, або плахта, фартух, пояс, або крайка. Фартухи, на відміну від польських (XVII ст.), оздоблювали вишивкою. Голову жінки пов'язували наміткою, рантухом, яку кілька разів складали і обвивали нею голову під підборіддям, закриваючи чоло, а обидва кінці опускали через плечі. Як на Гуцульщині і на Західній Волині, заміжні жінки мали втяте волосся, тому вони одягали кибалку - дерев'яний обручик, що гарно тримав хустку. Чоловічі сорочки були тунікоподібні з високим стоячим коміром. Узимку жінки й чоловіки носили кожухи з приталеною спинкою, вишиті кольоровим шовком. Нашийними жіночими прикрасами були пацьорки (скляне намисто), ланцюжки, гerdани (плетені з бісеру прикраси), монети, хрестики.

Регіон Середня Наддніпрянина називають Центральною Україною, або Подніпров'ям (хоча остання назва може стосуватися всієї течії Дніпра). Тому точнішою назвою краще вважати саме Середня Наддніпрянина. Мова йде як про Лівобережжя, так і про Правобережжя. Сюди належать південні райони Київщини й Чернігівщини, південно-західні райони Полтавщини, північні Кіровоградщини, Черкащина та північно-західні райони Дніпропетровщини. Це території, де найактивніше відбувалися процеси етнічного формування українців.

Середня Наддніпрянина завжди відігравала провідну роль у політичному і культурному житті України. Тут зростали значні центри торгівлі як внутрішнього ринку, так і зовнішнього, міцніли міста, що особливо вплинуло на розвиток матеріальної культури. Здавна ці терени України були густо заселені, адже сприятливі умови для життя створила сама природа краю: рівнинний спокійний рельєф, чорноземні родючі ґрунти, повноводні

ріки.

Хати будували з дерева, каменю, очерету, лози, вкривали соломною, обмазували глиною. Широко застосовували фарби для створення чудових розписів на причілках хат, а також всередині: фризи, сволоки, печі. На Уманщині такі розписи були поширені ще на початку XX ст. Як і на Поділлі, в Середній Наддніпрянщині любили керамічний посуд, який виставляли у відкриті шафи. На Полтавщині будували хати з рундуками - своєрідними ганками. Часто вікна обмальовували різними візерунками, що створювало надзвичайно барвисту картину поселення. Подекуди залишали хати-мазанки, глинобитні хати (в Хорольському та Миргородському районах Полтавщини). На Київщині ще до XIX ст. зберігалися хати з плетеними стінами, обмазаними з обох боків глиною - залишок трипільської традиції. Лише з кінця цього століття почали ширше застосовувати новий будівельний матеріал - цеглу. Міські будинки не відрізнялися від сільських, проте з XIX ст. було запроваджено кілька указів уряду про дотримання єдиного стилю в приватному будівництві [5].

На Подніпров'ї представлена майже вся різноманітність сільськогосподарських знарядь: плуги, соха, борона, волокуша, мотика, серпи, коси, лопати тощо. Це свідчить про високий рівень плужного землеробства, який Україна виробила з давніх часів.

Жіночий одяг тут типовий: свита, юпка (верхній

одяг типу довгої керсетки з рукавами), кирея, кожух, кохта, плахта, запаска. Чоловічий одяг: жупан, безрукавка, різноманітні куртки. Ще до XIX ст. затрималися широкі козацькі штани - шаровари. Дівчата заплітали волосся переважно у дві коси; на Правобережжі носили вінки зі штучних квітів як святковий або весільний головний убір, щедро прикрашаючи його стрічками.

Придніпров'я відзначалося багатством тканих виробів: килимів, ряден, якими застеляли долівку, лави, скрині, піл; традиційними тут були й розписні скрині, де українці зберігали святковий одяг та цінні речі. На Київщині, Полтавщині, Черкащині широко побутував настінний розпис, який робили спочатку мінеральними та рослинними барвниками, а від початку XX ст. використовували анілінові барвники фабричного виробництва. Орнаментами підкреслювали деталі та виступи печі: призьба, припічок, лежанка, комин. У композицію входили квіткові орнаменти або букети у вазах (дерево життя), а також улюблені сюжети з птахами: півнем, зозулею, казковою жар-птицею тощо. Дерев'яні деталі інтер'єру часто прикрашали різьбленням, особливо сволок - поперечна балка, що стягувала дві протилежні стіни хати (на стелі). На сволоках найчастіше вирізьблювали обереги у вигляді хрестів, кружечків - сонячних знаків, які сприяли добробуту родини і оберігали хату від нечистої сили.

До Слобожанщини входять східні області: південь

Сумської, Харківська, Луганська, Донецька, а також і східні райони Полтавщини, північ Дніпропетровщини (Січеславщини). Природа краю характеризується посушливим літом і сильними вітрами. Рельєф переважно гористий: Донецький кряж і гірська гряда Донецької височини. Такі природні умови не сприяли розвитку сільського господарства, тому тут переважала промисловість. Було б неправильно говорити про відносно пізнє заселення цих земель, адже тут археологи знаходять сліди життя ще з часів палеоліту. На цих землях відомі племена кімерійців, скіфів, сарматів, булгар, хозарів, печенігів, половців [6].

Татаро-монгольські орди тут кочували аж до початку XV ст., поки не втратили силу після нищівної епідемії 1430 року та натиску кримчаків. У XV ст. на Лівобережній Україні людські поселення закінчувалися біля Чернігова й Путивля. Далі простягалося Дике поле, куди щовесни вирушали ватаги сміливців з Полісся, Волині, Білої Русі за здобиччю. Турки таких шукачів пригод, вільних людей називали козаками. Поштовою до масового переселення з Правобережжя на Лівобережжя стало повстання під проводом Якова Острияниці проти польської шляхти.

Після поразки повстання він 1638 року привів сюди 865 сімей, які заснували місто Чугуїв. Після повстання Богдана Хмельницького на Слобожанщину переселяється значна маса козаків і селян, засновуючи тут слободи (звідси й назва).

На Слобожанщині поруч із землеробством здавна розвивалися різні промисли: виробляли дьоготь і смолу, керамічний посуд і килими, вишиті кожухи і сап'янові чоботи, гарусні тканини і ви-

роби з дерева та металу. Розвивалося рибальство, пивоваріння, виноробство, добування солі та ін. У XIX ст. тут з'являються знаряддя праці фабричного виробництва: парові машини, сіялки, залізні плуги й борони. Житлове будівництво надзвичайно різноманітне, деякі райони зберігають традиції тих земель, звідки були переселені їхні мешканці. Хати не завжди обмазані й побілені, є так звані "миті", тобто з вимитими до блиску стінами. Розчин для миття називався луг - тепла вода, проціджена через шар попелу. Подвір'я просторі, з повітками - господарськими приміщеннями, курниками й амбарами. У хатах, як і по всій Україні, було багато рушників, килимарських виробів, розписних меблів: стільців, ліжок, різних шафочок тощо. Тут, як і на Полтавщині, побутовали скрині, полиці для посуду. Рублені дерев'яні хати з коморою через сіни - один із найстаровинніших типів житла, що побутувало ще в Київській Русі. У східних районах Слобожанщини дубові зруби встановлені на дубових стояках, які утворюють своєрідні галереї. Великий винос даху, що спирався на такі колони-стояки, захищав хату від дощу, вітру, а в спеку створював затінок.

Одяг відзначається жіночими сорочками, вишитими гладдю, переважно білими, коричневими і синіми нитками. Орнаменти, характерні для Слобожанщини - це "ламана гілка". Тут також носили ткани плахти. Рушники вишивали так званим тамбурним швом червоними й синіми нитками. Чоловічий одяг мав свої особливості: верхній суконний одяг для негоди називався лига, носили взимку смушеві шапки, а влітку солом'яні брилі.

Культура Слобожанщини перехідна від Лівобережжя до степової південної культури, а також (особливо на сході) позначена російськими впливами: наприклад, російський сарафан, чоловічий кафтан тощо. Під впливом крою сарафана поширилася жіноча сорочка з чотирикутним вирізом.

До Південного етнографічного району належать Запорізька, Херсонська, Миколаївська, південь Дніпропетровської та Одеської областей, а також Крим. Південь, або Степовий етнографічний район можна поділити на три групи: південно-східна (Приазов'я), нижньоподніпровська,

південно-західна.

Історичний розвиток південних теренів України, як і Слобожанщини, зумовив яскравий вияв різних культур - і кочових народів, і еллінської Середземноморської цивілізації, і кавказців, і слов'ян. Тут поруч з українцями, білорусами, росіянами живуть болгари, серби, молдовани, греки, німці, вірмени, татари та інші. Проте переважає все ж українська традиція. Хати будували з товстими стінами, глибокими амбразурами для вікон і дверей, вкривалися високими дахами з соломи або очерету. Причілки хат виходили на вулицю, тому їх найкраще оздоблювали розписом. На фронтонах встановлювали дерев'яного коня (вершило) або голуба, у деяких районах - різьблене зображення змії (що є дуже архаїчним елементом у культурі південних українців). Подвір'я огороджували кам'яними мурами, за якими було видно всі господарські будівлі:

погриб із високим накриттям і дверима, плита (кабиця), на якій готували їжу влітку. Біля причілку хати обов'язково був квітник (палісадник), де росли мальви, нагідки, м'ята, чорнобривці, бузок. В інтер'єрі хати важливі домоткані доріжки (ряднинки), настінні килими, налавники, а також вишиті хрестиком і гладдю рушники; вікна прикрашали мережаними фіранками, ліжка - вишитими і мережаними простирадлами, край яких виглядав з-під ковдри, а також вишитими подушками.

На Дніпропетровщині широко побутував декоративний розпис: всередині хати розписувало все: комин, верхні фризи стін, припічок, навіть стеля. Дуже поширеним був також керамічний посуд. Одяг південного регіону України відзначається поєднанням найкращих рис народного вбрання з елементами міської моди. Так, для пошиття одягу, як чоловічого, так і жіно-

чого, тут використовували переважно фабричні тканини. Жінки одягали приталені кофти з вузькими комірцями або традиційні українські сорочки з пишно зібраною горловиною, дуже ясні й довгі спідниці з нашитими на подолі декоративними смугами з плису, оксамиту або атласу. Носили також вишиті або кольорові фартухи з фабричних тканин, безрукавки. Чоловічі сорочки були вишиті спереду, їх, як правило, заправляли в штани, тільки в Криму була поширена чоловіча тунікоподібна сорочка, яку носили поверх штанів. Верхнім одягом для чоловіків і жінок були пальта різного крою, з хутряними комірами, хоча побутували й традиційні свитки, кожушки. Типовим чоловічим одягом став у XVIII - XIX ст. піджак, який тут називали твинчиком. Жінки також носили й плахти, але переважно як святкове вбрання, головним убором був шовковий очіпок, на який вдягали намітку, а пізніше хустку.

Чоловіки одягали смушкові або з іншого хутра шапки, а весною й восени - картузи. Типовим взуттям для холодної пори року були жіночі й чоловічі шиті на ваті "валянки", які

взували в гумові калоші.

Господарство півдня переважно землеробське. Тут була поширена молотба котком за допомогою диканів та гарманування. Садівництво охоплює значну частину південних земель, поширене також виноградарство, особливо на Миколаївщині й Одещині. Скотарство південних районів має багато спільних рис зі східними регіонами: шкіряний одяг чабанів, гирлига, гаман, де зберігали лікувальні інструменти, ножі, ріжки тощо. З сільськогосподарського транспорту тут були поширені вози (підводи), а також гарба з високими бортами, яку використовували для перевезення сіна або соломи, громіздких сільськогосподарських продуктів.

Отже, попри тернистий шлях, який торували українці впродовж багатьох віків, попри навали, війни, тортури, утиски, репресії та поневіряння, народ зумів зберегти і донести до сучасного покоління свої самобутні національні ознаки, які яскраво та повноцінно відображені у багатограних проявах матеріальної культури.

Література

1. *Верхатський С. Культура і побут народів Європи.* - Львів, 1967.
2. *Зеленин Д. Народы Карпат и Прикарпатья.* - Ленинград, 1992.
3. *Шухевич В. Демографічні процеси на теренах України.* - К., 2001.
4. *Заставний Ф. Українські етнічні землі.* - Львів., 1993.
5. *Кожолянко Г. Матеріальна культура населення Буковини.* - К., 1988.
6. *Косміна Т. Сільське житло Поділля.* - К., 1980.

ПЕРЛИНИ УКРАЇНИ

Поетичну красу і велич природи навколишніх гір описав і змалював на своїх полотнах відомий поет і художник Максиміліан Волошин, який жив і працював у Коктебелі, опоетизувала місцеві пейзажі і Марина Цветаєва. З полотен Волошина ми й знаємо про кімерійський ландшафт - ліричний і замислений. Втім - чому кімерійський? Історія краю розповідає.

ДИВО УКРАЇНИ КАРА-ДАГ

*Володимир ГЕТЬМАН,
головний спеціаліст
відділу державного уп-
равління та контролю
Державної служби за-
повідної справи,
Міністерство охорони
навколишнього при-
родного середовища
України*

Диво України Кара-Даг

Володимир ГЕТЬМАН,
головний спеціаліст відділу держав-
ного управління та контролю Держав-
ної служби заповідної справи
Міністерства охорони навколишнього
природного середовища України

Вулкани, вогненні язика і спалахи вибухів з-під землі, оглушливі викиди з розчавлених жерл каміння, попелу, диму. Пекло дихає через прорвану земну кору. Все кипить, горить, гуде. Зверху падають вулканічні бомби. Течуть розпечені кам'яні ріки рідкої магми. Пекельний клекіт і ревіння, диявольський вітер, гроза, злива... Лазові потоки плащем покривають нерівну землю. Час від часу все тухне, згасає, затихає. Все закам'яніло, заніміло - хаос здичавілої природи віками лежить у забутті.

Мільйони років минули відтоді, коли на півдні нинішнього Криму частина великої гірської країни, що виникла на місці первісного океану (гео-

синкліналі) Тетіс, уздовж гігантського розколу, тріщини в земній корі, опустилась під воду і стала дном сучасного Чорного моря. Друга (значно менша) частина залишилась дотепер у вигляді складчастих гряд (Головної, Внутрішньої і Зовнішньої) Кримських гір. Ще менша частина на південному сході гірського Криму у вигляді Карадазьких гір (поряд із Коктебелем) залишилась химерним витвором природи з часів мезозойської геологічної ери (юрський період, 170-150 млн років тому). То були грандіозні часи - часи динозаврів! Тоді все було "суперекстремально"...

Воістину, маленьке диво євразійського материка і навіть Землі! Адже тут наявні всі атрибути вулканізму: лавові потоки, лапілли, дайки, жерла, залишки кратерів тощо. У світі до Карадазьких гір дуже схожі Скелясті гори в Кордільєрах Америки. Карадаг (у перекладі з тюрк. - Чорна гора) є зменшеною моделлю (площа - 2874 га) мальовничої місцевості в самому серці Ске-

лястих гір - Йелло-Устонського національного парку (899104 га), що його американці величають "країною чудес". Корінні ж індіанці називали Йеллоустон "країною криги, вогню, води і диму, що обертається", за його дивовижну природу, зіткану з діючих гейзерів і потухлих вулканів.

В Європі схоже до Кара-Дагу диво знайдемо хіба в снігових Альпах Швейцарії - гори Юри. Відтак, український Кара-Даг за унікальність і величну красу дивовижної природи, своєрідну геологічну історію заслуговує на почесне місце в списку 851 об'єктів Всесвітньої природної і культурної спадщини ЮНЕСКО.

Екзотика, найвища досконалість і хаотична впорядкованість неживої природи, гармонія та ефектна грація скелястих форм рельєфу (Трон, Воїн, Пряниковий кінь, Золоті Ворота, Парус, Чортів палець або Сфінкс тощо) - все змішалось і застигло у філософському задумі, сум'ятті кам'яної казки Карадазького природного заповідника. Тут Божий рай, тут живе Бог - місце для усамітнення і споглядання неземної краси. Краєвиди Кара-Дагу захоплюють грандіозністю, непокорю, силою стихії і водночас строгою гармонією силуету. Заповідник слушно вважають безцінною перлиною природно-заповідного фонду України, шкатулкою дорогоцінних самоцвітів у скарбниці національного природного надбання українського народу. Унікальні, водночас екстремальні ландшафти Кара-Дагу слугували

найкращим місцем для зйомок художніх фільмів "Пірати ХХ століття", "Людина - амфібія".

Поетичну красу і велич природи навколишніх гір описав і змалював на своїх полотнах відомий поет і художник Максиміліан Волошин, який жив і працював у Коктебелі, опоетизувала місцеві пейзажі і Марина Цветаєва. З полотен Волошина ми й знаємо про кімерійський ландшафт - ліричний і замислений. Втім - чому кімерійський? Історія краю розповідає.

Так склалося, що на території України першими нашими пращурами, про яких стало відомо людській цивілізації від "батька історії" Геродота (485-425 рр. до Р. Х.), були кімерійці. Вони відомі археологічній науці на півдні Східної Європи від середини бронзового віку як представники катакомбної культури (за твердженнями відомих археологів М. Артамонова та Б. Трекова). Кімерійські племена жили на степових просторах півдня материкової України й Криму наприкінці II - на початку I тисячоліття до Р. Х. У VIII-VII ст. до Р. Х. їх витіснили та асимілювали скифи, які, згідно з "автохтонною" теорією походження, представляли зрубну культуру.

Греки, які прийшли на північні береги Понтійського (Чорного) моря (спершу Аксінського - негостинного, а згодом - Евкєїнського - гостинного) у VII-VI ст. до Р. Х. (у V ст. до Р. Х. вони заснували "місто-державу" Херсонес), знали вже про кімерійців з легенд і переказів

місцевого населення. Академік О. І. Соболевський, відомий російський мовознавець, зазначає, що ще за часів Гомера (IX-VIII ст. до Р. Х.) десь у цьому регіоні Північного Причорномор'я існували могили кімерійських царів. У своїй поемі "Одіссея" Гомер говорить про країну "кімерійської тьми" на краю глибокого океану, оповиту вічним мороком і туманом, куди не проникає навіть сонячне світло. Про "дивних гіпомологів-молокоїдів (доярів кобилиць - авт.), бідних і справедливих людей" згадує він на сторінках іншої поеми - "Іліади".

Етимологічно племінна назва кімерійців походить від фінікійського слова "камар", що означає темний. Можливо, темним кольором шкіри кімерійці вирізнялися се-

ред інших європейських племен з іраномовним корінням.

Агресивні скіфи витіснили кімерійців далеко на південь, у Малу Азію. Звідти вигнанці доходили навіть до Єгипту. Так, сліди кімерійців знаходять побіля турецького міста Синопа, що в середньовіччя було місцем невільницького ринку українських людей.

Безпосередніми спадкоємцями кімерійців, як вважають деякі вчені, були загадкові таври - те населення Криму, яке застали греки. Перші грецькі поселення в Північному Причорномор'ї, зокрема на о. Березань, з'явилися у 645-644 р. до Р. Х. Відтоді колишній Кімерійський п-ів зветься Таврійським, Таврікою, або Таврідією. Жили таври переважно в горах - у минуло-

му Кімерійських, а нині Таврійських. Як скотарі, мисливці і навіть рибалки та землероби вони, зазвичай, селились і в долинах (річкових) чи навіть на морському узбережжі.

Дехто виводить їх власну назву від слова "тавро" (немов таври таврували і себе, і свою худобу), дехто споріднює їх з географічною назвою хребтів Тавр і Антитавр у Малій Азії (звідки в гірський Крим прийшли племена таврів). Таври прославились як відважні моряки, які захоплювали кораблі греків-колоністів (згодом таких морських розбашак почали називати піратами}. Був час (I ст. Р. Х.), коли вони разом із боспорським царем Мітрідатом IV воювали проти римлян. Таври залишили після себе сліди матеріальної культури. І понині археологи відшукують майже на самому південному березі Криму рештки кам'яних (з великих брил) фортець, що їх будували історичні таври.

Поетична Таврида, чи більш прозаїчна Таврія в нашому лексиконі трапляються частіше, ніж таємнича Кімеріда, що зникла зі сторінок історичних та літературних джерел і зі слововживання загалом. Трохи несправедливо й нелогічно розпорядилася лукава історія, бо таври, від яких пішла популярна назва Південної України (і Таврійської губернії), жили лише в Гірському Криму, водночас їхні попередники (кімерійці) населяли, крім гірських, і широченні рівнинні простори Азово-Причорномор'я.

У VIII ст. до Р. Х., коли кімерійський народ вже сховався з історичної арени, в Азово-Чорноморському регіоні почалася сильна засуха, що позначилася на природних ландшафтах, згодом відображених на художніх полотнах Максиміліана Олександровича Волошина. Звідси й топонімічна назва - кімерійський ландшафт. Пейзаж (зовнішній вигляд, фізіономічний аспект) кімерійського ландшафту - поетичний, глибоко замислений, ностальгічний, філософський... Пейзаж східної частини південно-гірського Криму (на схід від Алушти) і, зокрема, передгір'їв Кара-Дагу. Ландшафт - посушливий, з ознаками ксерофітизації, що виник на місці насаджених лісів.

Наш непересічний сучасник настирливо шукає кімерійський ландшафт на ділянках ще відносно збереженої, заповідної природи, серед розбурханого "дев'ятого валу" "техногенного" сьогодення. Він прагне відшукати цей історичний ландшафт у картинній галереї Івана Айвазовського в Феодосії, на запиленіх туристичних стежках і дорогах Тавриди. І знаходить його в природному заповіднику, У Кара-Дазі.

Карадазький природний заповідник існує вже майже 30 років (з 9 серпня 1979 р.). Однак історія його створення налічує майже 70 років, а дослідження природних особливостей гір Карадагу - понад 200 років. Ще наприкінці XVIII ст. (1783 р.) німецький учений К. Л. Габлітц уперше зробив науковий географічний опис природи Криму. Згодом його співвітчизник Петр-Сімон

Паллас звернув увагу саме на екзотичну оригінальність Карадагу. Паллас тривалий час жив у Судаку (від 1796 р.). У 1881 році А. А. Прозоровський-Голіцин виявив вулканічне походження цих гір; А. Е. Лагоріо склав їх першу геологічну карту. Проте тільки після організації а 1914 р, Т. І. Вяземським Карадазької наукової станції (будівництво тривало сім років) тут розпочали систематичні дослідження, а далі постало питання про заповідання Карадагу.

У 1916 р. академік О. О. Остроумов висловив думку про організацію на узбережжі Карадагу морського заповідника. Науковий опис цього феномена природи вперше здійснив та оприлюднив на Всеросійському науковому з'їзді у 1922 р. відомий геолог і палеонтолог, академік О. А. Павлов. Висловлювалися за організацію з урочищі Карадаг заповідної території і відомий геолог І. В. Мушкеков і "батько" "Землі Саннікова", видатний учений-геолог і письменник Володимир Опанасович Обручов.

У березні 1947 р. вулканічний комплекс Карадагу був оголошений пам'яткою природи місцевого, а в серпні 1963 р. - республіканського значення. Останнє й урятувало Кара-Даг від рекреаційного пресу тисяч відпочиваючих довколишніх місць. Ще перший директор Карадазької наукової станції А. ф. Слудський (1914-1927) влучно та образно відтворив тодішній стан Кара-Дагу: "Люди зробили все, щоб зіпсувати власну дорожність, позбавивши її блиску і святкового вигляду".

Організація заповідної території завершилась у 1983 р. Тоді ж було здійснене лісовпорядкування і розпочато роботу над проектом організації території заповідника.

Завдяки науковій біологічній станції Кара-Даг став притягальним центром для науковців, студентів. Нині в заповіднику - багатюща наукова бібліотека. У її фондах нараховується до 35 тис. книг. Діє автоматизована станція моніторингу навколишнього середовища на фоновому рівні. У межах центральної садиби заповідника діє відомий дельфінарій, акваріум, музей, зоотераріум, що їх щороку відвідують десятки тисяч людей (екотуристів).

Розташований Карадазький заповідник за 36 км, а напряму - 15 км, на південний захід від Феодосії, між Отузькою і Коктебельською долинами (Курортне - Щербетовка - Коктебель (Фланерське), на березі Чорного моря. Він відмежований від "материка" шосейною дорогою Судак - Феодосія. Площа заповідника - 2874,2 га, з них 809 га припадає на кілометрову смугу вздовж берега - акваторію моря. Для забезпечення необхідного режиму охорони на прилеглий до заповідника території суходолу створена охоронна зона, де розміщене середньовічне поселення Тепсень (плато зі сторони смт Коктебель).

Ефектний ландшафт заповідної території вражає і звеличує, дивує, підносить і збурює думку, хвилює

Наш непересічний сучасник настирливо шукає кімерійський ландшафт на ділянках ще відносно збереженої, серед розбурханого "дев'ятого валу" "техногенного" сьогодення. Він прагне відшукати цей історичний ландшафт у картинній галереї Івана Айвазовського в Феодосії, на запилених туристичних стежках і дорогах Тавриди. І знаходить його в природному заповіднику, У Кара-Дазі.

своєю незвичайністю і самобутністю, маргінальною контрастністю. З однієї сторони, на північ, рівнина одноманітного і сухого, солонцюватого кримського степу, а з іншої, на південь, - грізна стихія і ніжна благодать моря. Незабутні враження закарбовує пам'ять про узбережжя: стрімчаківі скелі заввишки майже 300 м, багато затишних і сонячних бухт, що занурені в глибокі ущелини (Сердолікова бухта та ущелина Гяур-Бах), прозора бірюзова вода, що хвилями ніжно полоще та перебирає золотавий пісок і відшліфовану гальку. Карадазькі вулкани - геологічний музей просто неба (своєрідний природний скансен), унікальна колекція коштовних мінералів: сердолік, агат, халцедон, яшма (майже 30 видів). Таке трапляється тільки на Уралі в

Ільменському заповіднику. А гірські породи - туфи, туфобрекчії, спіліти (базальтові породи, що утворилися внаслідок підводного вулканізму), кератофіри тощо (разом з мінералами - майже 100 видів). Деякі (траси, блакитно-зеленого кольору породи) ніде більше не трапляються, або лише в самотніх місцях планети (на Закавказзі, наприклад).

Фактично весь Кара-Даг "висить", так би мовити, над морем. Якщо складчасті гряди Кримських гір простягаються субширотно, із заходу на схід, то Карадазькі гори "падають" до моря з півночі на південь, тобто субширотно.

Складається Карадазька група гір із трьох частин. На сході, вздовж моря, тягнеться кристалічний (складений з твердих

порід - магматичного і метаморфічного походження) Береговий хребет.

На північ від Берегового хребта, сиротливо притулившись до нього, причаїлась гора Шапка Мономаха (145 м над рівнем моря). З неї найзручніше робити екотуристичні підйоми на недоступний і норувистий, а відтак загадковий і таємничий хребет Карагач.

У центральній частині розташована найвища "двоглова" гірська вершина - куполоподібна г. Свята (577 м) з другою вершиною - Малий Карадаг (434 м). Вершини розділені сідловиною висотою, 395 м. До речі - на Святій горі інколи гніздиться "червонокнижний" сип (гриф) білоголовий - *Gyps fulvus*. А з підніжжя гори (на висоті 267 м) б'є безцінне для сухого Карадагу джерело прозорої і холодної води - Гяур-Чес(ш)ме. Свята гора - загадка для науки: деякі поширені на ній рослини ростуть аж у далекій Середній Азії!

Врешті - особливою незвичністю вражає відвідувачів заповідника Велика ("китайська") стіна на Святій горі, складена з ланцюга окремих скель. З'єднується г. Свята з крайовими карадазькими хребтами гірськими перевалами - Південним і Північним. У сторону Курортного від Святої гори розкинулись Туманова балка і Карадазька долина, а в бік Коктебеля - Кокташська і Кордонна балки. Та ось від Південного перевалу до Коктебеля в'ється автомобільна з твердим покриттям, внутрішня для заповідника, дорога. Не передбачена законом! - скажете. Вам відкажуть: "І не тільки тут. У самій "Асканії-Нова" те саме: навпростець заповідник перерізає дорога загального значення".

З другої сторони заповідника, на заході, тягнуться вапнякові хребти і гори Сюрю-Кая (Зуб, Верблюд), Балали-Кая, Легенер, Ікилмак-Кая, розділені вкритою лісом ущелиною Беш-Таш (з тюркської беш - п'ять, таш - камінь).

Береговий хребет включає п'ять масивів: Лобовий хребет, Карагач, Хоба-Тепе, Магнітний, Кок-Кая.

Лобовий хребет завдовжки 320 м і завширшки 128 м починається прямо від біостанції. Вздовж берега від нього "розкидане" Кузьмичеве каміння зі скелею Левінсона-Лессінга, трохи далі - скеля Івана-Розбійника, Розбійницька і Пуццоланова бухти. Якщо дивитися на скелю Івана-Розбійника з вершини Карагача, то це дійсно кам'яна, страшенно валика людина у високій шапці, яка з торбою за плечима ступає по морю.

І ось Карагач, грізний хребет Карагач (з тюркської - Чорний ліс: кара - чорний, гач - дерево, ліс; тут був колись, подекують, в'язовий ліс, та вирували). Простягається він на 1,5 км. До моря спуск неможливий, стіни круті, обривисті - майже три сотні метрів над водою. Суворора краса і динамізм рельєфних форм Карагача записуються в пам'яті назавжди.

Іноді тут обривається життя... Знає Карагач трагічні історії сильних духом і мужніх особистостей, романтичних людських характерів.

Найбільші висоти утворюють так звані Зубці Карагача (333 м н. р. м.). Неймовірно мальовничо в сонячну днину посеред скель виглядають пікоподібні гори Трон, Король, Королева, Воїн та ін. Тільки тут, на гірських вершинах Карагача гордо буде своє житло найбільший в Україні (до 2,5 метрів розмах крил) орел - орлан-білохвіст (сіруватень) - *Haliaeetus albicilla*. Щоправда, є винятки! Без екзотики гордість не існує. Траплялося, що орлан наважувався поселятися на арці Золотих Воріт Карадагу, розташованих поряд із хребтом, внизу, серед водної гладі. Уявляєте: ви на катері зі швидкістю стріли проскакуєте через "тріумфальну" арку Великих (Золотих) воріт, а над вами гніздо орла з малим орляком ньому! Такого більше ніде немає.

На північний схід (уздовж основного напрямку Берегового хребта) Карагач обривається. Тут розташовані мальовничі розвалини вулканічного кратера, жерла древнього вулкану, так званого Чортового каміна, з відносною висотою майже 30 м. Серед скель, у долині кратера - менші западини та ущелини: Кая-Кашли(а), Колодязь, Сухум-Касе. На дні глибокого Колодязя (150 м) - густа "щітка" гострих шпильястих скель. Заворожують фантастичні форми скелястих витворів природи (фізичного вивітрювання) - гори Пряниковий Кінь, Сокіл, Піраміда, Шайтан-Кая ("скала-сатана"), Лев, Цербер. У напрямку до моря Карагач "спускається" до Левової і Прикордонної бухт. Навпроти останньої, на відстані 85 м від берега, розташований найкоштовніший "діамант Карадагу" - згадувані Великі, або Золоті Ворота. Вони неперевершені за красою, особливо коли віддзеркалюють довкола сонячне проміння. Палають гарячим смолоскипом, вогненным полум'ям у час заходу Сонця. Ранкової пори ніжно купаються в холодних променях сонця, яке щойно сходить... Один раз на рік - 22 червня, у день літнього сонцестояння, вони здаються справді золотими.

Є ще одна назва цих воріт - Шайтан-Капу, Ворота сатани.

Далі, за Чортовим камином, хребет Карагач впирається в кам'яний "хаос" Хоба-Тепе, з грандіозною скелею Маяк на краю масиву. А це вже справді диявольське пекло здіблених гір - зруйнованих, пошматованих вітром, сонцем і водою залишків дивовижних юрських вулканів. У перекладі а тюркської мови Хоба-Тепе так і значить: гори з печерами, гротами (коба - печера, теп - гірська вершина, гора).

Хоба-Тепе - це немов понівечені зуби в мертвому черепі, наче порозкидані смертоносним смерчем із вивернутим корінням дерева замімілого "кам'яного" лісу. Наочна модель геологічної історії, навчальний засіб прямо під відкритим небом, у природі - "зелена аудиторія". Кращого університету й годі шукати!

Найвища вершина масиву Хоба-Тепе - гора Ложа, заввишки 440 м. У гарну сонячну погоду з неї на південний захід видно навіть зубці Ай-Петрі (1234 м), що височать

Довідка: згідно зі статтею 16 Закону України "Про природно-заповідний фонд" і проектами благоустрою території природних заповідників, у їх межах допускається здійснення екологічної освітньо-виховної роботи. Решта - те, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів і явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, йдеться зокрема про розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, проїзд і прохід сторонніх осіб і навіть проліт літаків та вертольотів нижче ніж 2000 метрів над землею - забороняється

над Воронцовським палацом в Алупці. Стрімчаки й урвища Хоба-Тепе до моря запаморочливі, висота обривів - майже 235 м. У його прибережних скелях є тільки темні гроти, вщент заповнені кажанами, які лежать на їх стінах, подекуди двома пластами - одне на одному. Зустріч із ними моторшна.

На Хоба-Тепе все незвично, а особливо те, що тут, у природному заповіднику й досі розташована військова частина!

Уздовж Берегового хребта масив Хоба-Тепе закінчується живописною вузькою ущелиною Гяур-Бах, що стрімко спадає у напрямку моря - до затишної Сердолікової бухти. Назва бухти походить від коштовного мінералу - сердолік, що його тут раніше видобували вдосталь. Оранжевий, червоний сердолік як різновид халцедону є приховано кристалічною формою кварцу.

Вздовж берега від Пуццоланової бухти "вишикувались" природні уніками Кара-Дагу: Голуба бухта, грот Шайтана, Ревучий грот, Стрижева скеля, бухта Барахти зі Сторожовою скелею на вході, далі скелі Парус і Слон, що пролягли до Сердолікової бухти. Стрижева скеля є улюбленим місцем неперевершених літунів - серпокрильців (*Arus arus*), схожих на сільських ластівок і зовні, і за манерою польоту. А назва скелі походить від російської - стриж.

В ущелині Гяур-Бах (з тюрк. - "виноградник невірних") на висоті 12В м розташоване джерело прісної, кришталево чистої води, яка з високого обриву падає вниз до міжгірної долини.

Довідка: згідно зі статтею 16 Закону України "Про природно-заповідний фонд" і проектами благоустрою території природних заповідників, у їх межах допускається здійснення екологічної освітньо-виховної роботи. Решта - те, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів і явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, йдеться зокрема про розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, проїзд і прохід сторонніх осіб і навіть проліт літаків та вертольотів нижче ніж 2000 метрів над землею - забороняється. Не може бути й мови про будь-які мисливство, рибальство, геологорозвідувальні роботи, будівництво споруд, шляхів тощо.

Проте закон регулярно порушують. Про дрібні порушення розповідати не буду, лише зазначу, що на краю заповідника законно й документально обґрунтовано побудували цілий котедж, а що коїться на "місці троянд" у Нікітському ботанічному!

Загалом, у сонячному та екзотичному Криму й досі невіршеним залишається

питання щодо створення національного природного парку. Його давним-давно потрібно було вирішити, враховуючи те, що на цей регіон припадає понад 40 відсотків доходів від рекреаційної діяльності в Україні. Втім, Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр. на Кримському півострові передбачено створення низки національних парків, зокрема Сиваський, Джарилгач, Саки, "Чатир-Даг", Кримський.

То чому ж у Криму й досі не створено жодного національного природного парку? Багато причин... Одна з них - за законом, національний парк створюється для людей, це національне надбання, а Крим, як відомо, "прихватизовують" вибрані, які свого не віддають...

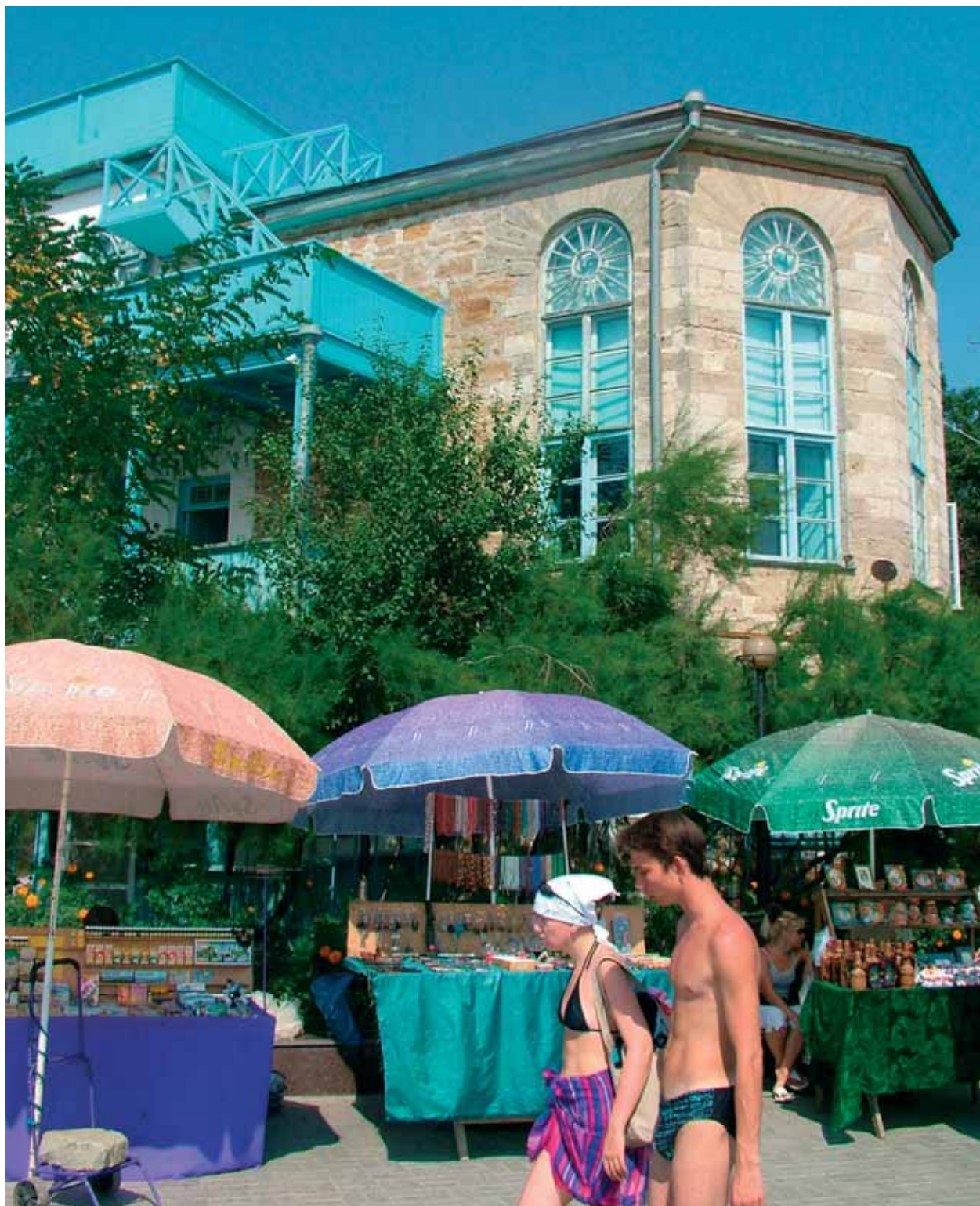
На Південному березі Криму функціонують як рекреаційні установи численні пам'ятки садово-паркового мистецтва. Наприклад, Фороський, Алупкінський, Гурзуфський, Кипарисний, Місхорський, Масандрівський, Лівадійський та інші парки. Але більшість з них

перебуває в місцевому віданні, що ускладнює державний контроль за їхньою діяльністю, особливо рекреаційною. Зазвичай, чималі гроші від дозвілля відпочиваючих осідають у кишенях тутешніх ділків.

Сьогодні Карадазький природний заповідник більше схожий (де-факто) на національний природний парк, ніж на заповідник. Тут фактично - функціональне зонування національного парку (так історично склалося). Територія згадуваної біостанції (35 га) з розміщеними у її межах дельфінарієм, акваріумом, музеєм, зоотерапіумом, а також причалом, пляжем - є саме зоною стаціонарної рекреації (науково-пізнавальної рекреації або еколого-освітньої роботи). Тут впереміш і господарська частина природно-заповідної установи. Маршрутні коридори з екологічними стежками, по яких наукові співробітники заповідника водять екскурсантів, можна вважати територією регульованої рекреації. Решта площі заповідника - абсолютно-охоронні (умовно) ділянки.

Загалом, існують доволі сміливі і розумні пропозиції.

Наприклад, Швеця Михайла Івановича - людини доброї душі, великого ентузіаста природоохоронної справи, пристрасного дослідника, відданого Кара-Дагу Він пропонує перенести дельфінарії у сусідній Коктебель. Заодно і площу заповідника під дельфінарії розширити. Але великі справи

не чинять легко і просто... Для цього потрібно працювати, планувати на перспективу створення біосферного заповідника. Для цього Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі на 2000-2015 рр. передбачалося створити Кримський біосферний за-

повідник із площею 40 тис. га ще до 2003 р. До нього у цьому регіоні за своєю природною основою і відносною ще збереженістю аж просяться недалеко розміщені миси Меганом та Іллі, Тиха та Лисяча бухти, гірські масиви Ечкідаг і Сандик-Кая, Кизил-Таш.

Місце розташування Карадазького заповідника - у центрі курортно-рекреаційної зони Південно-Східного Криму. Це надзвичайно популярна для відпочинку територія. Це ство-

рює ситуацію, коли строго дотримуватися заповідного режиму по всій території неможливо. Однак передбачений статусом природного заповідника охоронний режим достатній для того, щоб гарантувати збереженість природно-заповідних комплексів.

За ущелиною Гяур-Бах, Сердоліковою бухтою, величною скелею Сфінкс, або Чортів Палець (також Шайтан-Бармак - "перст сатани") на північний схід простягається Магнітний хребет (відносна висота 40 м). Його найбільша висота 358 м. А на вершині Магнітний камінь (висота 256 м) стрілка компаса відхиляється від свого звичного положення, фіксуючи цим магнітну аномалію. Про це вже давно тривають наукові дискусії, висловлюються гіпотези з приводу незвичайної будови земної кори в цьому місці і Кара-Дагу загалом.

Магнітний хребет на північ, у сторону Коктебеля переходить в останній гірський масив Берегового хребта - Кок-Кая (з кипчацької мови - небесно-голуба скала). Висота - 308 - 314 м над рівнем моря. Звідси відкривається чудовий вид на Коктебельську бухту, мис Кіік-Атлама. Ці два хребти відокремлені ущелиною, у глибину 250 м, що стрімко спускається до моря.

Карадаг від Головної гряди Кримських гір відрізняється не тільки геологічною та геоморфологічною будовою, місцевими кліматични-

Місце розташування Карадазького заповідника - у центрі курортно-рекреаційної зони Південно-Східного Криму. Це надзвичайно популярна для відпочинку територія.

Узбережжя Кара-Дагу - одна з небагатьох ділянок чорноморського шельфу, де збереглись у первозданному вигляді донні і прибережні ландшафти. В останні роки природні морські екосистеми зазнають негативних (і незворотних змін) унаслідок забруднення Чорного моря хлорорганічними сполуками, нафтопродуктами (сумнозвісні події в Керченській протоці минулої зими).

ми особливостями, фунтовим покривом, - він є потужним центром біотичного різноманіття, осередком формування ендемізму рослинного і тваринного світу. Адже Гірський Крим у часи похолодань клімату, що спричинювали материкові та гірські зледеніння, був схованкою від лютих морозів для теплолюбних видів біоти.

І нині через високий ступінь флористичного і фауністичного ендемізму Кара-Даг з околицями становить важливий вторинний осередок видоутворення. Уявляєте - ми можемо за своє коротке життя стати свідками народження нового біологічного виду!

Особливо багата флора Карадагу. Вищих судинних рослин тут 1169! Це становить майже половину (46%) флористичного різноманіття Криму. Слушно зазначити, що в Україні серед природно-заповідних територій найбільша кількість видів вищих судинних рослин - 1543 - росте в національному природному парку "Подільські Товтри", щоправда, найбільшому за площею в Європі.

У Карадазькому природному заповіднику 61 вид рослин занесено до Червоної книги України, 28 - до Європейського Червоного списку, 74 є ендемами для Карадагу. П'ять з них більш ніде у світі не трапляються. Зокрема глід Пояркової (плоди жов-

того кольору, завбільшки з дитячий кулачок). Коли б не вдалося віднайти і зберегти після створення заповідника всього сотні кущів цієї унікальної рослини - вона залишилась би тільки в описах, на малюнку чи фотографії.

Серед інших ендеміків - клен Стевена (*Acer steveniana*), роговик Біберштейна (кримський "едельвейс", *Cerastium biebersterinii*), ластовень кримський, шавлія скабіозолиста (*Salvia scabiosifolia*) тощо. А до Зеленої книги України записано угруповання (формацію) ялівцю високого (*Juniperus excelsa*), фісташки туполистої (*Pistacia multica*) і степової (*Pistacia stipposa*), а також ковил Браунера (*Stipa brauneri*) і понтійської (*Stipa pontica*), півонії тонколистої (*Paeonia tenuifolia*), асфоделіни жовтої, або кримської (*Asphodeline lutea*) тощо.

Крім Кара-Дагу, ковила більш ніде в Гірському Криму не росте. Зате немає букових лісостанів, таких характерних для гір Криму - опадів мало (320 мм в рік), надто сухий клімат для бука.

Загалом у Кара-Дазі лише 47 днів на рік не буває сонця. Але прохолодно навесні, адже завдяки субмеридіональному простяганню його хребтів, північні холодні вітри вільно проникають до узбережжя.

Рослинність Кара-Дагу представлена

просторово у вигляді трьох висотних поясів. Перший - від рівня моря до висоти 250 м: чагарники і рідколісся з ділянками степу; другий - до 450 м: пухнастодубові ліси; третій - вище від рівня 450 м: скельно-дубові і грабові ліси. З чагарників найпоширеніші колючі шиблякові зарості. У гірських широколистяно-лісових угрупованнях росте ясен звичайний, або високий (Ргахіпіз ехсеї-8ІОГ).

Упродовж вегетаційного періоду (до 250 днів) ландшафтні комплекси Кара-Дагу багато разів змінюють свій фізіономічний аспект, залежно від того, які квітуть рослини. Ще в лютому першим прикрашає сірувато-коричневий ландшафт Карадазьких гір оранжевими квітами шафран сізуанський Багате різноманіття рослин заповідника від квітня надає йому особливої чарівності. На початку травня цвітуть півонії: у лісі - кримська, на степових ділянках - вузьколиста. У червні заповідник схожий на бузково-жовто-голубий килим, на якому квіти чебрецю, жовтцю тощо. Далі через засуху, що припадає на липень-серпень, заповідник вигорає. Тільки у вересні ("оксамитовий сезон") знову цвітуть вже осінні квіти. Зокрема, бузково квітує до самого листопада пізньоцвіт осінній.

Не менш різноманітний тваринний світ Ка-

радазьких гір. Лише метеликів тут 1650 видів. Із 51 "червонокнижних" безхребетних назвемо: богомол смугастий (*Empusafasciata*), бджола-тесляр фіолетова (*Xylocopa violaceae*), дибка степова (*Saga pedo*), аскалаф строкатий (*Ascalaphus macaronius*).

У заповіднику нараховують 210 видів птахів (з 420 в Україні). З Червоної книги, крім згаданих орлана і сипа білоголового, в орнітофауні маємо такі види: балобан, або кібець (*Falco cherrug*), сапсан (*Falco peregrinus*), гриф чорний (*Aegypius monachus*), дрофа, або дудок (*Otis tarda*), баклан чубатий, або довгоносий (*Phalacrocorax aristotelis*). Є навіть деркач, крохаль довгоносий (*Mergus serrator*), ретотун чорноголовий (*Larus ichthyaetus*).

Цікаво знати, що місцева білка-телеутха завезена у 1940 р. з Алтайського краю. Вона швидко акліматизувалася і розселилася по всьому Гірському Криму.

Із морських тварин в акваторію заповідника запливають дельфіни - афаліна чорноморська (*Tursiops truncatus ponticus*), азовка (*Phocoena relicta*), або пихтун, білобочка чорноморська (*Delphinus delphis ponticus*). Живуть біля заповідних берегів "червонокнижні" ракоподібні: морський кріт (*Urogebia pusilla*), трав'яний (*Carcinus aestuaril*), волохатий

Магнітний хребет на північ, у сторону Коктебеля переходить в останній гірський масив Берегового хребта - Кок-Кая (з кипчацької мови небесно-голуба скала). Висота - 308 - 314 м над рівнем моря. Звідси відкривається чудовий вид на Коктебельську бухту, мис Кійк-Атлама. Ці два хребти відокремлені ущелиною, у глибину 250 м, що стрімко спускається до моря.

В Європі схоже до Кара-Дагу диво знайдемо хіба в снігових Альпах Швейцарії - гори Юри. Відтак, український Кара-Даг за унікальність і величну красу дивовижної природи, своєрідну геологічну історію заслуговує на почесне місце в списку 851 об'єктів Всесвітньої природної і культурної спадщини ЮНЕСКО.

(*Pilampus hirtelius*) і мармуровий (*Pachygraps marmoratus*) краби. Останні є морськими санітарами.

Узбережжя Кара-Дагу - одна з небагатьох ділянок чорноморського шельфу, де збереглись у первозданному вигляді донні і прибережні ландшафти. В останні роки природні морські екосистеми зазнають негативних (і незворотних змін) наслідків забруднення Чорного моря хлороорганічними сполуками, нафтопродуктами (сумнозвісні події в Керченській протоці минулої зими). Порушується репродуктивна здатність гідробіонтів, зокрема риб. Зникають їх рідкісні види, як-от білуга чорноморська, лосось чорноморський, морські коник, півень і їжак. Загалом, морська акваторія зазнає негативного антропогенного впливу більше, ніж суходіл, через динамізм водної маси, забруднення комунально-побутовими стоками навколишніх населених пунктів тощо. І друге - заповідна акваторія Кара-Дагу, як еталон чистоти прибережних вод, використовується більше, ніж сусідня не заповідна (що є очевидним парадоксом) і стає незахищеною.

Символічно, що на складених вулканічними туфами гірських схилах північно-східних околиць Кара-Дагу росте виноград, з якого у дубових бочках підземель Коктебеля вистояється на запахних травах за старовинними рецептами відомий в Україні коньяк, що увібрав внутрішню енергію мезозойських вулканів, блиск променів сонця і шторм морських хвиль.

Карадазький природний заповідник очолює, щоденно переймаючись усіма його "глобальними" і буденними проблемами, прекрасна душею, чарівна вродою, водночас мужня і вольова жінка, кандидат біологічних наук - Морозова Алла Леонтіївна. Хочу вірити, що на своєму капітанському містку пані Морозова вестиме заповідний корабель величного і непокірного Кара-Дагу серед штормового життєвого сьогодення до висот ЮНЕСКО, до отримання заповідником статусу (номінації) об'єкта Всесвітньої культурної і природної спадщини.

Кара-Даг одне з небагатьох чудес природи, де злились воедино Сонце, Море і Гори!

САМОМЕНЕДЖМЕНТ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ У ВАШІЙ РОБОТІ

ТЕСТ 1

1. Я резервую на початку робочого дня час для підготовчої роботи, планування.
2. Я передоручаю все, що може бути передоручено.
3. Я письмово фіксую завдання й цілі із зазначенням строків їхньої реалізації.
4. Кожен офіційний документ я намагаюся обробляти за один раз і остаточно.
5. Щодня я встановлюю список майбутніх справ, упорядкований за пріоритетами.
Насамперед я роблю те, що найбільше важливо.

6. Свій робочий день я намагаюся, якщо це можливо, звільнити від сторонніх телефонних розмов, незапланованих відвідувачів і зневацька скликуваних нарад.
7. Своє денне завантаження я намагаюся розподілити відповідно до графіка моєї працездатності.
8. У моєму плані часу є "вікна", що дають змогу реагувати на актуальні проблеми.
9. Я намагаюся спрямувати свою активність так, щоб

передусім концентруватися на

певних "життєво важливих" проблемах.

10. Я вмію говорити "ні", коли на мій час претендують інші, а мені необхідно виконати більш важливі справи.

Самооцінка в балах:

0 - майже ніколи;

1 - іноді;

2 - часто;

3 - майже завжди.

Якщо ви тепер підрахуєте бали, набрані після перевірки вашого робочого стилю, то одержите такі результати:

0-15 балів - ви не плануєте свій час і перебуваєте під владою зовнішніх обставин. Деяких цілей ви досягаєте, якщо пишете список пріоритетів і дотримуетесь його;

16-20 балів - ви намагаєтесь опанувати свій час, але не завжди досить послідовні, щоб мати успіх;

21-25 балів - у вас гарний самоменеджмент;

26-30 балів - ви можете слугувати зразком кожному, хто хоче навчитися раціонально використовувати свій час.

До переваг самоменеджменту Л. Зайверт зараховує:

- 1) виконання роботи з меншими витратами;
- 2) краща організація праці;
- 3) кращі результати праці;
- 4) менше поспіху і стресів;
- 5) більше задоволення від роботи;
- 6) висока мотивація праці;
- 7) підвищення кваліфікації;
- 8) менша завантаженість роботою;
- 9) менше помилок у виконанні своїх функцій;
- 10) досягнення професійних і життєвих цілей найкоротшим шляхом.

Основною перевагою Л. Зайверт вважає раціональне використання й заощадження самого дефіцитного й важливого особистого ресурсу - власного часу.

Оцінюючи корисність цієї концепції самоменеджменту, ми повинні відразу зазначити, що проблеми кар'єри в ній не розглядаються. Все ж її практична корисність для здійснення ділової кар'єри не викликає сумніву.

ОЦІНКА РІВНЯ СВОЇХ ЗДІБНОСТЕЙ ДО САМОВРЯДУВАННЯ

ТЕСТ 2

Уважно ознайомтеся зі змістом питання й виберіть, будь ласка, один із запропонованих варіантів відповіді: 1, 2 або 3 (номер обраного варіанта відповідною кількістю набраних балів). Додайте набрані вами бали й визначте за відповідною сумою балів рівень ваших здібностей до самоврядування за наведеною нижче таблицею.

1.1. Причини своїх невдач я вбачаю в тому, що недостатньо правильно оцінюю свої здатності й можливості (1 - дуже часто; 2 - часто; 3 - рідко).

1.2. Я відчуваю потребу, використовуючи тестові й інші методики, більш глибоко пізнати себе, свої творчі, професійні, управлінські здатності, а також інші особистісні якості (1 - дуже рідко; 2 - періодично; 3 - досить часто).

1.3. Я думаю, що непогано розуміюся в людях, не

гірше від тих, хто має психологічну освіту (1 - думаю, що ні; 2 - коли як; 3 - так).

1.4. Моя поведінка й мої вчинки часто бувають непередбачені навіть для мене самого (1 - так; 2 - коли як; 3 - немає).

2.1. Я знаю, чого хочу і як цього можна домогтися в найближчі два-три роки (1 - мої плани й бажання часто змінюються; 2 - мої плани й бажання навряд чи кардинально зміняться; 3 - я точно знаю, чого хочу і як цього досягти).

2.2. Мої друзі вважають мене людиною цілеспрямованою (1 - ні; 2 - деякі; 3 - так).

2.3. Для мене характерна наполегливість і завзятість у досягненні мети (1 - скоріше, ні; 2 - коли як; 3 - так).

2.4. Мої судження й думки часто не збігаються з думкою колективу (1 - рідко; 2 - періодично, 3 - часто).

3.1. Для мене характерна посидючість і висока працездатність (1 - скоріше, ні; 2 - коли як; 3 - так).

- Совсем устал, дорогой?..

3.2. Я ретельно планую свої справи на день, тиждень, місяць, рік (1 - ні; 2 - коли як; 3 - так).

3.3. Друзі вважають мене досить відповідальною людиною (1 - скоріше, ні; 2 - деякі; 3 - так).

3.4. Я намагаюся раціонально й корисно для справи розподіляти свій час (1 - мені це не вдається; 2 - вдається іноді; 3 - найчастіше вдається).

4.1. Друзі вважають мене людиною рішучою і енергійною (1 - радше ні; 2 - деякі; 3 - так).

4.2. Мені подобаються люди ділової й раціональні (1 - радше ні; 2 - коли як; 3 - так).

4.3. Мені здається, що я людина одержима (1 - ні; 2 - іноді так; 3 - так).

4.4. Здається, усе, що я планую, найчастіше виконую (1 - найчастіше ні; 2 - коли як; 3 - так).

5.1. Друзі вважають мене людиною самостійною і незалежною (1 - думаю, що ні; 2 - деякі; 3 - так).

5.2. Багато справ у нашому колективі робляться з моєї ініціативи (1 - дуже рідко; 2 - іноді; 3 - дуже часто).

5.3. Я дотримуюся позиції, що за ініціативу карають, тобто якщо ти щось запропонуєш, то тобі ж це доручать зробити. Тому зі своїми ідеями краще не "вискакувати" (1 - думаю, що це так; 2 - коли як; 3 - немає).

5.4. Мої колеги по роботі вважають мене людиною відповідальною і обов'язковою (1 - думаю, що ні; 2 - хто як; 3 - так).

6.1. Усе, що я роблю, я волюю робити не поспішаючи, акуратно і якісно (1 - не завжди; 2 - коли як; 3 - це для мене характерно).

6.2. Друзі вважають мене людиною дисциплінованою і точною (1 - думаю, що ні; 2 - деякі; 3 - так).

6.3. Мені часто не вистачає самокритичності (1 - так; 2 - іноді; 3 - немає).

6.4. Мені подобається робота, що вимагає скрупульозності й точності виконання (1 - так; 2 - коли як; 3 - я здатний і на таку роботу).

7.1. Мені здається, що, оцінюючи себе (1 - я найчастіше недооцінюю свої здатності; 2 - я найчастіше переоцінюю свої здатності; 3 - я оцінюю свої здатності досить правильно й об'єктивно).

7.2. Я часто ловлю себе на тому, що виконую роботу, яка для мене (1 - не зовсім цікава за своїм характером; 2 - пов'язана з труднощами; 3 - цікава й творча).

7.3. Мої педагоги вважали (вважають), що я вчився (1 - гірше, ніж міг; 2 - трохи гірше, ніж: міг; 3 - так як міг).

7.4. Вважаю, що в житті я домігся б значно більше, якби (1 - ставив і вирішував більш складні завдання; 2 - докладав більше енергії й сили волі; 3 - не заважав збіг обставин).

8.1. Мої друзі й близькі вважають, що я людина з розвиненим самонавіанням (1 - так; 2 - точно не знаю; 3 - немає).

8.2. У випадку конфлікту або стресової ситуації мені вдається відволіктися від неприємностей (1 - далеко не відразу; 2 - коли як; 3 - порівняно швидко).

8.3. Мій настрій змінюється (1 - різко й часто; 2 - залежно від обставин; 3 - не часто).

8.4. Беручись до нового виду діяльності (1 - я повільно входжу в роботу; 2 - я щораз по-різному входжу в роботу; 3 - я порівняно швидко входжу в курс справ).

9.1. Я опановую нові види діяльності (1 - порівняно повільно; 2 - коли як; 3 - порівняно швидко).

9.2. Виконуючи роботу, я намагаюся (1 - зробити її якнайшвидше; 2 - зробити її якомога якісніше; 3 - удосконалити способи й методи її виконання).

9.3. Що я думаю щодо самоосвіти й саморозвитку (1 - це для мене важка проблема; 2 - це важка проблема, але яку можна вирішити, і я намагаюся це зробити; 3 - цій проблемі я постійно приділяю багато уваги).

9.4. Читаючи літературу, я волюю (1 - читати більше художньої літератури; 2 - читати більше спеціальної літератури; 3 - різноманітності її список).

Номер варіанта	Рівень здібностей до самоврядування	Сума балів
1	Дуже низький	36-44
2	Низький	45-52
3	Нижче середнього	53-60
4	Трохи нижче середнього	61-68
5	Середній	69-76
6	Трохи вищий за середній	77-84
7	Вищий за середній	85-92
8	Високий	93-100
9	Дуже високий	101-108

Лук'яненко Л. Г. З часів неволі: Сосновка-7

К.: МАУП, 2005.

Ця книга Л. Лук'яненка - новий жанр у його літературній творчості. Досі автор публікував твори, скомпоновані з документів та побіжних роздумів. "З часів неволі" - правдиві спогади про життя політв'язнів-друзів і просто знайомих автора, адміністрації, про режим ув'язнення, роздуми про долю України та розмірковування над методами боротьби за її незалежність. Основна увага зосереджена на прагненні адміністрації зламати політв'язнів і примусити до зради. У низці нарисів є слабодухі й нікчемні люди, все ж абсолютна більшість постатей української національно-визвольної боротьби - це найкращі сини й доньки української нації, це золоті люди. Вони не фотокопії, вони образи, що їх відтворила пам'ять автора-політв'язня.

Видатні постаті України

Біогр. довід. / Г. В. Щокін, М. Ф. Головатий, В. А. Гайченко та ін. - 2-ге вид., допов. - К.: МАУП; Книжкова палата України, 2007.

У пропонованому біографічному довіднику висвітлено життя і творчість понад 400 видатних осіб, які своїми науковими, політичними та громадськими здобутками піднесли престиж України, сприяли всебічному розвитку нашої держави.

Для науковців, викладачів, студентів і широкого загалу читачів.

Унікальне видання у шкіряній обкладинці, із золотим тисненням та об'ємними портретами.

Гарний подарунок до Великодня!

Лук'яненко Л. Г. З часів неволі

К.: МАУП, 2005 - Кн. 2. - 2007.

Народний депутат і Герой України Левко Григорович Лук'яненко в другому томі своїх спогадів і роздумів "З часів неволі" не просто продовжує висвітлювати непросте життя політичних в'язнів тоталітарного московсько-комуністичного режиму по той бік колючого дроту, а й розкриває характери непересічних особистостей супротивників, прихильників, підневільних виконавців і випадкових жертв злочинної системи, проникає в глибину філософії представників різних течій борців проти імперії зла та пасивних її несприймачів, утверджуючи у свідомості читача віру і впевненість у неминучості торжества української національної ідеї.

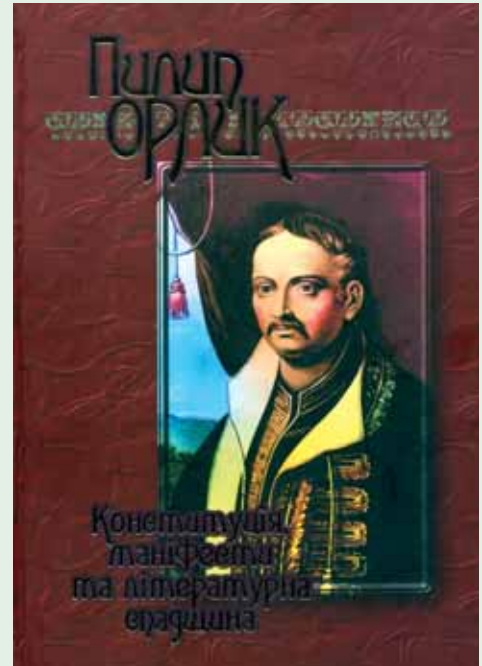
Книжка розрахована як на інтелектуалів, так і на широкий загал читачів.

Пилип Орлик Конституція, маніфести та літературна спадщина

Вибр. твори. - К.: МАУП, 2006.

Пропонована книга - перша спроба зібрати публіцистичні, політичні й художні твори видатного українського суспільного діяча, блискучого поета і творця "Подорожнього діяря" Пилипа Орлика. Його діяльність до встановлення незалежності України зазнала осуду та замовчування. У виданні вміщено в оригіналі та в перекладі сучасною українською мовою дві панегіричні поеми "Алцід російський" та "Гіппомен сарматський", знамениту Конституцію 1710 року, добірку політичних документів, маніфестів, договорів, листів.

Борис Михайлов Петрогліфи Кам'яної Могили: Семантика. Хронологія. Інтерпретація

К.: МАУП, 2005.

Пропонована монографія є узагальненою працею із семантики, хронології та інтерпретації наскельних рисунків (петрогліфів) Кам'яної Могили в українському Причорномор'ї. Їх датують часом від епохи пізнього палеоліту (XXII-XX тис. до н. е.) до епохи бронзи (II тис. до н. е.).

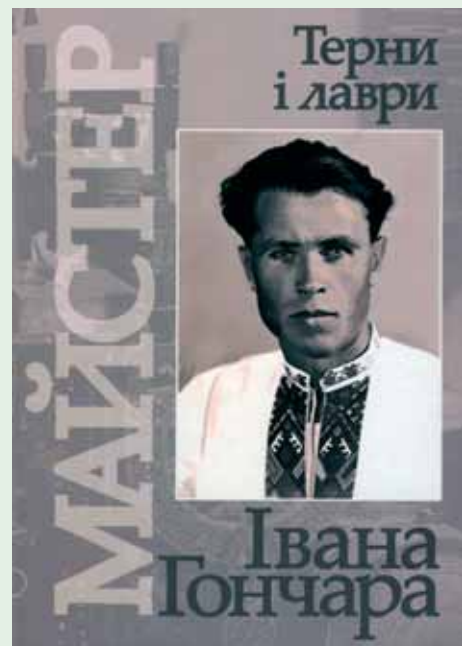
Висновки автора обґрунтовані численними природознавчими, археологічними, історичними, етнографічними та літературними джерелами. Унікальні петрогліфи Кам'яної Могили - особливе джерело духовної культури та мистецтва первісного суспільства на території Євразії.

Для археологів, істориків, мистецтвознавців, краєзнавців, студентів, а також для всіх, хто цікавиться стародавньою історією України.

Майстер, або Терни і лаври Івана Гончара

Упоряд. Н. Поклад; кер. проекту та авт. передм. В. Яременко. - К.:
МАУП, 2007.

Видання знайомить із життєвим і творчим шляхом великого патріота України, скульптора, етнографа, громадського діяча, заслуженого діяча мистецтв, лауреата Національної премії імені Т. Г. Шевченка, народного художника України Івана Макаровича Гончара (1911-1993), творця унікального домашнього музею української народної культури. Для широкого загалу.

Менеджмент

Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка, В. П. Сладкевича. - К.: МАУП, 2007. - 816 с.: іл.

Посібник охоплює широке коло питань з теорії та практики менеджменту: теоретико-методологічні засади менеджменту, історію його розвитку у світі та в Україні, зміст і особливості застосування сучасних технологій управління. Уперше в Україні систематизовано інформацію про сутнісні характеристики та особливості становлення галузевих і внутріорганізаційних видів менеджменту, проаналізовано специфіку національних моделей, наведено інформацію про внесок провідних учених і практиків світу в розвиток теорії та практики управління.

Для студентів, викладачів вищих навчальних закладів, а також для всіх, хто цікавиться проблемами теорії і практики управління.

Головатий М. Ф.

Класи і партії

Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. - К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2008. - 144 с.

У пропонованому посібнику проаналізовано історію, генезу понять "класи" і "партії", їх сутнісний зміст, особливості виникнення та функціонування класів і партій у суспільствах різної доби і соціально-політичних орієнтацій. Для викладачів, студентів, аспірантів і докторантів навчальних закладів, політичних, громадських діячів, усіх, хто цікавиться соціальною політикою та політологією.

Кононенко П. П.

Національна ідея, нація, націоналізм

К., МАУП; Міленіум, 2006.

Дослідження відомого вченого - академіка, лауреата Міжнародної премії імені Й. Г. Гердера - присвячено національній ідеї. Ця проблема турбує дослідників упродовж багатьох століть, тривають нові як наукові, так і політичні дискусії. На основі історичного процесу цивілізаційно-культурного розвитку, залучаючи найширший український та загальноєвропейський матеріал, автор висвітлює зародження й розвиток націй, причини й наслідки втілення національної ідеї та різних течій націоналізму.

Для тих, хто цікавиться українознавством, історією держави.

Петушак В. Д. Солоний гопак

К.: МАУП, 2005.

Козацькому роду немає переводу. Сильні, мужні, завзяті люди ставлять перед собою велику мету і досягають її. У крові київської родини Петушаків-Македонів озвалися гени славних лицарів степу, що не мали собі рівних у морських походах. Про український морський гопак - подорож навколо світу, яка тривала 1399 днів і ночей, пристрасно-захоплено розповідає автор, учасник походу. На щоглі яхти "Лелітка" прапор України майорів у портах 18 країн світу. Із "сонця і неба наш прапор ясний" зустрічали три океани.

Малюнки виконала художник, лауреат премії Василя Стуса Галина Севрук.

Повість буде цікавою для яхтсменів, які збираються в подорожі, а також для широкого загалу читачів.

Омельянчук И. В. Черносотенное движение в Российской империи (1901-1914)

К.: МАУП, 2007.

Из всей совокупности политических партий и союзов, действующих в Российской империи в начале XX в., наименее изученным является ее правое монархическое ("черносотенное") крыло, представлявшее собой конгломерат монархических и русских националистических организаций, объединенных общей идеологией и сходными политическими программами. Автор монографии рассматривает черносотенное движение в Российской империи в 1901-1914 гг. и его особенности на различных этапах. Особое внимание уделено монархическим организациям, действовавшим на территории Украины. Объектом исследования являются черносотенные партии.

Книга рассчитана не только на профессиональных историков и политологов, но и на всех, кого интересует социально-политическая история Украины и России.

Биківнянські жертви, або Як працювала "Вища двійка" на Київщині

Док. та матеріали / Авт.-уклад. А. І. Амонс; передм. С. І. Білокінь,
передм. О. С. Кавуненко. - К.: МАУП, 2007.

До збірника увійшли документальні матеріали колишніх спецслужб, пов'язані з масовими політичними репресіями на Київщині, жертви яких таємно закопані в лісі поблизу селища Биківня, на інших кладовищах столиці, обласних та районних центрів України. Видання містить статті, таблиці та фотоматеріали з місць поховання жертв тоталітарного режиму кінця 1920-1930-х років. Документальні свідчення, розміщені в книзі, дають право рідним і близьким загиблих порушити питання про компенсацію за конфісковане і втрачене під час арештів майно.

Для студентів юридичних, історичних факультетів, науковців, а також для всіх, хто цікавиться історією України.

Управління людськими ресурсами Понятійно-термінологічний словник

Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Г. В. Щокіна, О. В. Антонюка,
М. Ф. Головатого та ін. - К.: МАУП, 2006. - 496 с.

Словник містить основні найуживаніші терміни та поняття, що стосуються управління людськими ресурсами в сучасних умовах. Враховано більшість сфер діяльності людини, груп і колективів (освіта, наука, техніка, виробництво, культура тощо), особливості вітчизняного та зарубіжного досвіду у відборі, підготовці та використанні людських ресурсів для забезпечення функціонування суспільства.

Економіка: від А до Я Понятійно-термінологічний словник

О. В. Куроченко, М. А. Копнов, В. П. Сладкевич та ін. - К.: ДП "Видавничий дім
"Персонал", 2008. - 368 с.

Пропонований понятійно-термінологічний словник містить близько п'яти тисяч економічних термінів і понять з усіх напрямів сучасної економічної науки та господарської практики.

Для фахівців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, а також для всіх, хто опановує економічні знання.

Мицик В. Ф.

За законом Світового ладу: Трипільська цивілізація і світогляд українського народу

К.: МАУП, 2007. - 328 с. : іл.

Культура етносу розвивається спадково. Тим більше, коли вона ґрунтується на засадах Світового ладу, що проявляються через образотворчу мову. Вона визначає духовність і творчість, нею люди спілкуються зі Світом, межі собою і промовляють нею в майбутнє. Про філософські аспекти Буття хліборобів Трипільської цивілізації VI тисячоліття та в перших століттях III тисячоліття до нашої ери на землях від Дунаю до Дніпра, про духовно-господарський та космотворчий феномен пращурів, про спільність образотворчої мови історичних культур і народної культури в Україні йдеться у праці відомого етнографа й археолога.

Пантелеймон Куліш

Чорна рада (Хроніка 1663 року)

; Михайло Чарнишенко: іст. романи / П. Куліш; упорядкув. та передм. А. Яцько. - К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2008. - 452 с. (Бібліотека української героїки. Вип. 1).

"Чорна рада" - перший історичний роман в українській літературі про події 1663 року в Україні. Автор художньо відтворює непрості події в житті українського козацтва після смерті гетьмана Б. Хмельницького. "Михайло Чарнишенко" - лицарська авантюрна повість, де історичне тло увиразнене чуттєвим сприйняттям проблем твору (лицарства козаків, батьків і дітей, збереження звичаїв, фатального кохання). Для широкого загалу читачів.

Михайло Осадчий

БІЛЬМО

/ Упорядкув. та передм. О. Мисливої. - К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2008. - 296 с. (Бібліотека української героїки. Вип. 3)

Суловсько-брежнєвські табори - це мінікапіта великого організму держави, колишнього Радянського Союзу. Герої повістей М. Осадчого, представники української інтелігенції, гвалтівники, убивці, економічні злочинці, за вироком радянської Феміди мусять жити разом. Болісний шлях людини, яка має духовний стержень і простує через терни таборів, змалював у цікавих, загострено психологічних повістях автор. Чисті ж щемні спогади про свою Матір, дитинство, трепетне кохання рятують героя серед мороку таборового життя.

Для широкого загалу читачів.

Улас Самчук

Гори говорять

/ Упорядкув. та передм. Г. Александрової. - К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2008. - 248 с. (Бібліотека української героїки. Вип. 2).

Історію часом розповідають гори, треба лише почути її. У романі "Гори говорять" Улас Самчука є все: жорстокі події Першої світової війни, шалене кохання гуцулки, мадярки, сильні характери мужніх чоловіків. Усі події розгортаються у благословенних українських Карпатах. Українці усвідомили себе народом, але змушені брати участь у братовбивчій війні, нав'язаній імперіями - Росією та Австро-Угорщиною.

Для широкого загалу читачів.

Улас Самчук

Чого не гоїть огонь

/ Упоряд. та передм. Г. Александрової. - К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2008. - 312 с. (Бібліотека української героїки. Вип. 5)

У горнилі Другої світової війни Українська повстанська армія веде жертовну боротьбу за Україну поміж двох неукраїнських сил - радянської і нацистської. Стрімко розгортається сюжет твору. Гасло героїв роману, воїнів УПА: "Боєць - не той боєць, хто мстить, а той, хто боронить право, правду й закон". Провідний мотив твору - народження нової української людини, лицаря - сильного, незалежного, готового до самопожертви. Вражають глибина і пророцтво роздумів Уласа Самчука про долю України, вірою в майбутнє якої пронизана його творчість.

Микола Лазорський Степова Квітка

Іст. роман / Упоряд. та передм. Т. Олещенко. - К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2008. - 392 с.
(Бібліотека української героїки. Вип. 4).

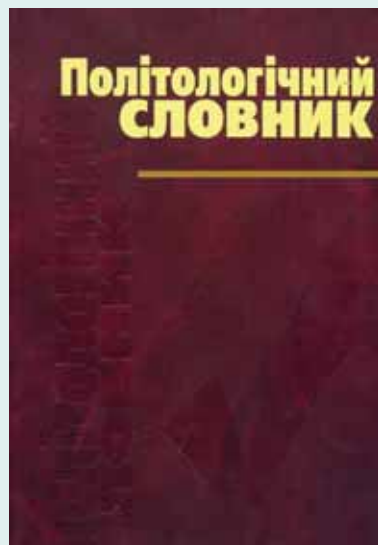
В історичному романі Миколи Лазорського "Степова Квітка" повістується про легендарну українку Роксолян - дружину султана Османської імперії Сулеймана Блискучого. Автор красномовно, переконливо доводить, що українській жінці притаманні краса, почуття кохання, вона слухна порадиця, любить рідний край, а коли треба, виявляє крицеву мужність; вона не лише муза, вона - дипломат, лицар, товариш. Для широкого загалу читачів.

Політологічний словник

Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка.
К. : МАУП, 2005. - 792 с.

Пропонований словник є спеціальним науковим та навчальним виданням, в якому подано основні фундаментальні термінологічні поняття політологічного характеру, що активно використовуються у вітчизняній та зарубіжній науці про політику та у практичній політичній діяльності. Підготовлений провідними українськими науковцями - політологами, філософами, істориками.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, широкого кола політичних та громадських діячів, а також для всіх, хто цікавиться політикою і політологічними науками.

Юрій Липа

Всеукраїнська трилогія

У 2 т. - К.: МАУП, 2007. (Бібліотека українознавства. Вип. 12).

Том 1: Призначення України. - 336 с.: іл.

Том 2: Чорноморська доктрина; Чорноморський простір (атлас).

Розподіл Росії. - 392 с.: іл

У книзі вперше вміщено три науково-політологічні праці Юрія Липи: "Призначення України", "Чорноморська доктрина", "Розподіл Росії", які сам автор об'єднав спільною назвою "Всеукраїнська трилогія". Книга - не тільки пам'ятка суспільно-політичної думки в Україні першої половини ХХ ст., а й серйозне наукове дослідження геополітичних проблем України, які актуальні й нині.

Книга адресована історикам, політикам, політологам та широкому загалу читачів.

Шилов Ю. О.
**Давня історія України
в контексті світової
цивілізації**

Навч. посіб. - К.: ДП "Видавничий дім "Персонал",
2008. - 280 с.

Давня історія - це період від зародження цивілізації (державності) до кінця античності (давньої історії європейської цивілізації). У Європі цей період охоплює XIII ст. до н. е. - V ст. н. е.: від Троянської війни до падіння Римської імперії. Вихід Русі (як Україну здебільшого називали до XVIII ст.) на історичну арену датують початком середньовічної історії, коли східні слов'яни прийняли християнство. Проте історична пам'ять слов'ян сягає часів існування мамонтів, які зникли в Європі близько 11 тисячоліть тому. У навчальному посібнику викладено давню історію слов'ян та їхніх пращурів на підставі знаних нині джерел - і відомих здавна, і відкритих в останні роки. Для студентів, науковців і всіх, хто цікавиться витоками української - слов'янської - європейської - індоєвропейської - загальнолюдської цивілізації.

Іванченко Р. П.

**Історія без міфів:
Бесіди з історії укр. державності**

Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. - 2-ге вид.,
переробл. і допов. - К.: МАУП, 2007.

Це друге видання, доповнене й розширене, навчального посібника з історії української державності Раїси Іванченко, відомого сучасного історика, письменника, автора численних історичних розвідок та історичних романів про проблеми історії України. Автор відстоює позицію державності українського народу, починаючи відлік від Трипільської цивілізації. Посібник містить цікаві документи на підтвердження позиції автора.

Посібник розрахований на широке коло читачів - учнів, студентів, учителів, усіх, хто цікавиться проблемами становлення й еволюції державницької історії упродовж майже півтора тисячолітнього періоду нашого минулого.

